

Språk i Norden

1987

NORDISK SPRÅKSEKRETARIATS SKRIFTER

1987

Språk i
Norden

Nordisk språksekretariat	Postboks 8107 Dep N-0032 Oslo 1
Dansk Sprognævn	Njalsgade 80 DK-2300 København S
Finska språkbyrån	Elisabetsgatan 16 A 8 SF-00170 Helsingfors 17
Føroyska málnevndin	Debesartrøð FR-100 Tórshavn
Grønlands Sprognævn	Postboks 1029 DK-3900 Godthåb
Íslensk málnefnd	Aragötu 9 ÍS-101 Reykjavík
Norsk språkråd	Postboks 8107 Dep N-0032 Oslo 1
Samisk språknemnd	Nordisk samisk institutt N-9520 Kautokeino
Svenska språkbyrån, Finland	Fabiansgatan 7 B SF-00130 Helsingfors 13
Svenska språknämnden	Lundagatan 42, uppg. 5, 5 tr. S-11727 Stockholm
Sverigefinska språknämnden	Lundagatan 42, uppg. 5, 5 tr. S-11727 Stockholm

NORDISK SPRÅKSEKRETARIATS SKRIFTER 8

Språk i Norden Sprog i Norden 1987

*Årsskrift for Nordisk språksekretariat
og språknemndene i Norden*

Redigert av Else Bojsen (Danmark), Mikael Reuter (Finland),
Ståle Løland (Norge), Catharina Grünbaum (Sverige)

J.W. CAPPELENS FORLAG A.S
ESSELTE STUDIUM
GYLDENDAL

Innhold

Normer for det offentliga talspråket, av <i>Esko Koivusalo</i> ..	5
Sproget i radio og tv, av <i>Jørn Lund</i>	17
Dialekt og talemålsnormering i skulen, av <i>Kjell Venås</i>	31
Växelverkan mellan tal och skrift, av <i>Gun Widmark</i>	45
Wolmar Schildt-Kilpinen – ordskapare från Jyväskylä, av <i>Paavo Pulkkinen</i>	55
Nye ord i nordisk, av <i>Einar Lundeby</i>	62
Om grannspråksförståelse – Hinder och möjligheter, av <i>Ulf Teleman</i>	70
Nabosprogene, skolen og læreruddannelsen, av <i>Jørn Lund</i>	83
Språksamarbeid i Norden 1986, av <i>Ståle Løland</i>	89
Nordspråk 1986, av <i>Kyllikki Keravuori</i>	94
Ny språklitteratur	
Publikasjoner fra språknemndene	96
Danmark, av <i>Else Bojsen</i> og <i>Henrik Galberg Jacobsen</i> .	101
Finland, av <i>Charlotte von Herten</i> , <i>Raija Lehto</i> och <i>Mikael Reuter</i>	112
Norge, av <i>Ståle Løland</i> og <i>Åsta Norheim</i>	116
Sverige, av <i>Ulla Clausén</i> , <i>Catharina Grünbaum</i> , <i>Birgitta Lindgren</i> , <i>Margareta Westman</i> och <i>Lena Witt</i> ..	122

Nye ordbøger og ordlister

Danmark	134
Finland	137
Norge	139
Sverige	141
Om forfatterne	144

Normer för det offentliga talspråket

Av Esko Koivusalo

Finska språknämnden arrangerade den 24 februari 1986 en temadag om det offentliga talspråket. Inledningsanförandena har publicerats i språkvårdens informationsblad Kielikello (2/86).

Temat ansågs vara aktuellt av flera olika orsaker. För det första har talspråksforskningen lett till resultat som språkvården har skäl att beakta. Man har kunnat påvisa att vi i Finland håller på att få en enhetlig landsomfattande finsk talspråksform, som framför allt inom den yngre generationen tenderar att tränga ut de regionala talspråksdragen. De lokala dialekterna har hittills hållit sina ställningar förvånansvärt väl i Finland, men den nya ungdomsjargongen har på ett avgörande sätt försvagat deras ställning.

För det andra förefaller det som om allmänheten och Rundradions journalister i vissa fall hade olika uppfattning om vilket slags finska språk som borde användas i radio- och TV-programmen. Enligt reglerna för programverksamheten bör man använda ett "gott allmänspråk", men vem kan säga vad som är gott och vad som är dåligt allmänspråk?

För det tredje har det funnits en tendens bland språkforskare att undervärdera de sociala normer som bestämmer vilket slags språk man bör använda i offentliga sammanhang. Några klara krav på att ungdomsjargongen skall få status som offentligt talspråk har visserligen knappast rests. Däremot har man pekat på de svårigheter som bruket av dagens "bildade standardspråk" för med sig.

"Pratspråk" och allmänspråk

Vid det seminarium om det offentliga talspråket som jag hänvisar till, använde jag beteckningen *juttelukieli* om den språkform som

ovan har kallats ungdomsjargong. Det är nämligen inte fråga om en språkform som bara används av ungdomar. Framför allt i Helsingfors förekommer den också bland högst hedervärda akademiker av min egen årgång. Det finska uttrycket *juttelukieli* innehåller substantivet *juttelu*, som är en avledning av verbet *jutella*. Verbet används om ledigt vardagligt samtal eller prat, och motsvaras alltså på svenska närmast av *prata* eller rentav *snacka*. För *juttelukieli* kan jag därför inför dagens diskussion lansera den nya svenska termen *pratspråk*. På temadagen om det offentliga talspråket kom det – framför allt på grund av min term *juttelukieli* (pratspråk) – fram ett oväntat stort termproblem som uppenbarligen återspeglar den pågående förändringen.

Inom den finska språkvården har termen *allmänspråk* (på finska *yleiskieli*; termen motsvarar i vissa avseenden snarare svenskans *riksspråk*) hittills uppfattats på det sättet att *allmän* har setts som en motsats till både enskild och speciell. Man har talat om allmänspråk i kontrast till dels det privata närsspråket, dels specialspråken eller fackspråken.

I sin bok *Språkrätt* (Lund 1979) skiljer Ulf Teleman mellan vad han kallar *det offentliga språket* eller *fjärsspråket* och *det privata språket* eller *närsspråket*. Hans synpunkter har refererats av Päivi Rintala i en artikel i *Kielikello* 1/85. Det som Teleman kallar *det offentliga språket* är så vitt jag kan se detsamma som det vi på finska har kallat *yleiskieli*, dvs. allmänspråk eller riksspråk. Uttrycket *yleispuhekieli* (talat riksspråk) kan därför betraktas som praktiskt taget synonymt med *offentligt talspråk*, vilket finska språknämndens ordförande Osmo Ikola påpekade under temadagen.

På temadagen om det offentliga språket framfördes emellertid också en annan åsikt, nämligen att beteckningen "talat riksspråk" (eller "talat allmänspråk") borde användas om den språkform som jag ovan kallade pratspråk. Vissa ursprungligen regionala sydfinska dialektdrag har i detta ungdomsspråk fått spridning långt utanför sitt tidigare utbredningsområde, en del av dem över hela landet.

Jag tycker själv att pratspråket inte kan kallas allmänspråk eller riksspråk, eftersom det i huvudsak används i språksituationer av privat natur. Än så länge är det klart fråga om ett närsspråk. Med en lätt tillspetsning kan hela ämnet för min inled-

ning sammanfattas i följande fråga: kommer det inom de närmaste åren att gå så i Finland, att det privata närsspråket utvecklas till ett riksspråk, som kan användas i offentliga sammanhang utan att talaren blir kritiserad för val av fel register?

När vi befinner oss i en sådan brytningsperiod blir språkvården tvungen att ta ställning till vilket val av språkform som är det rätta i en offentlig talsituation. Med det "rätta" menar jag här en lösning som inte medför några icke önskvärda följder för talaren eller hans budskap. Språkvårdarna borde med andra ord känna till de förväntningar som finnen i gemen ställer på språkbruket hos den som uppträder i offentliga sammanhang. Givetvis har språkvården själv i någon mån påverkat och kan också i framtiden påverka dessa förväntningar.

Utvecklingen av det offentliga talspråket

För att belysa bakgrunden till problemet är det skäl att kasta en blick på hur det offentliga finska talspråket har uppkommit och utvecklats. Liksom huvudstadsspråket i många länder har haft en avgörande betydelse för riksspråkets uppkomst, påverkades det finska skriftspråket under svenska tiden av språket i Åbo, landets dåvarande administrativa centrum. I början av den ryska tiden flyttades emellertid först huvudstaden (1812) och därefter även universitetet (1828) till det dåförtiden utpräglat svenskspråkiga Helsingfors, som alltså blev centrum för både förvaltning och kulturliv.

Finskans utveckling i Helsingfors följde enligt Heikki Paunonen två linjer (artikeln Finskan i Helsingfors i boken Helsingfors två språk. Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet, Serie D Nr 4, 1980):

Utgångspunkten för den ena av dem är den dialektfärgade finska som talades av den första generationens helsingforsare – inflyttade från landsorten och utan skolgång bakom sig – samt deras barn. Utgångspunkten för den andra är åter den puristiska, nästan skriftspråksenliga finska som talades av den i början mycket fåtaliga finskspråkiga bildade klassen. Då man granskar hur de två språktraditionerna utvecklas måste man dessutom hålla i minnet tvåspråkigheten, som är typisk

för Helsingfors och som har inverkat på såväl den talade finskan i staden som på språkbrukarnas språkliga attityder.

När finskan småningom fick ställning som förvaltnings- och undervisningsspråk och det uppstod en finsktalande bildad klass i huvudstaden, fanns det inte ännu ett rikstalspråk med egna traditioner. Paunonen skriver:

De former av talad finska som existerade, de folkliga dialekterna, lämpade sig inte som sådana för de krav på uttrycksmöjligheter som ställs på ett kulturspråk. Det uppstod också svårigheter genom att många som räknade sig till den finska bildade klassen ursprungligen var svenskspråkiga; de blev tvungna att studera finska ända från början. Eftersom Helsingfors dessutom saknade en egen finskspråkig dialektal grund och en språklig tradition utgående från den, är det mycket förståeligt att man bland bildade personer tryggade sig till en finsk form som hade långa traditioner; man började tala skriftspråk. I praktiken betydde denna lösning att den puristiska synen på skriftspråket också kom att gälla det talade språket. Man skulle medvetet sträva till att gallra bort å ena sidan sveticismerna och de övriga främmande elementen, å andra sidan provinsialismerna och de lokala dialekt dragen. Purismen gällde förutom skriftspråket också det riksspråk som den bildade klassen talade. Denna attityd blev riktgivande för hur riksspråket kom att utvecklas under kommande årtionden.

Här är det i varje fall skäl att tillägga att det redan på 1600- och 1700-talet inom kyrkan hade utvecklats en talspråksform för kyrkliga förrättningar, som till sin form stod nära skriftspråket, dvs. språket i Bibeln och de pietistiska uppbyggelseböckerna. Men faktum är, att det levande talspråket i huvudstaden Helsingfors inte på 1800-talet hade något större inflytande på skriftspråket.

Det nya pratspråket

Huvudstadspråkets prestige har emellertid varit obestridlig i utvecklingen av talspråksnormerna under de senaste årtiondena. Ungdomsspråket i Helsingfors håller på att breda ut sig som allmänt pratspråk över hela Finland.

Låt oss se lite närmare på hur långt detta pratspråk är från skriftspråket, som hittills har stått som modell för den morfologiska sidan av talat riksspråk. Jag skall visa en transparang med ett avsnitt ur Anna-Leena Härkönen's succéroman "Häräntapoose".

*Mä*¹ otin pyörän pihasta ja lähdin. Tauno *seiso*² navetan edessä ja heitti tikkaa. *Se*³ heitti *ku*⁴ mielipuoli, *nopeesti*⁵, pää eteenpäin työntyneenä, ja kaikki *osu*⁶ tauluun. *Mulla*⁷ oli mielettömän sekava olo kun *mä*⁸ poljin läpi kylän. Sydän jumputti *vieläki*⁹. Hurmeen Annin *äkänen*¹⁰ naama kummitte-li mielessä.

I det här korta stycket ser vi vissa av de drag i pratspråket som bland finska språkforskare har undersökts framför allt av docent Aila Mielikäinen från Jyväskylä universitet. ("Nyky-suomen mur-tuvat murrerajat". Kielikello 2/1986, s. 12-17.)

Den första avvikelserna är pronomenet *mä* för första person, i skriftspråket med den längre formen *minä*. Den andra är bortfallet av diftongens *i* i *seiso*, i skriftspråket *seiso*; *i* är här det morfem som betecknar imperfektum. I det tredje fallet används i enlighet med folkspråket *se* 'den' i stället för *hän* 'han' som skriftspråket kräver när det är fråga om en människa. För det fjärde *ku* pro *kuin*. För det femte *nopeesti*, i skriftspråket *nopeasti*. Vokalföljden *ea* har övergått i långt *e*, vilket minskar antalet stavelser med en (karta 1). För det sjätte inkongruensen *kaikki osu* 'alla träffade'; i skriftspråket skall också verbet ha en plural personändelse och dessutom naturligtvis imperfekttecknet *i*, *osui-vat*. Formen *mulla* är en förkortad form av det personliga pronomenet *minulla*, liksom det följande *mä* pro *minä*. I nästa exempel har vi bortfall av slut-*n* i formen *vieläki*. Den sista avvikelserna i det här stycket är formen *äkänen*, som också har förlorat den andra komponenten i sin diftong; motsvarande form i skriftspråket är *äkäinen*.

Vid språknämndens talspråksseminarium betonade Aila Mielikäinen den starka dialektala bakgrund som pratspråkets drag har. De flesta av dragen har haft en omfattande utbredning i de finska folkmålen. Låt mig ta fram ett exempel.

Kartan 1 visar utbredningsområdena för de olika varianterna av ord som slutar på *-ea*. Det väsentliga här är att den långvokali-

ga formen *korkee* är känd i både de östfinska och de västfinska dialekterna, medan skriftspråkets form *korkea* återfinns bara i ett litet område i mellersta Finland samt i Kajanaland. Typen *korkee* konkurrerade i själva verket på 1800-talet om att få komma in i skriftspråket. Det var de språkmän som representerade den så kallade folkspråksprincipen som hade velat ha denna form som skriftspråksform, men den linje som avgick med segern var den så kallade grammatikalitetsprincipen, vars syfte var att bygga upp skriftspråket med utgångspunkt i de mest oförvanskade och ursprungliga formerna. Av den anledningen utmönstrades bland annat apokopen, som i vissa morfologiska kategorier har en mycket vid spridning i de finska dialekterna.

Såsom Aila Mielikäinen har påpekat ser den yngre generationens finnar inte längre de exemplifierade pratspråksdragen som representanter för en regional dialekt. De kan betraktas som fonologiska och morfologiska drag som har frigjorts från sitt ursprungliga område och bara utgör tecken på informellt tal.

Vilka talar "skriftspråk"?

Det offentliga talspråket eller det talade riksspråket har intill de senaste åren varit ett språk som strikt har följt skriftspråkets morfologiska normer. Matti Sadeniemi har framhållit att det finska skriftspråket inte bara är ett skrivet utan också ett talat språk: "det offentliga uppträdandets, undervisningens och rundradions språk". Det är alltså inte inkonsekvent i fråga om finskan att använda uttrycket "tala skriftspråk". Men vi bör minnas att detta gäller i första hand standardspråkets morfologiska och i viss mån fonologiska sida. I fråga om syntaxen avviker det talade språket självfallet från det skrivna.

Vid seminariet om det offentliga talspråket konstaterade jag att präster, domare, tjänstemän inom den offentliga förvaltningen, försvarsmaktens officerare och underofficerare, ledarskiktet inom affärsföretagen, funktionärer inom riksomfattande organisationer, fast anställda radio- och TV-journalister och de flesta lärare på olika nivåer både *kan* tala skriftspråk och i praktiken också i sin tjänsteutövning *använder* talat skriftspråk. Särskilt med tanke på radio- och TV-journalisternas språkbruk – och jag tänker här t.ex. på sportreferat och rockprogram – hävdade jag

att talat skriftspråk kan vara ett i hög grad levande språk.

Jag avslutade mitt anförande med följande sammanfattning:

– Representanterna för alla de centrala samhällsorganisationerna har hittills använt ett vårdat talat riksspråk. Under de senaste åren har det förekommit att lärare i vissa läroinrättningar har gått in för pratspråket.

– Det talade riksspråket har inte några drag som i sig skulle vara främmande för talspråket. Alla skriftspråkets morfologiska drag återfinns i någon dialekt.

– Det går att tala skriftspråk helt naturligt. Det finns stora möjligheter att åstadkomma stilistisk variation med hjälp av ordvalet.

– Förmågan att tala skriftspråk är fortfarande i många fall en grundläggande förutsättning för avancemang i yrkeslivet. Det är bara om lyssnarna vet att man behärskar den skriftspråkliga koden som man utan förfång kan avvika från den.

– Man gör de unga en björntjänst om de inte i skolan får lära sig ett vårdat riktalspråk. Lärare och föreläsare bör ge dem en förebild.

Språkvårdarna har alltså hamnat i en klar försvarsposition. Det finns knappast något som med tiden kan rubba huvudstadens prestigeställning när språkbruksmodet utformas. Att pratspråket har blivit så populärt beror inte på radions och TV-ns yrkesjournalister. Det är snarare olika inflytelserika individer inom ungdomskulturen – intervjuade, diskussionsdeltagare och tillfälliga uppträdande – som i radio och framför allt i TV effektivt har spritt en huvudstadsfärgad talspråksform.

Undervisningens språk

Ett visst genombrott har pratspråkets frammarsch fått inom undervisningssektorn. I undervisningssituationen i skolor och universitet bedöms lärarens språkbruk bara av företrädare för den yngre generationen, i förhållande till vilka läraren har ett övertag i kraft av sin ställning och sakkunskap. De som uppträder i radio och TV blir däremot alltid bedömda också av folk som är äldre, erfarna och mera kompetenta än de själva. På samma sätt är företagsledare, präster, organisationsfunktionärer med flera föremål för kritisk bedömning från olika håll.

Detta förklarar varför en "frigörelse" av språkbruket kan ske lättare i skolor och universitet än i andra samhällsinstitutioner: man behöver inte beakta att den äldre generationen har andra förväntningar på en offentlig talares språkbruk än den yngre generationen. En lärare och en föreläsare kan ofta fritt välja om han vill verka som förebild, dvs. tala vårdat rikstalspråk, eller om han vill rätta sig efter åhörarnas språkbruk.

Jag vill gärna också framhålla den demokratiska aspekten. Det finska samhället var ända fram till 1970-talet jämlikt vad gäller svårigheterna att lära sig riksspråk: alla som ville framåt i karriären – vare sig de bodde i huvudstaden eller i något av de olika dialektområdena – var tvungna att lära sig ett vårdat rikstalspråk. Det språket är lika långt från mina hemtraktens dialekt som från helsingforsarnas naturliga vardagstalspråk. Om närsspråket i huvudstaden också i Finland får status som riksspråk, har helsingforsarna och över huvud folk i södra Finland ett fördelaktigare utgångsläge på den språkliga marknaden än de vars barndomspråk präglas av provinsiella drag. – Här kan man naturligtvis invända att det snart inte längre finns några provinsialismer när det nya talspråksregistret i takt med generationsväxlingen erövrar hela landet.

Språkvårdare och språkforskare

Vid seminariet om det offentliga talspråket framhöll sociologen docent Klaus Mäkelä att förutsättningarna för den "statliga språkvården" inte längre är desamma som under seklets första hälft. Orsakerna är enligt Mäkelä två:

För det första har den interna utvecklingen inom språkvetenskapen dämpat språkmännens iver att styra språket genom normering. För det andra – och detta är viktigare – är det kanske så att de kulturella processerna inte över huvud taget går att styra på samma sätt som tidigare. (Kielikello 2/86)

Ännu för tjugo år sedan var de flesta professorer i finska beredda att utan omsvep ge sin syn på hurdant det offentliga talspråket borde vara. Under de senaste årtiondena har vi fått allt fler akademiska lärare som inte vill ta någon som helst normativ ställning till språkbruket och som inte offentligt vill uttrycka stöd

för sådana attityder som kan tänkas begränsa individens möjligheter att använda sitt naturliga talspråk. Forskarna betonar visserligen språkets stilistiska variation enligt talsituationen och kräver att den skall beaktas vid undervisningen i språkanvändning. Ändå tycks den yngre generationens forskare känna ett behov att förringa de normer enligt vilka man i vissa officiella och offentliga situationer förväntas tala standardspråk – normer som ännu är i högsta grad levande framför allt för den äldre generationen.

Det kan hända att forskarnas ovilja till normativa ställningstaganden har påverkats av "språkvetenskapens interna utveckling", såsom Klaus Mäkelä antar. Å andra sidan finns det sociologer som menar att man i modersmålsundervisningen borde ge de unga en så realistisk bild som möjligt av vilken slags språkförmåga som är hårdvaluta på "språkets marknad".

Den franske sociologen Pierre Bourdieu anser att en ung människa genom att lära sig använda språket samtidigt lär sig en framgångsstrategi. En lärare som försöker frigöra sig från normen och lär eleverna att använda ett språk utan regler eller med avvikande regler, utestänger sina elever från marknaden. Han skadar på det sättet framför allt dem som han har velat hjälpa, dvs. dem som har de sämsta utgångspunkterna för behärskning av språket. Bland eleverna finns nämligen alltid de som redan känner till marknadens spelregler och inte går i fällan. (J. P. Roos: Pelin säännöt: intellektuellit, luokat ja kieli – Spelets regler: de intellektuella, klasserna och språket. I boken Pierre Bourdieu: Sosiologian kysymyksiä. Vastapaino 1985.)

Ätminstone när det gäller framgång i det finska affärslivet gäller Bourdieus karakteristik. En ung människa som kommer in i samhällets produktionsapparat lär sig mycket snabbt att sjunga dens visa vars bröd hon äter. Det är alltså inte fråga om att pratspråket håller på att få ett hastigt genombrott som för upp det till ett salongsfäihigt språk. En ung urban välutbildad person, alltså en yuppie, är än så länge tvungen att behärska både det skriftspråksenliga talspråket och pratspråket. De är oundgängliga register vars användning är beroende av situation och lyssnare. När företagets resultat presenteras för förvaltningsrådet sker detta på ett oklanderligt skriftspråksenligt riksspråk. Men när direktören badar bastu med marknadsföringskillarna måste han vara

kapabel att slänga käft med dem på pratspråk, annars tycker man att han gör sig viktig.

En annan sak är sedan om en del av ungdomen är så övertygat grön att den inte önskar någon "framgång" i ordets traditionella bemärkelse.

Det är möjligt att språkforskarnas attityder förutom av "språkvetenskapens interna utveckling" har påverkats även av det faktum att skriftspråket från början har skapats främst för maktutövningens behov. Ett vårdat skriftspråksenligt talspråk används bl.a. av samhällets administrativa och ekonomiska elit. Kanske kraven på ett vårdat talspråk vid offentliga framträdanden ses som ett stöd åt maktutövningen. De unga progressiva forskarna vill inte vara med om något sådant. Men den attityden ändrar nog inte i första taget de sociala normer som i realiteten bestämmer valet av språkform i officiella och offentliga talsituationer.

Språkvårdens linje

De finska språkvårdarna har här skäl att framför allt fästa uppmärksamhet vid risken för att skillnaden mellan skriftspråket och talspråket inom en nära framtid blir allt större. Så länge man i offentliga talsituationer, bl.a. i etermedierna, använder ett riktspråk som står skriftspråket nära, finns det ännu en bro som leder över klyftan mellan talspråk och skriftspråk. Om däremot pratspråket upphöjs till den dominerande språkformen också vid offentligt framträdande, kommer skriftspråket att fjärmans rätt kraftigt från talspråket framför allt i fråga om morfologin.

Enligt Klaus Mäkelä är det tänkbart att diglossin i framtiden ytterligare skärps, om en del av tidningspressen börjar använda det nya rikstalspråket i skrift också utanför ungdomsspalterna. Det skulle uppstå två kodifierade och socialt laddade språkformer, förankrade i skilda socialgrupper. Faktum är att det redan har publicerats ett antal romaner med stor spridning på sådant pratspråk. Språkformen används också på bl.a. den största dagstidningens ungdomssidor. I all oändlighet kan den språkvårdsuppgiften inte skötas på skriftspråkets villkor.

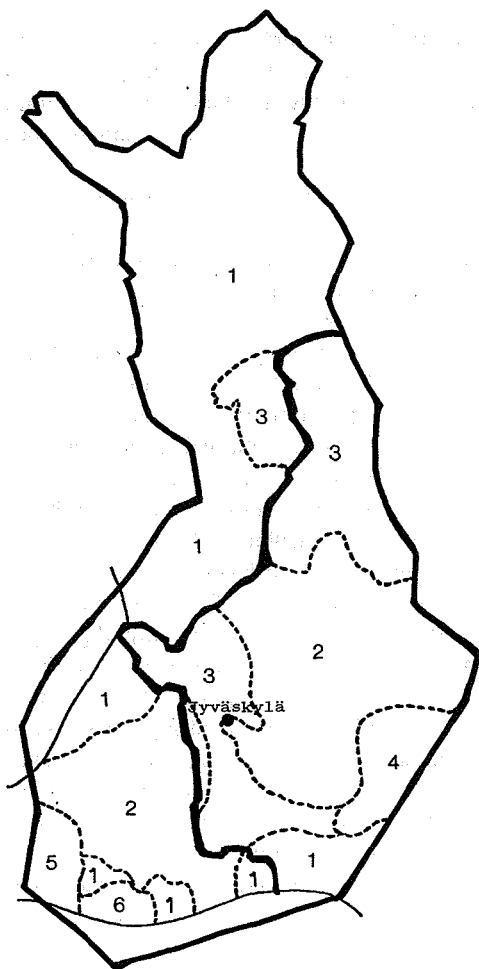
Det är denna situation som har gjort att finska språknämnden har varit intresserad av det offentliga talspråket. En småningom

skeende förändring av de språkliga normerna kan språkvården inte hindra. Utvecklingen kan i någon mån påskyndas eller bromsas. Den finska språkvårdens linje har varit en moderat konservatism, och den linjen följer också den nuvarande finska språknämnden.

Detta innebär bl.a. ett klart ställningstagande till språkbruket i radions och TV-ns sakprogram: ett gott allmänspråk som enligt programreglerna skall användas i sådana program, är ett språk som till sin morfologiska struktur följer skriftspråket. Vi kan kalla det ett *vårdat rikstalspråk*. Också i övrigt ger nämnden öppet sitt stöd åt de åsikter enligt vilka ett vårdat rikstalspråk hör samman med officiella och offentliga situationer.

Klaus Mäkelä har säkert rätt i att de kulturella processerna inte längre kan styras som förut. Detta gäller naturligtvis också styrkraften hos språkvårdens "moderata konservatism", även om erfarenheten har visat att den kraften inte ännu är helt obetydlig. Men Mäkeläs iakttagelse gäller i lika hög grad språkvårdens eventuella liberalism. Det vardagliga pratspråkets former kan inte genom språkvårdarnas beslut förvandlas till språkdrag som hela språkgemenskapen godkänner för offentliga talsituationer. Språkgemenskapens äldre åldersgrupper låter sig inte övertalas att i offentliga sammanhang acceptera ett språk som väsentligt avviker från vårdat rikstalspråk. Ändringen kan ske bara långsamt, i takt med generationsväxlingarna. Jag tycker inte att språkvårdarna kan driva på en sådan process, eftersom den oundvikligen leder till en utarmning av de språkformer vi har till vårt förfogande för stilistisk variation.

Det är språkvårdarnas sak att kunna ge svar på frågan om vilket slags register som är ett säkert val för den som blir tvungen att uppträda offentligt som representant för sin institution. Den frågan måste språkvården våga ge ett klart svar på, oberoende av hur väl det passar ihop med attityderna hos dem som representerar så kallade mjuka värden. Det är inte vår uppgift att ändra de attityder som bestämmer vilket register den som uppträder offentligt bör välja. Vår uppgift är att känna dessa register och ge korrekta uppgifter om deras lämplighet i olika situationer.

Karta 1

Utbredningen av olika varianter av skriftspråkets vokalförbindelse -ea i de finska dialekterna (gränsen mellan västliga och östliga dialekter utmärkt med tjock linje).

Siffrorna står för följande varianter (exempelordet *korkea* = 'hög'):

- 1 = *korkia* 2 = *korkee* 3 = *korkea* (skriftspråksformen)
 4 = *korkii* 5 = *korkki* 6 = *korkja*

Sproget i radio og tv

Dansk bidrag til de nordiske sprognævns årsmøde 1986

Af Jørn Lund

Få sproglige emner interesserer danskerne så meget som sproget i Danmarks Radio. Det kan der være mange grunde til. Medicoplevelser er generelt et fælles anliggende for befolkningen i et land, der indtil for nylig har givet radio og tv-monopol til én og kun én statsinstitution. Ved visse lejligheder ser mere end 2/3 af landets befolkning det samme program, og alene dette giver en stor fælles referenceramme. Sådan er det givetvis overalt i Norden. Og overalt beskæftiger billedugeblade sig med mediestof og personer kendt netop derfra: sportsfolk, skuespillere, studieværter m.fl. I bitre stunder kan man opfatte det som et af de sidste nationale samlingspunkter i fredstid, at vi i det mindste kender stort set de samme folk fra medierne. Og hvordan skal det så gå, når satellit-tv vinder indpas? Det er regulære overvejelser, man kan gøre sig i en periode, hvor historisk bevidsthed og sprogligt fællesskab kun er emner, man taler om ved særlige lejligheder – og noget måske kun få mennesker gør sig tanker om. Men medierne er vi endnu fælles om, selv om mediegrænserne ikke følger lande- eller sprogrænser og slet ikke vil gøre det i fremtiden.

En anden grund til mediesprogets prominente placering i den sproglige bevidsthed er det forhold, at det er gennem denne kanal, de sproglige nydannelser transporteres, ofte til hele landet. Meget få nydannelser *skabes* i de elektroniske massemedier, men de spredes hastigt ad den vej. Og lever man i et samfund med mange og hurtigt forløbende sproglige udviklinger, ja så vil man som lytter og seer let komme under påvirkning eller i det mindste registrere tidens nydannelser.

En tredje grund til interessen for sproget i radio og tv er det forhold, at det ikke kun har ændret sig i takt med samfundets generelle sprogudvikling, men også som en følge af nye normer inden for Danmarks Radio. Opfattelsen af, hvad der er godt

radio- og tv-sprog, har ændret sig hastigere, end mange iagttagere har brudt sig om.

Endelig er det lettere at fastholde sproglige iagttagelser, når man som seer og lytter er på afstand af den, der taler. Er man selv direkte involveret, vil man kun sjældent afspore en samtale for at delagtiggøre et medmenneske i den kendsgerning, at vedkommende taler et sprog, der er påfaldende for en. Men sidder man godt beskyttet i tv-stuens mørke, er man naturligvis friere stillet med hensyn til at give udtryk for sine iagttagelser og vurderinger – og dermed fastholde og viderebringe dem.

Vi skal nu først skitsere de elektroniske massemediers korte sproghistorie. Derefter belyses de reaktioner, der når frem til dagspressen og til Danmarks Radio; senere ser vi på de sproglige overvejelser og undersøgelser, der kun sjældent når frem til den brede offentlighed, og til sidst gives der et rids af den aktive sprogrøgt inden for institutionen.

MEDIESPROGET FØR OG NU

Den forhistorie, jeg kort opruller i det følgende afsnit, er nok dansk, men den er også nordisk. Min læsning af svensk, norsk og finsk litteratur inden for feltet har også i detaljen vist så mange lighedspunkter, at min bekymring for at spilde mine kollegers tid med særdanske overvejelser er blevet reduceret.

Da Danmarks Radio, Statsradiofonien, i 1925 påbegyndte sine udsendelser, gjorde man sig sit sproglige ansvar klart. Det var i en periode, hvor de herskende normer var indiskutable: det bedste talesprog var det klassiske rigsmål, og de bedste udøvere var de store skuespillere. Som Statsradiofoniens første chef valgte man kgl. kammersanger Emil Holm, en mand med faste forestillinger om rigtigt og forkert, om smukt og mindre smukt!

Et klokkerent rigsmål, en velfungerende stemme og en distinkt udtale var uomgængelige krav til de medarbejdere, Emil Holm knyttede til sig. Baggrunden var ikke blot tidens æstetiske konventioner, en del af den kunne finde sin begrundelse i transmissionstekniske forhold: både sender- og modtagerudstyr var af en sådan kvalitet, at der måtte tales både langsomt og distinkt, hvis lytterne skulle have udbytte af udsendelserne. Som scene-

kunstner var Emil Holm fortrolig med sådanne vilkår, og resultatet blev, at ingen i de første år fik adgang til mikrofonen, medmindre chefen havde godkendt deres sprog. Hvad der fik endnu større betydning var dette, at den første generation af chefer blev opflasket med de samme normer. Selv en forholdsvis perifer, løs medarbejder måtte honorere de strenge krav. Den første underviser på Statsradiofoniens engelskurser, den senere rektor P. O. Boisen, har fortalt mig, at han ved mikrofonprøven af chefen selv fik ordre til at stå med oprejst pande foran mikrofonen – som fremsagde han en monolog fra Det Kongelige Teaters scene. Forfatteren Karl Bjarnhof førte Emil Holms linie videre, dog med større vægt på det personlige mundtlige udtryk.

I radioens barndom var de fleste udsendelser manuskriptstøttede; som regel var der tale om oplæsning. Det bedste sprog var det planlagte sprog, og det vakte opmærksomhed, når nogen vovede sig ud i reportagen og gav sig det spontane talesprog i vold. Det var løjer, når en medarbejder var ude med "den nysgerrige mikrofon", og man kunne ofte høre, at der var gået grundige samtaler forud for spontaniteten.

Som et kuriosum kan jeg anføre, at da radioens børnemedarbejder, han hed karakteristisk nok Onkel Oplæser, gæstede den jyske provinsby, hvor jeg voksede op, skulle vi børn gennem flere generalprøver og adskillige samtaler, før man for alvor kunne begynde på optagelserne, og eventuelle fejltrin kunne let klippes bort, for der var ikke tale om direkte udsendelser. Vi skulle have en historie at fortælle, og lærerne på skolen havde valgt tre af os ud. Én havde været i udlandet og kunne fortælle om Schweitz ("husk at fortælle om de høje bjerge, min dreng!"), én kunne spille klaver ("Spejder march"), og én var søn af skoleinspektøren. Vi var – pudsigt nok – alle sprogligt set blandt de mest rigsmålnære, og vores forældre hørte til provinsbyens bedre lag, socialt set.

I dag er Børne- og Ungdomsafdelingen blevet en selvstændig enhed med særlig interesse for spontant, ubearbejdet sprog, ofte formidlet gennem telefonen og i hvert fald ikke underkastet æstetisk kontrol. De personer, man beskæftiger sig med, anvises ikke gennem skolevæsenet ad kommandovejen. Man er problemorienteret og opsøger hellere kritiske end veltilpassede børn. Det giver et fuldstændig anderledes sprogligt resultat.

Også nyhedsafdelingernes sprog har ændret sig, dog ikke helt så meget. I radioens barndom var rigsmålskravet særlig ivrigt håndhævet netop der, og alle midaldrende og ældre danskere er vokset op med disse autoritative mandsstemmer, der meddelte uomstødelige kendsgerninger med et absolut minimum af følsomhed over for tekstens indhold. Langsomt, men sikkert er den sproglige variation blevet større, man får navne på medarbejderne – en detalje måske, men en brik, der viser, at Danmarks Radio i stigende grad ønsker at understrege, at det ikke er virkeligheden selv, der træder frem, men resultatet af nogle menneskers bearbejdelse af stoffet.

En omkostning ved variationen er det, at ikke så få uprofessionelle oplæsere kommer til mikrofonen. De gamle radioaviser var generelt langt sikrere på dette felt. Herom senere. Men variationen opnås også ved, at flere og flere indslag fremlægges af korrespondenter og medarbejdere "on location", af medarbejdere med særlige specialområder, som de selv orienterer om. Oplæserens andel af fladen er mindsket. – En positiv nydannelse er i øvrigt bruddet med et ca. 40-årigt kønsmonopol. Kvinder har fået plads i nyhedsformidlingen, og det er gået uden problemer, selv om der faktisk *var* folk, der hævdede, at lytterne ville blive distraherede, og at tilliden til nyhedsstoffets pålidelighed ville mindskes.

Også i de seneste år er der sket mærkbare nydannelser, af hvilke en del har bevirket en reduktion af de sprogligt formede informationer til fordel for de billedlige, ligesom musikalske indslag i stigende grad bringes ind som akkompagnement til eller variation af de sproglige forløb. For mange medarbejdere er sproget et kedeligere udtryksmiddel end billede og musik, og man synes at mene, at man bedre kommer lytterne i møde, hvis man skærer ned på det sproglige.

Disse ændringer af udtryksmidlerne er kommet som en glidende bevægelse gennem årene, men de er åbenbare for enhver, der lytter til gamle radioudsendelser eller ser tv fra fjernsynets barndom – genrer der er meget populære i disse år.

På unge mennesker kan bare 15 år gamle udsendelser virke forhistoriske – ikke mindst på grund af sproget. På ældre mennesker, hvis normer er grundlagt tilsvarende tidligere, virker visse moderne udsendelser til gengæld stærkt provokerende i deres

sproglige form.

Allerede for 10 år siden var rigsmålsdominansen truet. En af mine studerende skrev et speciale om udtalen i Danmarks Radio og klassificerede i den anledning i samarbejde med mig sproget i hvert eneste talt minut gennem en uge på alle radioens programmer. Det var ressourcekrævende, også mht. bånd!

Blandt resultaterne kan nævnes, at rigsmålet havde sin sikreste bastion blandt de såkaldte continuity-spekere, dem der annoncerer de løbende programmer. Også de fleste nyhedsoplæsere talte rigsmål: 3/4 af tiden var oplæsning på rigsmål. 1/8 viste svag provinsiel farvning af rigsmålet, 1/8 viste svagt lavsocialt korreleret udtale.

Til gengæld var Børne- og Ungdomsafdelingens udsendelser gennemgående præget af en moderne, let lavsocialt præget københavnsk udtale – det gjaldt i hvert fald for 2/3 af taletiden. Kun 1/5 af tiden udfyldtes af medvirkende, der talte rigsmål. Men Børne- og ungdomsafdelingens udsendelser beslaglagde i den pågældende uge kun 6–7 procent af sendetiden.

Ser vi på taletiden under et, viser det sig, at 3/5 af radioens flade udfyldtes af rigsmål, 1/5 af lettere lavsocialt korreleret københavnsk, 1/7 af regionalsprog og en næsten minimal andel udgjordes af dialekttalende.

Umiddelbart vil jeg tro, at rigsmålets dominans gennem de sidste 10 år er svækket. Der høres mere lokaliserbart, provinsielt sprog og mere lavkøbenhavnsk præget. Og jeg er sikker på, at kvindernes andel af sendetiden er forøget. Med beskæmmelse må det konstateres, at den for 10 år siden kun udgjorde 1/5.

Et skridt i retning af større sproglig mangfoldighed indebærer regional- og lokalradioens opblomstring i de senere år. Sammen med min kollega Hans Jørgen Schiødt har jeg gennemlyttet en fuld dags program i Nordjyllands Radio. Dialekt i klassisk forstand stødte vi ikke på, men regionalsproglig lokalfarvning af vekslende styrke forekom forholdsvis hyppigt. Men vi havde begge generelt ventet kraftigere lokalpræg, og vi var overraskede over de mange rigsmålsforekomster.

REAKTIONERNE

Hvordan der rundt omkring blandt seere og lyttere reageres på sproget i radio og tv, kan man naturligvis kun gisne om. En del kritik forelægges for Danmarks Radios forskellige afdelinger, men mange spontane udbrud når kun frem til omstillingsbetjeningen, og endnu flere bliver inden for hjemmets fire vægge. Medarbejderne selv modtager undertiden private henvendelser og kollegiale råd, men den vigtigste kilde til belysning af vurdering af mediesproget er nok trods alt dagbladenes læserbrevsspalter.

Man må naturligvis gøre sig klart, at læserbrevsskribenter ikke er et typisk udsnit af befolkningen. Det er en særlig kategori af skrivekyndige og skrivevante mennesker, ofte med lyst til polemik og med hurtige reaktioner. Der går ikke lang tid, før en impuls materialiserer sig i form af en nedskreven tilkendegivelse. Jeg har ikke udarbejdet statistikker, men det er mit indtryk, at skribenterne med sproglige interesser gennemgående er ældre mennesker med god uddannelsesbaggrund, typisk fx den pensionerede rektor, obersten, speciallægen, overlæreren – og så naturligvis den evige kværuleant NN, som er kendt af enhver af bladets læsere.

Det er udtalen, der giver anledning til de fleste skrivelser. Næsten uden undtagelse ankes der over former, der har rod i lavkøbenhavnsk og/eller er karakteristiske for den yngre generation. Jeg har ikke i en meget stor udklipssamling fundet en eneste klage over landlige dialekter. Som nævnt er dialekt og dialekt-nært sprog da også en sjældenhed, men det forekommer trods alt, men som anført på årsmødet i 1985 har de fleste danskere et useriøst og sentimentalt forhold til de landlige dialekter, der opfattes som pudsige, men gedigne, fredsommelige og kostelige museumsstykker, som ikke provokerer nogen til læserbrevsskriveri. Og dog: ikke helt få efterlyser flere dialekter.

Næstflest bemærkninger er der til det, der af mange opfattes som sjusk: oplæsningsfejl og brug af pausesignaler som æh og øh (det er en yndet sport at tælle sådanne forekomster).

Oversættelsesfejl registreres nidkært – og ikke sjældent med god grund – af en håndfuld sprogkyndige og ihærdige skribenter, der som regel til lejligheden kan fremlægge flere sammensparede

eksempler.

Mange læserbreve handler om påstået misbrug af fremmedord og modeord. Der er i øvrigt blandt skribenterne stor enighed om, hvilke ord der er modeord, og hvilke ord der misbruges. Men i stedet for at oprulle et længere katalog over de forskellige ankepunkter vil jeg prøve at belyse det ubevidste og ofte godt skjulte fælles vurderingsgrundlag for de mange forskellige reaktioner.

RATIONALISERING

I psykologien opererer man som bekendt med begrebet rationalisering som betegnelse for det forhold, at man for sig selv og/eller for andre giver rationelle begrundelser for sine handlinger og synspunkter i tilfælde, hvor man ikke kender eller vil vedstå sine følelsesmæssige motiver. Man fremlægger en fortolkning, der er mere acceptabel for en selv, og modsætter sig ivrigt, hvis nogen tillader sig at opfatte det, man siger, som bortforklaringer.

Efter min opfattelse er mange, men slet ikke alle reaktioner på radiosproget sådanne rationaliseringer. Man skriver ikke "jeg kan ikke lide de lavere lags sprog" eller "det er irriterende, at man kan høre, at radioavisens oplæser kommer nedefra". Så er det bedre i generelle vendinger at påstå, at den eller den udtale er forkert, grim, vulgær osv. Det er sproget, der er sygt!

Ser man på, hvilke udtaletræk der anfægtes, viser det sig imidlertid næsten altid at være dem, der er karakteristiske for lavere lag, og som i de senere årtier har præget børn og unge også hos traditionelt rigsmålstalende samfundsgrupper. Det flade danske a er fx ikke lige lukket i alle sociale lag, selv om nordiske kolleger næppe overhovedet kan registrere nogen nuanceforskelle. Alligevel er disse minimale forskelle genstand for kolossal opmærksomhed.

Ingen af de lyde, der anfægtes, er fremmede for konservativt rigsmål – det er fordelingen af lydinventaret, der er en anden. Der lange a er fx fladt hos alle samfundsgrupper. Vokalkvaliteten vækker kun opmærksomhed, når vokalen er kort. Vi siger fx alle *hane* med en lang, "lys" fremskudt a-lyd, men der er forskel på a-lyden i *Hanne* hos høj og lav. I ord som *folk*, *sådan*, *tosset* kan en "år"-agtig udtale vække anstød – men selve lyden er fælles for os

alle i ord som *borg*, *hårde*, *normal*. "År"-lyden er acceptabel i *storken* men ikke i *stokken*. Og siger man "paret", er det i orden, hvis det semantiske indhold er *parret*, men en utilgivelig vulgari- tet, hvis det er *peget*. Lydene er de samme, forestillingerne forskellige.

Når det ikke er lydene selv, der kan være baggrund for skriben- ternes afstandtagen, må det være de forestillinger som vækkes, der begrunder modviljen. De kritiserede udtaler fremkalder ube- hagelige associationer om en livsstil, om nogle sociale vaner, man ikke bryder sig om eller måske frygter.

Alene dette, at ordene fremtræder i en skikkelse, man ikke er vant til, kan give skribenten en fornemmelse af, at der er "skudt ved siden af", at den rigtige form ikke beherskes, eller at der sjusket utilgiveligt. "Han får sine penge for at tale i radioen, og så gider han ikke tale ordentligt." Mange mennesker er så sprog- ligt egocentriske, at de opfatter afvigende former som mislykkede forsøg på at ramme deres egne, korrekte udtaler. Noget sådant er selvfølgelig særlig nærliggende for folk i et land som Danmark med langt færre daglige oplevelser af sproglig variation, end man fx har i Norge.

Det kan naturligvis ligne en kritisk karakteristik at forklare en stor del af protesterne mod radio- og tv-sproget som udslag af ubevidst sproglig egocentri og sociale fordomme. Baggrunden er ikke, at jeg selv skulle være ukritisk, hvilket vil fremgå senere. Jeg vil heller ikke på nogen måde fordømme kritikerne. Det er ofte sympatiske, ja undertiden generelt fremskridtsvenlige men- nesker, der simpelt hen ikke har magtet at følge med i den galopperende danske sprogudvikling, og som derfor klynger sig til de vedtagne normer. Jeg ser majonæsekrigen i sommeren 1985 i samme perspektiv.

ÆSTETIK OG POLITIK

Hvis tendenser og reaktioner er som anført ovenfor, kan æstetisk afstandtagen få måske utilsigtede politiske konsekvenser, idet en imødekomelse af kritikken kan føre til, at medarbejdere, der er rekrutteret uden for de traditionelt rigsmålstalende kredse, i givet fald måtte formenes adgang til mikrofonen – og det vil ofte være

medarbejdere med lavere social baggrund.

Det ville givetvis glæde dem, for hvem flade a'er og andre københavnske nyudviklinger i forvejen er knyttet associativt til politisk venstreorientering. Ikke sjældent møder man i kritikken af Børne- og Ungdomsafdelingens sprog en sammenkædning af udtale, pædagogik og politik. "Disse medarbejdere vil trampe på alt, nedbryde normerne og respekten for det etablerede og forgifte æteren med deres socialistiske propaganda og flade a'er", hedder det et sted. Ja selv blandt sprogforskere cirkulerer der naive, sociolingvistiske anekdoter om et påstået udtaleskifte hos den venstreorienterede del af 68-generationen, der i solidaritet med arbejderne taler deres sprog og forkaster forældrenes. Hvis sådanne tilfælde eksisterer, er de i hvert fald sjældne. Jeg kender enkelte, både overklassebørn og politikere, der gerne ville foretage et konsekvent skift i sociolekt, men jeg kender ingen, for hvem det er lykkedes.

DE FAGLIGE REAKTIONER

Meget få kritikere beskæftiger sig med forståelsesproblemer eller mere overordnede vurderinger af de synspunkter på stoffet, der kan være indbygget i valg af ord og fremstillingsform.

Sådanne emner behandles stort set kun i afhandlinger og artikler for et snævrere akademisk publikum. Nogen udbredelse og gennemslagskraft har dog udgivelser, der behandler den såkaldte sprogløft. I forbindelse med udgivelsen af et lille hæfte fra Statens Informationstjeneste om svære ord i hverdagen har der fx været en del skrivi, men emnet er jo ikke kun et anliggende, der vedrører ætremidierne, og perspektivet i det er af generel samfundsmæssig interesse. I øvrigt er de danske tests af mindre omfang og rækkevidde end de svenske.

Kritikken af de overordnede synsvinkler eller indbyggede vurderinger er i den brede offentlighed sjældent sprogligt funderet og ytrer sig som regel i generelle påstande om venstre- eller højreorientering.

Den snævrere offentlighed, sprogforskernes og ideologikritikernes interne, bygger på analyser af indsamlet materiale og kan undertiden rumme tankevækkende resultater. Fra Danmark kan

nævnes Frands Mortensens analyse af radioavisen (Mortensen 1972), en gennemgående nyhedsudsendelse, der karakteriseres som kedelig, uvarieret, fjern fra talesproget, svær at forstå, abstrakt og politisk manipulerende og passiviserende. Bogen fik stor udbredelse blandt sprogbrugsanalytikere og studerende, og den indeholdt en række iagttagelser mht. upersonlig fremstillingsform, agentivstrygninger m.v., som har sat sig spor, måske mere i sprogbrugsanalysen end i radioavisen.

Sprogforskeren Klaus Kjølner har ligeledes gennem bidrag inden for vidt forskellige genrer i en længere årrække beskæftiget sig med mediesprog, og med forholdet mellem seere, lyttere, mediefolk og politikere. Udgangspunktet har været analyser af politisk sprogbrug, arbejder, der ikke har holdt sig inden for sætningsgrænsen, men har fået særligt perspektiv ved dels at omfatte en stærkt udbygget argumentationsanalyse, dels ved at beskæftige sig med hele kommunikationsforløbet, altså også modtagerforhold og samfundsmæssige vilkår.

Et af hans seneste bidrag står at læse i Retorisk Festskrift og rummer bl.a. flg. passus: "Tvinger man en suverænt sortsnakkende politiker til at snakke forståeligt, og forbyder man alle absurde indslag i tv-avisen, ja så bliver kassen simpelt hen meget kedeligere at sidde foran." Det viser, hvor sammensat situationen er. Kommunikationsproblemerne er ikke løst med, at ord og begreber bliver forståelige. Skal nyhederne følges med interesse, må de også have en underholdningsværdi – et begreb på godt og ondt. Desværre ses det onde ikke godt nok i disse år!

Klaus Kjølner har selv taget konsekvensen af sit standpunkt og har forsøgt at råbe politikere, mediefolk, ja hele offentligheden op med nogle meget provokerende, velskrevne, morsomme og underfundige bidrag inden for fiktion og essayistik: Aktiv Seer (Kjølner 1977) og Sprogets vej til sindets fred (Kjølner 1982).

Selv om de hver for sig er gået helt andre veje, står både Frands Mortensen og Klaus Kjølner i gæld til Erik Hansens to tidligere publikationer: Reklamesprog 1965 og Ping og Pamper-sprog 1972, der netop udvidede perspektivet i det sproglige analysearbejde.

Mange af de væsentligste udsendelser bygger på oplæsning, bl.a. flertallet af nyhedsudsendelserne. Alligevel har fagfolk med rette kunnet påpege mange eksempler på uacceptable forsyndel-

ser netop på dette felt, der i påfaldende ringe grad nyder menige sprogkritikers beivågenhed, selv om oplæsningens kvalitet har langt større betydning for tilgængeligheden end vokalnuanancerne i udtalen. Lone Rørbech fra Institut for Retorik på Københavns Universitet har fremlagt nogle præcise og velgennemførte analyser af oplæsning i radio og tv's nyhedsudsendelser, analyser hvis resultater har stor brugsværdi, men næppe en tilsvarende gennemslagskraft, selv om de også er publiceret i kronikform og direkte fremlagt for en kreds af nyhedsformidlere.

Også Modersmål-Selskabet har beskæftiget sig kritisk med mediesproget på vidt forskellige niveauer i publikationen Dansk i æteren (Hvor går vi hen 3, 1983), og jeg har selv i artikler, radioudsendelser og i kronikbidrag søgt at belyse emnet, specielt i sidste halvdel af 70-erne.

RADIO OG TVs EGNE INITIATIVER

I 1940 nedsatte Statsradiofonien et sprogudvalg, der fik til opgave at bedømme radiosproget og fremme god og rigtig udtale. Som sproglig sagkyndig var professor, dr. phil. Johs. Brøndum-Nielsen tilknyttet, og det blev overladt hans datter, mag. le art. Ulla Albeck at udarbejde et hæfte med gode råd og (navnlig) advarsler, karakteristisk nok med titeln "Farlige Ord – en Rettesnor for rigtig Udtale af dansk Rigssprog." Der blev advaret mod provinssialismer og mod vulgær udtale, dvs. københavnsk lavsociolekt. Publikationen udkom i 1942, altså under besættelsen, hvor den opfattelse, at dansk sprog skulle værnes, også kunne indebære en sænkning af tolerancetærskelen.

I 1965 oprettes der et nyt sprogudvalg. I de mellemliggende år er normerne både i samfundet og i radioen blevet en smule løsere, men vigtigere er det måske, at normerne overhovedet står til debat og ikke længere er implicitte. Ikke sjældent argumenterer det nye sprogudvalg i sine interne papirer med gode råd og vink, og som regel på baggrund af kommunikative overvejelser. Den anbefalede form hævdes at være den mest effektive, den, der er mest upåfaldende, og dermed den, der bedst bærer budskabet lige igennem. Det er imidlertid interessant, at det sprog, der er det implicitte ideal, er nøjagtig det samme rigsmål, som det gamle

sprogudvalg ikke fandt anledning til at begrunde sin præference for. Henning Skaarup har i Sprog i Norden 1974 kort gjort rede for nogle tanker bag det sprogudvalgsarbejde, han var med til at udføre, og som i første del af 70'erne ebbede ud.

I mange år var det en fryd for forskere at sætte sprognormerne til debat, at vise normernes foranderlighed og deres sociale forankring. Samtidig understregede man forskningens overvejende deskriptive karakter, og tilbage stod offentligheden uden klar vejledning fra de professionelle. Private initiativer så dagens lys, og modvilje mod brud på traditionelle normer blev kanaliseret gennem publikationer og læserbreve, stort set uden sprogfolks medvirken. Til gengæld klippede sprogfolkene ivrigt de naive indlæg ud af aviserne og gjorde dem til eksamensopgaver for bedrevidende studenter. I de år havde Danmarks Radio ikke noget sprogudvalg, og den interne kritik ingen fast platform.

I 1985 skete der igen noget. Erik Hansen blev knyttet til Danmarks Radio som sprogkonsulent, blandt andet med den opgave at udsende et månedligt sprogbreve. Det er først og fremest nyhedsudsendelserne, der er hans ansvarsområde, men principielt kan han kommentere hvad som helst. Brevene indeholder dels ganske korte bemærkninger, kritik, råd og anvisninger af typen: Sådan skal det være! dels længere overvejelser om formidlingsproblemer, navnlig mht. korrekthed.

Det er i et historisk perspektiv interessant, at man igen kan operere med en implicit norm uden hele tiden at tage forbehold for dens gyldighed, og at det er Erik Hansen, den veloplagte provokatør, der står for disse meget værdsatte og værdifulde sprogbreve. Mere end mange andre har netop han i skrift og tale understreget prestigenormens diskutabile beskaffenhed, men han har på den anden side altid fastholdt, at det kan være nyttigt med en fælles norm.

Sprogkonsulentstillingen er etableret sideløbende med andre former for sprog- og kommunikationsundervisning. Der gives kurser for særlige medarbejdergrupper, fx studieværter, der undervises mere generelt i tv- og radioformidling, der er kurser i skriftlig fremstilling og ad hoc-kurser af vidt forskellig karakter.

Et stående tilbud gennem de sidste årtier har været individuelle lektioner i oplæsning og mundtlig fremstilling hos lektor Vagn Rehling og hans kolleger. Rehling er en af landets førende pæda-

goger inden for hele det mundtlige felt, og mange har forbedret deres formidling kendeligt, men dels har det altid været frivilligt, om en medarbejder ville tage timer i mundtlig fremstilling, dels har emnet ikke nydt så stor bevågenhed, som dets betydning kunne berettige.

Alt i alt ser det ud til, at der i Danmark er et mere beskedent samarbejde mellem sprogfolk og radio/tv-medarbejdere, end der er i Norge (jf. Finn-Erik Vinjes talrige publikationer), i Sverige (jf. Bertil Moldes arbejder), i Island (jf. Jakob Benediktson og Baldur Jónsson) og på Færøerne (jf. Jóhan Hendrik Poulsen).

Esko Koivusalos indledning gav interessante oplysninger om forholdene i vort værtsland Finland. Meget kan en dansker nikke genkendende til: Påvirkningen fra hovedstaden, udviklingen fra dialektsamfund til regionalsprogssamfund, (NB: det skal anføres, at Matti Sadeniemi ikke mener, at der er nogen finsk parallel til de øvrige landes regionale rigssprog), den hastige udviklingstakt, ungdommens nydannelser og de ældres skepsis, sprogforskernes fordeling mellem normativt og deskriptivt indstillede, mellem konservativt og radikalt tænkende ("strammere" og "slappere"). Dog har vi næppe diskuteret "frit mundtligt talesprog" contra "skriftsprogspræget talesprog", der vel almindeligvis opfattes som komplementære størrelser i mediesproget.

Professor, dr. phil. Jørgen Fafner har imidlertid i en meget læseværdig artikel peget på en spændende mulighed: "Imellem det udarbejdede skriftsprog og det helt spontane talesprog står man sig ved at arbejde med en mellemform, en art optimalt kvalificeret talesprog, der på en gang bevarer skriftsprogets iboende vilje til at følge tanken til dørs og profiterer af spontantales kortere syntaks og større lethed".

Blandt de nordiske sprognævn er der både eksempler på nævn, der ifølge deres bestemmelser er forpligtede over for de elektroniske medier, og nævn, der ikke er bundet til den opgave. For os alle er mediesproget ikke desto mindre af vital interesse, ja det kan undertiden være svært at finde et mere spændende arbejdsfelt end netop dette. Også derfor må vi takke arrangørerne for at inddrage emnet på årsmødet i Jyväskylä.

Litteraturliste

- Albeck, Ulla (1942). Farlige Ord. En rettesnor for rigtig Udtale af dansk Rigssprog.
- Eriksen, Jens-Martin og Bent Møller (1984). Svære ord – og lette. Statens Informationstjeneste, 1984.
- Fafner, Jørgen (1978). Sproget i radio og fjernsyn. Danmarks Radio 1925–1975, bd. III., red. af Nørgaard m.fl.
- Hansen, Erik (1965). Reklamesprog.
- Hansen, Erik (1972). Ping- og pampersprog.
- Hansen, Erik (1985 ff). Sprogbreve. Danmarks Radio, internt.
- Kjøller, Klaus (1977). Aktiv Seer.
- Kjøller, Klaus (1982). Sprogets vej til sindets fred.
- Kjøller, Klaus (1985). Flere patruljerende retorikere på gaden! Retorisk Festskrift, red. af Lone Rørbech og Peder Skyum-Nielsen.
- Lund, Jørn (1978). Sproget i Danmarks Radio – normerne. Sprognormer i Norden, Nydanske Studier 12.
- Lund, Jørn (1982). Sprog og sprogbrug i dag.
- Lund, Jørn (1984). Den danske skole og dialekterne. Sprog i Norden 1984.
- Lund, Jørn (1985). Det sprogsociologiske klima i de nordiske lande. Sprog i Norden 1986.
- Löb, Henrik (1976). Udtalen i Danmarks Radio. Rapport om en undersøgelse af udtalevariationen i DRs udsendelser. Specialeafhandling, Københavns Universitet.
- Modersmål-Selskabet (1983). Dansk i Æteren.
- Mortensen, Frands (1972). Kommunikationskritisk analyse af 22-Radioavisen. Sprog i Norden. 1974.
- Rørbech, Lone (1982). Den fremmedgjorte tale. Overvejelser over mundtligheden i ærmediernes nyhedsoplæsning. Retorik Studier 6.

Dialekt og talemålsnormering i skulen

Av Kjell Venås

I opplegget for det nordiske språkmøtet 1986 skreiv arrangørane at det skal vera tre innlegg som "belyser ulike delområden af temat". Eg har tolka det slik at eg skal gjera greie for situasjonen i Noreg på mitt delområde. Oppgåva er altså "Dialekt og talemålsnormering i skulen" – i Noreg. Det burde vera ei enkel oppgåve, for etter læreplanar og lovparagrafar skal det frå 1878 til i dag aldri ha vore talemålsnormering i norsk skule. Dette har nok arrangørane visst, om ikkje frå andre kjelder så i alle fall frå eit langt symposie-innlegg av Geirr Wiggen (1979). Wiggen gjorde greie for språknormer og språknormering i skulen i dei nordiske landa, og la særleg vekt på korleis Noreg skil seg ut.

Når Noreg har fått nett dette emnet, må det vera for at ein nordmann skal få høve til å forklare kvifor vi har stelt oss annleis enn resten av Norden. Eg vil følgjeleg leggje mest vekt på det synet som heile tida har hatt demokratisk fleirtal. Men det har vore og er ulike meiningar om saka, og desse meiningane brytst mot kvarandre rett som det er, mellom folk som interesserer seg for språkspørsmål.

Eit slikt anna syn kan vera om lag slik: Talespråkleg er Noreg eit nokså normalt europeisk land. Til fleirtalsskriftspråket knyter det seg ei talemålsnorm. Ho har feste i dei same sosiale laga som i andre land. Dette normalmålet har regionale særmerke, men det skil seg frå dei nedervde dialektane både på land og i by. Historisk er det eit blandingsspråk, av dansk skriftspråk og norsk uttale. Det er ingen tvil om at dette målet i dag let seg identifisere som ei sjølvstendig eining, eit nordisk normalmål på line med dansk og svensk. Det er eit særmerke som bind nordmenn saman. Vi må stille med det som eit kulturgode også i skulen. – Her har eg så vidt nemnt dialektane, og eg har ikkje nemnt nynorsk.

Alle rettenkjande menneske vil sjølvstelt stelle vel med det

ekte og spontane talemålet, dialektane. I 1979 skipa jamvel Nordisk Ministerråd til eit symposium over emnet "Dialekt og riksspråk i skulen". I ei fråsegn frå det symposiet kom ein slik vilje sterkt til orde. På grunnlag av arbeidet sitt ynskte symposiet å rå til at skulen skulle følgje desse prinsippa i høve til dialektane:

- a) Skulen bør vise omsyn og vørdnad for det eigenlege morsmålet åt barna – dei mange sosiale og regionale språkvariantar –
og
- b) skulen bør så vidt som mogeleg og særskilt i morsmålsundervisninga byggje på det eigenlege morsmålet åt barna og på den skapargleda og produktiviteten som barna der kan utvikle.

(Venås 1979:214)

Men dialekt og normalmål melder seg som interessentar på det same feltet, og vi skal no sjå på korleis norsk skule har skipa tilhøvet mellom dei to.

Den norske lina for talemålet i skulen vart fastlagd av Stortinget i 1878. Etter både nemndføreaving og ein debatt over to dagar gjorde Odelstinget då eit vedtak som førte til at denne passusen vart teken inn i undervisningsplanane året etter:

Undervisningen i Almueskolen bør saavidt muligt meddeles paa Børnenes eget Talesprog. Efterhaanden opøves de i at forstaa og skriftligt at udtrykke sig i det almindelige Bog-sprog.

I ei doktoravhandling frå 1984 har Ernst Håkon Jahr synt korleis talemålet i skulen vart emne for ei rekkje av politiske og pedagogiske stridar sentralt og lokalt fram til 1925. Men heile tida vart lina frå 1978 halden fast: I skulen skulle heimemålet til elevane ha førerretten. Det kom inn i skulelovene i 1915 og 1917, då i denne forma:

Ved den muntlige undervisning bruker elevene sitt eget talesprog. Læreren skal saavidt mulig tillempe det for ham naturlige talesprog efter elevenes talesprog.

I dag står dette vedtaket som fyrste ledd av § 40 i grunnskulelova. Ordlyden vart litt endra då lova kom i 1969, men i førearbeida er

det slege fast at meiningsinnehaldet skal vera det same. No lyder det:

I den munnlege opplæringa kan elevane bruke det mål dei talar heime, og læraren skal i ordtilfang og uttrykksmåte ta omsyn til talemålet til elevane.

Det er ikkje berre administrativ attergangarånd og tråleik i systemet som har gjort at lina frå 1878 er ubrotten i norsk skule. Prinsippet om føreretten for elevmålet vart som nemnt prøvt i mange saker både politisk og administrativt fram til 1925, og den noverande utforminga i grunnskulelova kom etter ei ny grundig prøving. I ein språkkomite av 1964 hadde rett nok eit trygt fleirtal på 7 av 8 gått inn for å ta dette på ein annan måte, noko som var formulert såleis:

Læraren bør leggje vinn på å skape vørndnad for dialektane, men på den andre sida bør elevane i dei siste åra få noko øving i å bruke normalisert talemål i samsvar med deira skriftlege hovudmål.

(Innstilling om språksaken 1966:24)

Fleirtalet meinte at dei fleste elevane seinare i livet ville koma i situasjonar då dialekten ikkje heilt ville strekkje til utan ei viss normalisering mot nynorsk eller bokmål. Den auka mobiliteten i samfunnet og blandingsmiljøa som følgjer med han, ville gjera at færre og færre greidde å utnytte "den rikdom og uttrykksmulighet" som ligg i ein dialekt dei verkeleg kjenner. Derfor kunne det vera nyttig for elevane å få øving i å bruke eit normalisert talemål.

Mindretalet var skeptisk til opplæring i normaltalemål fordi det ville vera brot med ein lang tradisjon, noko som kanskje kunne skapa ei uro og ein motvilje som ville bli til skade for skulen. Ein kunne heller ikkje sjå bort frå at lærarane kunne få vanskar med ei slik opplæring. Dette var kanskje ein fin måte å seia at det kunne bli som når ein blind skal leie ein blind.

Noko vi skal merke oss frå denne tilrådinga, er at alle tilkjenner dialekten ein eigenverdi. Når fleirtalet hefter seg ved at den gamle, "faste", dialekten no ikkje er så fast lenger, er vel ikkje det så mykje å hefte seg ved for oss. Anten vi kallar det "dialekt", "regionalt" eller "sosialt talemål" eller rett og slett

”elevtalemål”, så er det for store grupper av språkbrukarar noko anna enn eit normert rikstalemål, det er tale om eigne språkstrukturar, med alt som knyter seg til dei, av opplevd språkleg kunnskap, identifisering, sosiale band. Dette gjeld alle dei nordiske landa.

Då tilrådinga frå 1964-nemnda var ute til høyring, vart tanken om å gje opplæring i å bruke eit normalisert talemål ”mykje livleg kommentert”, som det står i stortingsmeldinga *Om språksaka* (1968–69:35).

Aller mest positive til ei slik opplæring var Riksmålsforbundet, som ville forstå det fyrste leddet i § 40 slik at det berre var i dei fyrste skuleåra det heimlege talemålet skulle ha nokon førerett. Seinare skulle elevane bruke ”normalisert talemål, rikssprog, nynorsk eller bokmål”. Mest negativt innstilt var Austmannalaget, eit samlag for nynorsk på Austlandet. Om talemålsnormering i skulen hadde Austmannalaget dette å seia:

Det finst knapt nok ei setning i heile tilrådinga som verkar meir uhyggeleg på den som kjenner skulearbeidet i det fleirtallet av norske skular der opplæringsmålet er bokmål og talemålet ei norsk dialekt, enn denne passusen.

(*Om språksaka*, 1968–69:35)

I stortingsmeldinga gjorde departementet meir enn å referere høyringsomsegner. Det tok sjølvstendig stode til spørsmålet opplæring i normert talemål i skulen. Departementet delte den tvilen som hadde kome til orde om å lovfeste ei slik opplæring. Grunngevinga var for det fyrste at det ikkje var noka norm å lære bort. Det som gjeld for ei talenorm, er i røynda leseuttale av skriftspråket, og den ville ikkje løyse alle vanskar. Det ville bli uråd å gje faste reglar for uttala, så ein ikkje valde variantar som skilde normaltala frå dialekten der det ikkje trongst. Vala ville nemleg bli mange. Øving i normaltala ville også truleg gå ut over dialekten og vørnaden for dialekten. Ein kunne ikkje vente at skulebarn skulle skjønna at det som var gale i normaltala, kunne vera rett i dialekten deira. På dette grunnlaget gjekk departementet imot fleirtallet i nemnda og la seg på 1878-lina. Ved førehavinga i Stortinget vart det halde fast.

Når vi skal sjå på grunnane til at norsk skule har gjeve elevmålet ein førerett framfor eit normaltalemål, kan vi slå fast ut frå

stortingsdebatten i 1878 og også ut frå ein debatt i Stortinget fire år før, i 1874, at det frå fyrst var pedagogiske omsyn som låg under. Læraren skulle tala slik at elevane kunne forstå det som vart sagt. Det kravet vart best stetta når lærarane tala som elevane eller lempa målet sitt etter elevmålet. Dette omsynet har gått fyrst heile tida.

Men samstundes er det klårt at heilt frå 1878 har eit nasjonalt språkleg omsyn vore viktig. Jahr rekner med at det var taktiske grunnar som gjorde at det ikkje kom sterkare fram i dei fyrste drøftingane av dette, og det er nok rett. Ikkje alle var like taktiske, såleis ikkje stortingsmann I. Olafsen, då han hadde ordet i 1878. Då han omtala og karakteriserte eit framlegg om talemålsnormering som skuledirektør Bonnevie hadde kome med, kalla han det for "det sterkeste Attentat paa vor Nationalitet" etter 1814, "ja selv ikke fra den argeste Dansketid findes der noget, som kan maale sig med dette" (Jahr 1984:38). Det var nok den same vurderinga av den nasjonale sida av saka som gjorde at Austmannalaget på 1960-talet tykte framlegget om opplæring i normaltalemål var "uhyggeleg".

I ein viss mon høyrer pedagogiske, nasjonale og sosiale sider saman og har ei historisk forklaring. Språksituasjonen i 1814 er bakgrunnen for alt. Då tok landet over eit skriftspråk som var forma og fastlagt utanfor landegrensene. Det skulle vera læremne for elevar som hadde norske dialektar til talemål. Skulle dei også ha opplæring i eit normert talemål, måtte det bli på grunnlag av skrifter og på grunnlag av det såkalla "høiere Talemaal", som også hadde skriftbiletet som ein viktig føresetnad. Den motstanden mot talemålsnormering som lina frå 1878 står for, kan vi sjå som forsvarstiltak for norskspråkleg tilfang som var berga gjennom dansketida.

Situasjonen i dag er sjølvstøtt annleis enn i 1878. Det er ein artsskilnad i at vi har fått nynorsk som eit mogeleg mål, og ein gradsskilnad i at bokmålet har vorte "fornorska", som det heiter.

Spørsmålet om det språklege tilhøvet mellom norsk talemål og dei to skriftmåla våre har så tydelege norskinterne, språkpolitiske sider at eg helst ikkje burde gå inn på det i eit nordisk forum. Men når eg fyrst skal gjera greie for dette emnet, kan eg vanskeleg heilt lata det vera. Eg kan vel seia, utan at nokon skal kunne klaga meg for å sjå gjennom farga briller, at bokmål er opplæ-

ringsmål i skulen mange stader der talemålet språkstrukturelt skulle tilseia nynorsk. Språkvitskapskvinnna Hallfrid Christiansen, som sjølv var bokmålsbrukar, peikte på dette for dialektar i Nord-Noreg (Venås 1986:21). Eg kan sitere ein annan bokmålsbrukar frå eit anna geografisk ytterpunkt, Leif Roksend om Skiens-målet, eit bymål i Telemark: "I hovedtrekk følger bøyninga nynorsk mønster." (Vikør-Wiggen 1979:72). Som nemnda av 1964 skreiv, måtte ei eventuell opplæring i å bruke normalisert talemål i skulen vera "i samsvar med deira skriftlege hovudmål". Når ein tenkjer over dette, kan ein snau undre seg over at nynorskfolk gjennom alle tider, frå Johan Sverdrup til Einar Hovdhaugen og folka i Austmannalaget, har gått imot opplæring i normalmål i skulen. Derimot må ein undre seg over at det har funnest nynorskfolk som har gått inn på ein slik tanke, som målsfolka i 1964-nemnda med unntak av mindretalet Hovdhaugen.

Det skrivne bokmålet av i dag er annleis enn sist på 1800-talet. Det har fått ei mengd mogelege former som høver med norsk talemål. Dessutan har talemålsgrunnlaget vorte svært forandra, fyrst og fremst ved at det er færre dialektbrukarar og fleire som talar bymål og eit mål som er merkt av den skrivne bokmålsnorma på mange punkt. Men det ville utan tvil bli det vanlege skriftmålet, som er bruksmålet i avisene og det meste av litteraturen, som måtte bli mønster for det normalmålet skulane skulle lære ut. Fleire som går inn for talemålsnormering, poengterer at heile rettskrivinga, med hovud- og sideformer, laut vera normgrunnlag for ei slik opplæring. Andre seier at ein slik tanke ikkje har noko for seg. Det er ei talemålsnorm i Noreg, ho er tradisjonell og ubunden av skrift. Det er skrifta som skal rette seg etter den.

Dei som vil ha alle skriftmålsformene som mogeleg norm, må vel då meine at elevmålet, eller dialekten, skal vera rettesnor for valet av talemålsformer. Til det ville eg seia som departementet at dei vala ville bli mange, og det ville bli vanskelege val. Og skulle eg vera så frimodig å meine endå noko meir om ei målform som ikkje er "i samsvar med [mitt] skriftlege hovudmål" – eg siterer ustøppeleg kjeldene – så måtte det vera at det heimlege talemålet, vonfullt formidla av lærarane i grunnskulen, ikkje ville ha ein sjanse mot ti til å bli noko mønster. Skriftbiletet og det

talemålet som har sterkast sosial slagkraft, formidla til dei fjer-naste avkrokar gjennom tv og radio, ville nok avgjera den saka til sin føremon.

Når det gjeld bruksmålet i skrift, vil somme ta den såkalla liberaliseringa av bokmålet i 1981 som eit vitnemål om ein fornorskings- og demokratiseringspolitikk som slo feil, og eg, som ser dette frå min nynorske synstad, meiner dei har rett i det. Grunnen var dels at "strukturen gjør motstand", som Einar Haugen (1969:245) seier, dels at dei sosiale topplaga i samfunnet korkje ville fornorskast eller bli språkleg "demokratiserte". Andre ser 1981 som berre eit mellombels tilbakeslag, og peiker på at det også finst mange vunne posisjonar. Men visst er det i alle høve at på ei rad sentrale punkt har folkelege norske talemålsdrag ikkje vunne inn som bruksformer i skriftmålet bokmål, trass i at dei har vore moglege etter den offisielle norma gjennom lange tider. Eit folkemålsdrag som *-a* i *feminina* og *nøytra* (*visa*, *åra*) har berre vunne lite inn. Den same vokalen i preteritum og partisipp av verb (*kasta*) er så å seia framand i skriftmålet. Om former som *kasta* blir brukte, kjennest målet som tydeleg markert og avstikkande. Og det gjeld ein bøyingsstype som går gjennom alt norsk talemål utanom Bergen.

Derimot har skrifa verka inn på talemålet, og vi kan slå fast at på det punktet såg Ivar Aasen (1979:160) rett, då han i 1836 uttala seg om "hiin Aarhundredets Reformation": "at nemlig Folkesproget, og ikke Skriftsproget, bliver det, som reformeres".

Ein kunne ta fram eit einskilt ord til å syne kor djupt motsetnaden stikk mellom det naturlege talemålet og eit normalmål basert på skrift. Det mest "sentrale" ordet i språket, ordet ein person bruker om seg sjølv, ville bli ein uhyggeleg snåvestein – ordet "uhyggeleg" har eg lånt av Austmannalaget – for heile landsdelar av elevar i bygd og by som skulle lære å tala normalmål "i samsvar med deira skriftlege hovudmål". I talemålet har dei former som svarar til nynorsk *eg*, ikkje berre i alle fjerne nordnorske dialektar, men som fast form i dei tre største byane utanom Oslo og mange andre byar. Og forma *jeg* er nok den einaste tenkjelege i bokmålet, for bokmålsseksjonen i fagnemnda gjekk nyleg samrøystes og så å seia utan debatt imot eit framlegg om å ta opp *eg* som sideform i skriftmålet. Dei som har prøvt å byte talemålsform for 1. persons pronomen, vil ha kjent at både

strukturen og kjøtet gjorde motstand. Ein kan t. d. få dette demonstrert i vørdelege akademiske eller andre institusjonelle forsamlingar, når ein legg merke til at elles normaliserande språkbrukarar gjer påfallande omskrivingar eller utelatingar for å sleppe å ta i sin munn ei pronomenform som er naturen imot.

Som kjent har vi to skriftmål i Noreg, og eit normaltalemål knyter seg og til det nynorske skriftmålet. Men det står i ei særstode, for det er snautt nokon som har lært det som eit fyrste talemål. Dei som bruker nynorsk normalmål, har lært seg det sjølve på grunnlag av ein dialekt og det nynorske skriftbiletet. Når borna kjem ut frå heimen, er det helst kameratkrinsen som avgjer talemålet dei legg seg til, og ingen kameratkrinsar talar nynorsk normalmål.

Også spørsmålet om ei nynorsk talemålsnorm kan ein sjå i ei større språkpolitisk ramme. Eit vanleg syn, frå Ivar Aasen sjølv til normalmålstalende bokmålsbrukarar av i dag, har vore at nynorsk må utvikle ei talemålsnorm, for dialektane har ingen voner om å kunne hevde seg aleine. Dette kan det vera noko i. Men det er minst like rett å sjå saka på ein annan måte. Som talemålsnorm sett opp mot bokmål har nynorsk liten marknadsverdi (Bourdieu 1984, Bull 1987). Bokmålet er skriftmål for dei fleste og har status og tyngd som normaltalemål.

Men vi har sett visse vitnemål om at det sosiale trykket som bokmål utøver, kan brytast av eit krav frå folkedjupet om rett for det naturlege talemålet, som seier: Eg vil bruke mitt eige mål. Det skal vera godt nok overalt. – Den hundreårs saga om talemålet i skulen er eit talande døme på at dialektane, heimemålet, har kunna halde stand mot bokmålet, fordi det har vore politisk vilje til å hevde det. Dialektaksjonane frå 1970-talet og det medvitne arbeidet med å forandre språkhaldningar og få folk til å sjå verdien i sitt eige naturlege talemål er eit vitnemål om krefter som ein appell om nynorsk normaltalemål ikkje kunne ha frigjort.

Her har vi kome fram til ein sosial og sosiologisk grunn til at norsk skule ikkje har teke op talemålsnormering. Han høyrer saman med det nasjonale og det pedagogiske ved saka. Slik som skriftmål og talemålsnormalar i andre land høyrer bokmålet naturleg heime hjå ein sosial elite, og dei vanlege sosialpolitiske spenningane i eit slikt samfunn kan gjerast gjeldande i høve til

språket som eliten talar. Men det har vist seg at om arbeidarklassa nok kan reise seg mot økonomisk underkuing, så bøyer ho seg for kulturen til sine sosiale overmenn. Når det gjeld språk og språkbruk, har dette vore eit tydeleg mønster også i Noreg, trass i freistnadene på sosial oppreist gjennom rettskrivingspolitikken, og trass i at det alltid har funnest unntak frå regelen. Eit slåande døme frå vår tid og frå eit anna land er det når den tyske marxisten Ulrich Ammon argumenterer for at arbeidarklassa skal lære seg normaltalemål, prestisjemål. Han vil frigjera på den måten, for dei rådande samfunnssklassene bruker i dag språket til å halde arbeidarklassa nede. Her må ein minnast at Arne Garborg i året 1900 skreiv at "Ved at holde sit sprogs herredømme oppe, vil den nationalitet som tabte politisk, herske videre." (Garborg 1900:154). Han tenkte på at embetsmannsklassa hadde tapt den politiske kampen då parlamentarismen vart innført i 1884, men at ho heldt på dei kulturelle posisjonane sine gjennom språket.

Den sterkteinande stortingsmannen I. Olafsen hadde i 1878 eit reint anna syn enn Ulrich Ammon på korleis talemålsnormering ville verke sosialt og psykologisk:

Saalænge vore Bondemænd og Bondekvinder taler sit Fædre-
nemaal helt og fuldt, er de sig selv, da er de noget og de kan
gaa ved Siden af baade Bisp og Statsraad og Kongen med og
udtale hvad de mener; men naar de kommer ind paa Bogmaa-
let, naar de begynder at knote, saa bliver de latterlige.

Om skulen skulle drive med talemålsnormering, meinte Olafsen, så ville han bli "en eneste stor Opdragelsesanstalt til at latterliggjøre vore Bønder" (Jahr 1984:38).

Eg har alt vore inne på at det kan tenkjast ein annan måte til å frigjera, til å rette på det som rangt er, enn å lære ut prestisjemål til alle. Ein kan arbeide for å forandre på den språklege marknadsverdien for talemål med låg sosial status. Det er ikkje lenge sidan mange tala for og skreiv om sosial språkleg oppreist som svar på eit krav om talemålsnormering i norsk skule. Det var i 1973 at ein avisartikkel av Finn-Erik Vinje (1973:63) vart opphav til ein skarp debatt på det grunnlaget. Vinje skreiv at i vår tid er det mykje av tospråksbruk. Det kjem av at folk flytter frå den fyrste heimstaden sin, og at dei derfor tek over eit anna talemål

enn dei har vakse opp med, og det er helst eit normert mål. Og "skolen ville svikte sin oppgave om den ikke også gav elevene innsikt i den språklige overnormen, det normaliserte talemål", for "et normert talemål er en verdifull ting".

Kva arbeidet med å gje "innsikt i den språklige overnormen" skulle gå ut på, vart det gjeve ein tanke om i presentasjonen av emnet:

Hva heter det egentlig, *entreprenør* eller *angreprenør* (!), *konsern* eller *konsørn*, *kompromiss* eller *kompromi*? I skrift heter det naturligvis *entreprenør*, *konsern* og *kompromiss*, men hvordan skal vi uttale orda? Hvor skal trykket ligge i ord som *undervisning*, *tilbedelse*, *forsvarer*, *oppsigelse*? Enn i *uheldig*, *uviktig*, *uegennyttig*? Skal vi ha aksent 1, dvs. tonelag som *bønder*, i *delta* (verbet), *liker*, *forbeholde* – eller skal vi her ha tonelag som *bønner*?

Det var mot slike problemstillingar ein av dei som hadde ordet etterpå, drog fram ein replikk frå ein annan språkdebatt: "Hva pokker spiller det for rolle?"

Dette innlegget for talemålsnormering i skulen stod i *Arbeiderbladet* i 1973. Det var ikkje så lenge etter 1968, og mange var svært sosialt og politisk medvitne. Språksosiologien hadde og gjeve innsyn i eit og anna om samanhengen mellom språkbruk og sosialt liv, og alt dette sette merke på ordskiftet etter utspelet frå Vinje. Det var lite av nasjonale overtonar hjå dei som gjekk imot talemålsnormering. Mest vart det peikt på at språksituasjonen i landet berre speglar av dei sosiale maktstrukturane. Det er dei som har sosial makt, som definerer kva som er godt språk: Det er det normerte talemålet som dei sjølve har fått i voggegåve, og som dei forvaltar slik det er best for dei sjølve. Korleis dette verkar sosialt, kom fram i ei utsegn som "Talemålsnormering – ei ny undertrykking av folkemålet" eller i ein påstand som dette: "Talemålsnormering er et utslag av undertrykking. Hvem som undertrykker og hvem som blir undertrykket er klart."

Det viktigaste argumentet for normaltalemål og talemålsnormering er forståingsomsyn. Det er praktisk med eit einskapleg talemål i eit samfunn. Det lokale talemålet, dialekten, høyrer heime i nærmiljøet. Vender vi oss ut over nærmiljøet, må vi bruke eit mål som har vidare rekkjevidd. Skulen skal bu elevane

til å fungere godt språkleg i eit moderne, rørleg, samfunn, og må derfor lære dei å bruke ei språkform som går overalt i samfunnet. Også dette synet kan grunnjevast psykologisk og sosialt. Den som talar eit avvikande mål, må kjenne seg språkleg utrygg. Den som bruker eit talemål som er allment kjent og godteke, vil sleppe å kjenne seg språkleg hjelpelaus. Det språkleg-kommunikative får hovudvekta når ein seier: Språket skal tene sosialt samkvem. Alle må lære å tala slik at folk slepp å hefte seg ved språkforma deira. Det er den språklege budskapen som er viktig.

Ein typisk talsmann for det språkleg-kommunikative synspunktet er språkkonsulenten for bokmål i Norsk rikskringkasting. Som rettleiar for kringkastingsfolk sit han i ein nøkkelposisjon, og det er stor grunn til å studere den faglege budskapen hans. Han er lærar i talemålsnormering, og vi må kunne ta arbeidet hans som ei prøve på kva ei opplæring i det emnet ville gå ut på. (Han er forresten den same som forfattaren av avisartikkelen i 1973, slik at han har stått fram som talsmann for talemålsnormering også i skulen.)

Hovudtesen åt kringkastingskonsulenten er at alle skal forstå alle, og at den språklege forma ikkje må få tanken bort frå den språklege budskapen. Når ein studerer den skriftlege rettleiings-tenesta hans, er ho sjølv sagt mangfelt som språket sjølv. Men ikkje lite av arbeidet går på å øve inn korrekt trykk i orda og korrekt tonelag. Det samsvarar med introduksjonen i avisartikkelen. Denne sida av arbeidet blir ein stadig kamp mot innslag frå det naturlege talemålet, dialekten, til desse språkbrukarane. Døme frå kampen om desse posisjonane kan vi finne i sitatet ovanfor. Eit fonologisk døme kan vi ta frå ei språkmelding som-
maren 1986.

Det galdt uttala av namnet på hovudstaden vår, atter eit frekvent og "sentralt" ord. Den folkelege uttaleforma i byen sjølv og i store delar av landet er [uflu]. Den tradisjonelle forma i prestisjemålet er [uslu]. I dette ordet har folkemålsforma i stor mon trengt gjennom i alle samfunnslag i hovudstaden og (Jahr 1984:192). Språkkonsulenten nemnde ikkje noko om det tilhøvet, men han ville gje det personlege rådet at kringkastingsfolk skulle bruke forma [uslu], for den var mest "salonfahig" – han brukte sjølv det ordet.

Som vi skjønner, var det ikkje problem med forståinga her, og

det er ikkje nemnt noko om at austleg språkstøy kunne hemja bodskapen på Vestlandet, men altså ein tanke om at forma [u]f[u] kunne skapa misljod i visse salongar. Den tanken, og freistnaden på å skapa meir velklang, har lange røter, som ein ser av eit lesarbrev frå Elisabeth Nielsen i Aftenposten 23.9.1986. Dette brevet fortel samstundes at praksis i norske skular ikkje alltid har vore i samsvar med "lina frå 1878":

Det var i år 1924. Byen vår het Christiania og navnet skulle forandres til Oslo. Jeg var elev ved Gamlebyen skole.

Vår kjære lærerinne frk. Hovelsrud var meget nøye på at vi skulle lære å uttale navnet Oslo riktig, og én efter én måtte vi si: *Oslo, Oslo, Oslo*.

Hvis en elev sa *Oschlo*, så ble hun rettet på, og frk. Hovelsrud ga seg ikke før alle uttalte navnet riktig.

Vi var bare piker i klassen dengang, og i vår klasse 28 elever.

Frk. Hovelsrud interesserte seg for hver enkelt elev og var ivrig etter å lære "småpikene sine" (som hun sa) folkeskikk.

... Senere i livet ... må jeg tenke på min kjære frk. Hovelsrud, og når jeg hører noen sier *Oschlo*, ja, da går det gjennom marg og ben.

Spørsmålet om forståing har vore framme på ein annan måte hjå nokre som har drøfta om visse norske dialektar er til å forstå for folk frå andre kantar av landet. Somme har sagt at forståing mest er eit spørsmål om haldningar og vilje, medan andre har hevda at det kan vera eit røyenleg språkleg problem. I landssamanheng er då dei som talar desse eventuelt uforståelege dialektane, for få til at dei skulle gje god grunn til å føre inn eit nytt lære-emne for alle som går i norsk skule. For det eine er det helst gamle folk som er uforståelege, ikkje dei som har vakse opp på sentralskular og med tv-apparat i stova heime. For det andre vil dei med slikt talemål som fer ut i verda, nok lære å tilmåte tala si så folk skjønner dei. Det kan jamvel hende at dei kjem til å skåre visse sosiale poeng på at dei talar litt annleis enn andre, kven veit? Språklege og sosiale drev kan enno smørjast med anna enn normalmålsolje.

På den andre sida treng ingen opplæring i normalmålsolje for å forstå det. Alle normale samfunnsmedlemer lærer det passivt frå tidleg barnealder. I vår massemedietid er det jamvel meldt frå

alle kantar av landet at småbarn aktivt bruker talemålet i Oslo vest som ein andre kode i rollespel. Såleis skulle opplæring i normaltalemål i skulen no vera uturvande, om berre kringkastingsfolk talar rett. Det er enno for tidleg å seia om dette kan gjera slutt på knotet, det uekte talemålet hjå mange som prøver å bruke ein kode dei ikkje meistrar. Det kan gjera vondt til hjarterøtene å lyde på slikt "normaltalemål". Etter Peter Trudgill (1975:57f.) er det forresten både farleg og nyttelaust å prøve å forandre talemålet til skule-elevar. Det vil ha uheldige psykologiske og sosiale verknader, og det er reint fonetisk ei for vanskeleg oppgåve for elevar som ikkje er motiverte for det.

* * *

Her har eg berre gått inn på det som er fastsett for grunnskulen og tidlegare for folkeskulen. I læreplanen for det som no svarar till allmennfagleg studieretning i den vidaregåande skulen, stod det tidlegare at elevane skulle få øving i å bruke normert talemål, men det vart teke bort i læreplanen frå 1976. Som læringsmål for norskfaget står det i planen frå 1976 at elevane skal lære "å ordleggje seg korrekt og presist både munnleg og skriftleg" (Fosse 1981:95).

* * *

Eg vil slutte med å seia noko om tilhøvet mellom det emnet eg fekk å greie ut om, og det som eg her har lagt fram om det. Det gjer eg med å herme Esaias Tegnér (1922-30 II:200), då han uttala seg om eit vitskapskrift av seg sjølv:

Den föreliggande uppsatsen skall helt visst synas mången alltför vidlyftig för ett så litet ämne. Och dock känner jag nu, då jag nedlägger pennan, livligt huru ofullständig den är, och huru många frågor som ännu återstode att behandla.

Tilvisingar:

- Bourdieu, Pierre 1984: "Vad det vill säga att tala. Det språkliga utbyttets ekonomi.", s. 27-68 i *Rätten att tala*. Stockholm.
- Bull, Tove 1987: "1885 - enda ein gong". I *Maal og Minne*. Oslo.
- Fosse, Tordis 1981: "Dialektane si stilling i ulike skoleslag". I Kleiva og Røyset: *Paa Børnenes eget Talemaal*. Oslo.

- Garborg, Arne 1900: "Vor nationale situation". I *Samtiden*. Kristiania.
- Haugen, Einar 1969: *Riksspråk og folkemål*. Oslo.
- Innstilling om språksaken. Kirke- og undervisningsdepartementet. Oslo 1966.
- Jahr, Ernst Håkon 1984a: *Talemålet i skolen*. Oslo.
- Jahr, Ernst Håkon 1984b: "Utviklinga av s framför I i norsk". I *Festskrift til Einar Lundeby 3. oktober 1984*. Oslo.
- Om språksaka. St. meld. nr. 15 (1968-69). Kyrkje- og undervisningsdepartementet.
- Tegnér, Esaias 1922-1930: *Ur språkens värld I-III*. Stockholm.
- Trudgill, Peter 1975: *Accent, Dialect and the School*. London.
- Venås, Kjell (utgjevar) 1979: *Dialekt og riksspråk i skulen*. Trykt ved Representralen, Universitetet i Oslo.
- Venås, Kjell 1986: "Hallfrid Christiansen, ein faghistorisk presentasjon". I *Nordlyd*, Universitetet i Tromsø.
- Vikør, Lars S. og Geirr Wiggen (utgjevarar) 1979: *Språklig samling på folkemåls grunn*. Oslo.
- Vinje, Finn-Erik 1973: "Talemålsnormering". I Wiggen, Geirr (utgjevar): *Ny målstrid*. Oslo.
- Wiggen, Geirr 1979: "Språknormer og språknormering i den dansk-, norsk- og svenskspråklige skolen: Ei jamføring og et utblikk til situasjonen ellers i samfunnet." I *Nydanske studier & Almen kommunikationsteori, NyS 12: Sprognormer i Norden*. København.
- Aasen, Ivar 1979: "Om vort skriftsprog". I Hanssen, Eskil (utgjevar): *Fra norsk språkhistorie*. Oslo.

Växelverkan mellan tal och skrift

Av *Gun Widmark*

Talets påverkan på skriften liksom skriftens på talet bör vara till någon del språkpsykologiskt betingad. Vid två närliggande språkarter brukar interferens uppträda. Interferensen måste trots allt sättas in i ett socialt sammanhang, i synnerhet om den är mycket omfattande. Det vanliga är att den går huvudsakligen åt ett håll, från det prestigefyllda och starka till det prestigelösa och svaga. Stor interferens i båda riktningarna förutsätter ett jämbördigt förhållande som kanske inte är så lättetablerat i samhällshierarkin.

Om man alldeles förutsättningslöst försöker skärskåda tals och skrifts förmåga att påverka varandra, kommer man snarast fram till att de borde tjänstgöra inom olika delar av språkspektret, stå i ett slags diglossiskt förhållande till varandra, och därmed borde inte möjligheterna till påverkan vara så stora. Talets viktigaste domän är privatlivet. Där kan det växa helt fritt i lokala och sociala variationer. Dess oreglerade karaktär gör det öppet för förändringar. Skriften står däremot i offentlighetens tjänst. Den offentliga prägel gynnar normering och enhetlighet. Ett skriftspråk borde alltså normalt tendera att vara konservativt. Stora skillnader mellan tal och skrift kan alltså inte sägas vara något onormalt förhållande.

Nu kompliceras uppenbarligen sakernas tillstånd något av att dimensionerna privat och offentligt – eller om man vill använda de mera i interaktionen förankrade termerna formellt och informellt, se Nordberg 1986 – delvis skär igenom uppdelningen i tal och skrift. Det finns tal som är offentligt och formellt och det finns skrift som är ganska privat och informell. Om det offentliga språkets medium huvudsakligen är skrift, är det rimligt att den också får bli riktmärke för det offentliga talet. Vill man markera skrift som privat, är det lika rimligt att den tar upp drag från talet.

Under vissa betingelser är det alltså fullt möjligt och naturligt att skrift påverkar tal och vice versa men så länge domänerna privat och offentligt hålls isär, har man ingen anledning att vänta sig några verkliga omvälvningar. Det finns ingen riktig dynamik inbyggd i systemet såvitt man kan se.

Nu är det växelverkan mellan tal och skrift som mer än något annat anses prägla senare tiders svenska och den bör alltså ha speciella sociala förutsättningar. Det vore säkert givande att jämföra svenska förhållanden med dem i andra nordiska länder. Man skulle uppenbarligen finna både likheter och olikheter som tillsammans nog säger åtskilligt om språkens ekologi.

Min ganska ytliga granskning rymmer inte mer än några synpunkter på förhållandet mellan tal och skrift i Sverige. En god grund för diskussionen finner man i den lilla volymen "1900-talssvenska" från 1971, där Bertil Molde och Carl Ivar Ståhle i var sin lång uppsats beskriver vårt sekels språkutveckling. (Både uppsatserna trycktes först i annat sammanhang på 60-talet.) Vad man framför allt har skäl att lägga märke till är att växelverkan mellan tal och skrift har nått också frekventa drag. (Det kan förstås vara så att det är vid dem som den lättast låter sig konstateras.) I skriftspråket har t.ex. *inte* skjutit *icke* och *ej* åt sidan och på motsvarande sätt har *endast* och framför allt *blott* fått lämna plats för *bara*. Vid orddubletter har talspråkets korta former alltmör anammats av skriften: former som *ha*, *bli*, *ta*, *dra* har t.ex. trängt undan *hava*, *bliva*, *taga*, *draga*. Den mest genomgripande förändringen i skriften är förstås att verbens pluralböjning har försvunnit.

Om skriftens djupgående inflytande på talet kan t.ex. vissa prepositioner vittna. Det är knappast längre tillrådligt att i s.k. vårdat tal uttala *av* som *å(v)*, *efter* som *ätter*, *vid* som *ve* eller *till* som *te*. Språknämndens uttalsordlistas godtagande av en del av dessa uttal (s. 10 f.) får betraktas som en eftersläpning. Påfallande är också att centralsvenskt språk har infört skriftspråkliga böjningsändelser. Man uttalar nu allmänt *t* i *huset*, *kallat* och *sprungit* och även preteritumändelsen *-ade* har börjat återfå sitt fulla uttal.

Det ömsesidiga inflytandet mellan tal och skrift tycks i regel inte uppfattas som problematiskt. Det har naturligtvis fördelar att tal- och skriftspråkskoden inte ligger alltför långt ifrån varandra.

Processen mot större enhetlighet uppfattas nog som en demokratiseringstendens: skriften blir mer och mer gemene mans egendom men den anpassas samtidigt mer och mer till gemene mans tal. Att drivkrafterna till processen antas ligga djupt, framgår av Moldes uttalande (s. 23): "Och det kan vi med säkerhet säga i dag om framtidens svenska, att detta närmande mellan tal och skrift kommer att bli allt mera markant." I förlängningen av resonemanget skulle ligga att tal och skrift så småningom skulle sammanfalla, om man bortser från de mediebetingade olikheterna. En så långtgående utveckling tänker man sig ändå knappast och utsikten att få den skulle nog göra språkvården något fundersam.

Det som förefaller mig vara det märkliga i närmandet mellan tal och skrift är att det förutsätter ett sammanbrott av gränsen mellan privat och offentligt språk. I det stilartsschema som Noreen omkring sekelskiftet redovisar i Vårt språk I (s. 28 f.) avtecknar sig offentligt språk i tal och skrift som en speciell "högre" stil, skild från det privata umgängets stil. Vi har alltså ett i offentligt och privat uppdelat system som – om det ligger något i den bedömning som jag gjorde tidigare – egentligen borde vara rätt stabilt.

Systemet var å andra sidan inte helt lätt för individen att tillägna sig: det gällde att övervinna ett betydande avstånd mellan tal och skrift. Språkvården försökte som bekant minska det avståndet genom att föreslå en "judenlig" stavning. Försöken ledde så småningom till vissa förenklingar i stavningen men några mera omfattande förändringar mellan tal och skrift var det inte fråga om. Nystavarnas ambitioner berörde heller inte motsättningen privat-offentligt som i grunden fortfarande var lika stor. I 1800-talets språkdiskussioner möter man uppfattningen att svenskarna var tvåspråkiga, se Tarschys 1955 s. 58. Av de två språken var naturligtvis det offentliga det som framstod som viktigt, det som skolan skulle lära ut. En av skolans viktigaste uppgifter kunde under sådana förhållanden bli att skydda det vårdade, offentliga uttalet mot vardagstalet. Skolan kom att eftersträva en sorts enhetsspråk för både skrift och tal. Det målet formulerades 1870 klart av Artur Hazelius då han framhåller att "man bör bringa sin skrift och sitt tal – nämligen det bildade vårdade talet – i öfverensstämmelse med hvar andra". Även om Hazelius samtidigt

framhåller att det bör äga rum en växelverkan mellan tal och skrift, så är det en växelverkan på hög talspråksnivå och den språkliga enheten kommer framför allt att vila på skriftens grund. Ungefär samtidigt (1874) konstaterar också Esaias Tegnér d.y.: "Skriftspråket har i våra dagar en makt som det ej någonsin förut har ägt, och i varje ny folkskola skaffar det sig en ny bundsförvant. Det har blivit ett centrum som med allt större kraft kring sig samlar och efter sitt mönster omdanar talspråket" (Ur språkens värld II s. 59).

Tegnér framhåller alltså att skriften hade ett starkt värn i folkskolorna. De lärde ut ett skriftspråk, inte bara för skrift utan också för tal. Karl Hampus Dahlstedt (1978 s. 57) har myntat termen "boksvenska" för detta skriftspråkspräglade tal. "Boksvenskan" har hos honom rätt negativa konnotationer av uppläsnings- och rabbelspråk men tydligt är att det också kunde användas vid kontakter med främmande. Alldeles klart är att det i ett land med så hård dialektsplittring som i Sverige fanns ett tvingande behov av ett riksgiltigt språk. Det enda språk som då stod till buds var offentlighetens. Umgångesspråk av högre status var knappast tillgängliga för gemene man och hade nog också ansetts som socialt olämpliga i hans mun. Enkelt folks kontakter med högre samhällsklasser låg ju inte på privat bas.

Det talade skriftspråket bredde alltså ut sig under 1800-talet. Det finns vittnesbörd om att läroverkslärare på 1860- och 70-talen också i sitt vardagstal närmade sig bokspråket och bl.a. använde verbens pluralformer (Tarschys s. 234). Det offentliga talet kan alltså ha framträtt som ett vårdat tal, inte ett helt domänbundet. Skolans företrädare kan mycket väl ha känt ett speciellt normtryck över sig att använda det "riktiga", vårdade språket. Hazelius som i föräldrahemmet och för egen del hade viss förankring i skolans värld kan ha haft en sådan bakgrund för sitt program. Lärare överhuvudtaget går för det goda exemplet skull lätt för långt i vad de uppfattar som "korrekthet", framhåller Cederschiöld (1897 s. 232).

Men anpassningen till skriftspråk kunde gå olika långt. För läroverkslärarna var rimligtvis skriftspråkstalet bara en del av deras repertoar. De använde det på ett sätt som de uppfattade som förebildligt. Många i folkskollärarkåren var däremot hänvisade till detta tal. De var enligt Cederschiöld kraftigt skriftspråksbundna

med användning av ord som *icke* för *inte*, plurala verbformer och t.o.m. periodbyggnad och långa parenteser. Denna skriftspråksregel var enligt Cederschiöld inte medveten utan berodde på "obekantskap med det lediga bildade talspråket", en brist som "ganska många" bildade svenskar led av. Cederschiölds omdöme kan kompletteras med en del andra uppgifter som vi har om användningen av plurala verbformer. Dessa uppfattas av somliga som allmänna utom i den högsta och den lägsta samhällsklassen, som båda använder singulara verb, se Tarschys s. 70. Det fanns alltså ett halvbildat talspråk med stark skriftspråklig färg som kunde användas också i privalivet, jfr Tarschys s. 250. Det behöves inte ha varit något fel på folkskollärarsvenskan i sig men den störde de verkligt bildade genom att användas i fel sammanhang.

Skriftspråket blev alltså inte längre det så helt entydigt riktiga språket. Kriteriet på en bildad svensk hade kommit att bli inte så mycket att han behärskade skriftspråket som att man hade tillgång till ett bildat talspråk. En inte onaturlig språkvårdsslutsats blev då att vägen till detta talspråk breddades genom att dess mera karaktäristiska drag fördes in i skriften. Den slutsatsen finner man klart uttryckt hos Cederschiöld (s. 314). Eftersom svenskarna "endast sällan och med svårighet" lär sig att behärska både "talsvenska" och "skriftsvenska" bör språkarterna närmas till varandra och det bör ske genom att "skriftsvenskan" rensas från de "mest umbärliga" av sina egenheter.

Att "talsvenskan" träder fram med anspråk på att accepteras i skrift är inte så förvånande. Det bildade umgängesspråket var säkert ett högrestånds- och huvudstadsspråk som sedan gammalt haft hög prestige. Med det högre borgerskapets tillväxt kom det säkert också att användas av allt fler. På sitt sätt var också det ett riksgiltigt språk, i varje fall såtillvida att det accepterades av alla som mönstergillt. Cederschiöld var heller inte den förste som förde "talsvenskans" talan men det förefaller att vara först på hans tid som man kan rekommendera den med viss framgång. Cederschiöld föreslog att man skulle börja med att reformera lågprosa och vitter prosa och "all sådan skriftlig framställning där ett personligt och individuellt drag är mera tillåtligt" (s. 315). Utvecklingen kom också att följa sådana banor, inte nödvändigtvis beroende på Cederschiölds råd. Personligt färgad prosa bröts därmed loss ur offentlighetens domän. Den utveckling som

Thelander (1970) har visat på, att fiktionsprosa och sakprosa successivt glider isär, blir därmed begriplig.

Den starka växelverkan mellan tal och skrift som svenskan kan uppvisa har alltså enligt min mening sina rötter i språksociala förhållanden under 1800-talet. En skriftspråklig och en (speciell) talspråklig norm kunde båda göra anspråk på riksgiltighet. Det hade utvecklats just ett sådant jämbördigt förhållande som jag inledningsvis antog vara en förutsättning för stark växelverkan mellan språkarter. En gammal gräns mellan offentligt och privat blev suddigare och varieteterna kunde blandas, vilket successivt skedde. Skriftuttal som alltså troligen mest präglad de mindre bildade fick en allt vidare spridning. Talformer som hörde till de bildades språk kunde accepteras i skriften.

Troligen är det riktigt, som Molde menar, att närmandet mellan tal och skrift inte är någon helt avslutad process, i varje fall om vi håller oss till de gamla formerna för växelverkan. En språksociologisk undersökning av hur skriften påverkar talet har gjorts av Bengt Nordberg i fråga om böjningsändelser i centralsvenskt stadsspråk (1972). Han konstaterar att skriftspråkspåverkan har gått längre i Stockholm än i Eskilstuna, Nordbergs egentliga undersökningsort. Den stiger i allmänhet med högre socialgrupp och den tycks starkast beröra grupper som är på väg in i samhället: personer i yngre medelåldern och förmodligen också yngre kvinnor. Nordberg trycker på att de grupper som går i spetsen för förändringsprocessen fortlöpande tycks introducera nya skriftuttal och därigenom uppehåller distansen gentemot andra grupper när dessa vid äldre språkförändringar har börjat knappa in på förspåranget. Han väntar så smått på att skriftpluralen *-or* i t.ex. *flickor* skall börja tas upp mera allmänt. I våra dagar ter sig alltså förändringsprocessen som en "change from above", i varje fall från Eskilstunas horisont. I Stockholm är faktiskt skriftuttalen vid ett par variabler vanligast i socialgrupp 2, lägre medelklass. Jag uppfattar det som en rest av äldre förhållanden, då folkskollärare och andra med bättre kunskaper i skrift än tal naturligt valde skriftspråksformerna som talformer. Att man måste räkna med att skriftspråksuttalen till betydande del kommer nedifrån i samhället menar tydligen också Karl-Hampus Dahlstedt (1973 s. 244). Läsuttal som *drottning* och *kyrka* i stället för de äldre uttalen *dronning* och *körka* är som Dahlstedt uttrycker det "inte en

överklassuppfining”.

Om privata uttal har närmat sig äldre offentliga, har å andra sidan offentligt tal i viss utsträckning närmat sig privat. Naturligt nog har det offentliga talet följt med i skriftspråkets förändringar, mot större ledighet. Bertil Molde påpekar (s. 8) hur stelbent och föråldrat språket i några decennier gamla journalfilmer låter i nutida öron. Det finns en gräns uppåt för ”normalt” offentligt tal i uttalet. Sådana uttal som har uppfattats som högtidliga håller språket på att göra sig kvitt. Skriftenliga uttal vid *hade, sade, mig, dig, sig* förekommer knappast. I ett och annat fall kan i offentligt tal skriftenliga uttal bevaras i emfas: *skall, jag*. Exempelen visar att det inte alls sker någon automatisk anpassning till skriften. Men det har blivit så att många skriftuttal uppfattas som neutrala.

Om skriftuttal berört fonemsystemet, vill jag lämna öppet. Kanske är det skriftbilden som har förhindrat ett sammanfall av kort *ö* och *u*. Tendenserna till det är tydligen gamla (Ståhle 1971 s. 1 f.). Det kommer tillfälligtvis fram också i tal som man förväntar sig skall vara förebildligt och leder då till klagomål från språkvårdsintresserade vänner av ordning. Å andra sidan är det knappast någon som reagerar för att kort *e* och *ä* sammanfaller trots skriften. Det är en ostigmatiserad utveckling som från Stockholm har gått ut över landet. Med största sannolikhet berörde den också det äldre offentliga talet.

Talets inflytande på skriften har framför allt yttrat sig i att det har nått allt flera texttyper. Men skriften har också infiltrerats av allt flera talspråkliga former. *Ska* och *sa* har skaffat sig ett ganska gott fotfäste i tidningsspråket. *Mej, dej, sej* är fortfarande ovanliga i saklig framställning men en och annan skriver så. F.n. förs formen *dom* fram av åtskilliga språkvårdsintresserade som bra skriftspråksform, befriaren vid den osäkerhet som ibland kan råda i valet mellan *de* och *dem*. Nya talspråksformer knacker alltså på och vill in i skriften. Det är inte minsta tvivel om att de för många språkbrukare, inte minst lärare, känns som ett besvärligt problem och att många gärna skulle se en handgriplig rekommendation av språkvården. Språknämndens ”Skrivregler” konstaterar att det i regel är ”klokast” att använda de gängse skriftspråksformerna i all saklig framställning, eftersom de är de neutrala formerna som inte förknippas med något visst uttal. Troligen är det i allt väsentligt en korrekt registrering av attityderna hos de språkbrukare som har

nått mogen ålder. Men med samma argumentation var det förstås en gång "klokast" att skriva *hava, bliva, taga* och *draga*.

En mera principiell diskussion om talspråksformerna har förts av Ståhle i uppsatsen "Om nyttan av ett skriftspråk" (1976). Ståhle anser det i och för sig utmärkt om skriften rättar sig efter talet på sådana punkter där resultatet blir ett lättbegripligare språk. Men det är direkt skadligt för skriftspråket att gripa till talhärmande ordformer i tid och otid. Skriftspråket behöver dessa ordformer för alldeles bestämda syften, dels för att markera talspråk, dels som "friskhets-, förtrolighets- och folklighetsmärkor". Ståhle ser en klar fara i att man "envisas med att till vardags ständigt och jämt tala intimt och förtroligt med sin läsare". Därmed blir talspråksformerna så småningom neutrala och vi tvingas leta efter ständigt nya intimitetsmärkor. Det kan bli ont om dem så småningom och den ständiga stillförskjutningen bland högfrekventa ord leder också till att skriftspråket försvagas i en av sina viktigaste funktioner, att vara ett föreningsband mellan nutid och gången tid. Ståhle pekar alltså på ett kanske något förbisett förhållande att vad den enskilde i ett kort perspektiv uppfattar som ett plus, i språkets längre perspektiv kan visa sig vara en fara.

Med Ståhle är vi inne på bedömningar. Jag skall försöka mig på att göra några sådana, även om jag är medveten om svårigheterna. Vad som har hänt med svenska språket är att där vi förr hade relativt distinkta stilarter, har vi nu fått en mera flytande stilskala. Det är lättare att följa regler – om man har fått tillfälle att lära sig dem. I fråga om skriftens inflytande på talet ser jag ändå egentligen inga problem. Det kan möjligen dämpa prägeln av privat språk men det privata språket har nog alltid medel att uppehålla sin egenart. Eftersom skriftspråksuttalen finns i alla samhällsklasser, ingår de nog inte heller som någon särskilt betydelsefull faktor i maktsspråket. I delar av Sverige är de också "genuina" uttal. Centralsverige ger alltså efter en smula på sina uttalsvanor och språket blir en aning riksgiltigare. Jag uppfattar det som en naturlig och god utveckling.

Talets inverkan på skriften har de olägenheter som Ståhle har pekat på. Öppnar man dörren till talet, kommer variation och förändring in i skriften. Det är på sätt och vis egendomligt att ändringarna i skriftspråksnormen har kunnat gå för sig så relativt konfliktlöst. Förklaringen är antagligen att det talspråk som ac-

cepterades var elitens. I första hand var det nog också de välutbildade som förstod att utnyttja den nya situationen med diffusa gränser mellan tal och skrift. För den som lyhört kunde träffa rätt bland de stilvalörer som tal-skrift-skalan erbjöd, gavs möjligheter att uttrycka sig i skrift på ett friare och rikare sätt. Cederschiöld (s. 314) beskyllde nog inte utan skäl den gamla "skriftsvenskan" för att vara "synnerligen stel och konstlad". På ett mera anspråkslöst sätt har den stora allmänheten kunnat profitera av utvecklingen. En mera inhemsk syntax gör det lättare att skriva och likaså användningen av mindre utpräglad skriftspråkliga ord. Språkvård på olika nivåer har kunnat utnyttja situationen för att omforma offentlighetens språk till större likhet med språkbrukarnas mera naturliga sätt att uttrycka sig. Något positivt torde alltså de flesta ha fått ut av utvecklingen.

I vissa avseenden är trots allt avståndet mellan tal och skrift stort i dag. Det är välkänt att offentligt språk öser över oss abstrakta, ofta långa ord, gärna med anknytning till ekonomi och samhälle och i rätt stor utsträckning inlånade. Det är inte talvänliga ord. Å andra sidan håller sig nog talet mer än förr med en undervegetation av språkdrag med "dold prestige", slang, svordomar, ord som inte hör hemma i skrift. Den delvis upplösta motsättningen privat-offentligt tycks alltså trots allt hävda sig väl, den tar bara nya medel i bruk.

Litteratur

- Cederschiöld, Gustaf, Om svenskan som skriftspråk. Göteborg 1897.
- Dahlstedt, Karl-Hampus, Synpunkter på sociolingvistik. I: Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 48. Lund 1973.
- Dahlstedt, Karl-Hampus, Dialekt och högskola i nutidens Sverige, särskilt Norrland. I: Zeitler, R. (red.), Det moderna Skandinavien framväxt. Uppsala 1978.
- Hazelius, Artur, Om svensk rättstafning I. Stockholm 1870.
- Molde, Bertil, Dagens svenska och morgondagens. I: Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 37. Stockholm 1970.
- Nordberg, Bengt, Morfologiska variationsmönster i ett centralsvenskt stadsspråk. I: Loman, Bengt (red.), Språk och samhälle. Lund 1972.
- Nordberg, Bengt, Formalitetsbegreppet i sociolingvistik. En liten betraktelse. I: Anderson Östman, C. och Malmberg, A. (red.), Svenska i tid och otid. Vänskrift till Gun Widmark från doktoranderna i Uppsala. Dupl. Institutionen för nordiska språk i Uppsala. 1986.
- Noreen, Adolf, Vårt språk I. Lund 1903.

- Stähle, Carl Ivar, Några drag i svenska språkets förändring under 1900-talet. I: Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 37. Stockholm 1970.
- Stähle, Carl Ivar, "Mötet uppnas på söndag." I: Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 44. Stockholm 1971.
- Stähle, Carl Ivar, Om nyttan av ett skriftspråk. I: Jonsson, Inge (red.), Vad händer med svenska språket? Stockholm 1976.
- Tarschys, Karin, "Svenska språket och litteraturen". Studier över modersmålsundervisningen i högre skolor. Stockholm 1955.
- Tegnér, Esaias, Om språk och nationalitet. I: Ur språkens värld II. Stockholm 1922.
- Thelander, Mats, Fiktionsprosa och sakprosa. Ord och stil 3. Lund 1970.

Wolmar Schildt-Kilpinen – ordskapare från Jyväskylä

Av Paavo Pulkkinen

På 1800-talet levde i Jyväskylä en man vid namn Wolmar Styrbjörn Schildt (1810–93), som i Finland är minst lika känd under namnet Kilpinen. Jag börjar med att behandla Wolmar Schildt, mannen som förekommer i olika sammanhang i Jyväskylä stads historia.

Wolmar Schildt var till yrket läkare. Han disputerade till medicine doktor år 1840 och tjänstgjorde som distriktsläkare i Mellersta Finland nästan ett halvt sekel (1839–88). Hans läkarbana var alltså ovanligt lång och därtill kommer att hans distrikt var otroligt omfattande, under de sju första åren ungefär lika stort som hela det nuvarande Mellersta Finlands län. Under drygt tjugo år var han dessutom den ende läkaren i hela Mellersta Finland tills Jyväskylä fick en egen stadsläkare.

Schildts arbetsbörda var enorm, hans inspektionsresor var långa och tunga. Trots det blev han snart en av stadens centrala gestalter och en hängiven främjare av de finsknationella och samhällseliga strävandena. Ibland sades det skämtsamt att den enda sevärdheten i Jyväskylä var doktor Schildt.

Ett av Schildts tidiga företag var att grunda den första finskspråkiga sparbanken. Den fungerar fortfarande – efter några fusioner – under namnet Keski-Suomen Säästöpankki (Mellersta Finlands Sparbank), och är naturligtvis mycket större än då den grundlades. Till en början tog doktor Schildt sporadiskt hand om bankens verksamhet i sin egen kammare. När allmänheten slutligen började kräva fasta affärstider visade sig lördag kväll vara lämpligast – men då tog Schildt bestämt avsked från banken.

Trots att omsättningen länge var anspråkslös och hela verksamheten ytterst informell är det förvånansvärt att Schildt orkade

sköta sparbanken nästan fyrtio år (1842–80). Ännu märkvärdigare är att han inte fick någon lön för sin banksyssla. Men att han hade sinne för ekonomi visas av att han köpte upp stora landområden strax intill staden. Åtskilliga tusen invånare i dagens Jyväskylä bor på Schildts gamla marker som förstas har stigit enormt i värde.

Också det första finskspråkiga läroverket är ett resultat av Schildts ansträngningar. Skolan inledde visserligen sin verksamhet som en tvåspråkig övre elementärskola men den förfinskades snabbt helt och hållet och blev sedermera känd som Jyväskylä lyceum. Otaliga av skolans elever har intagit ledande positioner i det offentliga livet i Finland. Kanske var det därför skolan lyckades bevara sitt hedervärda namn i nästan oförändrad form (Jyväskylä lyceums gymnasium) även på 1970-talet, då skolmyndigheterna ansåg det odemokratiskt att några framstående skolor hade bättre rykte än andra och därför döpte om de flesta av dem.

Men Schildts tankar flög ännu högre. Redan 1847 i samband med invigningen av Jyväskyläs första skolinrättning, lägre elementärskolan, skrev han i tidningen *Suometar* om sin utopi att den nyinrättade småskolan gradvis skulle växa till ett universitet. Att tanken var fantastisk i det dåtida Jyväskylä med omkring 500 invånare, förstod också Schildt själv. Det hindrade honom ändå inte från att stifta en fond för det framtida Jyväskylä universitet. Själv offrade han avsevärda summor för ändamålet och ännu i våra dagar stöder fonden smidigt och effektivt det statliga universitetets verksamhet. På sätt och vis var alltså Schildt fader både till Jyväskylä lyceum och till Jyväskylä universitet. På universitetets medalj hänvisas till Schildts tidiga drömmar med hans egna ord: ”Oi kuvatuksia ja mielijuhteita!” (O fantasier och hugskott!)

Schildt framförde också idén om stiftandet av Mellersta Finlands län och tog flera initiativ för att förverkliga planen. Förslaget behandlades visserligen grundligt som en del av en ny länsindelning för landet, men hela den tilltänkta reformen gick den gången om intet. Mellersta Finlands län bildades ett århundrade senare (1960). Länet är visserligen betydligt mindre än i Schildts tankar, men med fog kan han också kallas fader till Mellersta Finlands län.

Även i Jyväskylä stads presshistoria har Schildt en viss ställ-

ning. Han köpte nämligen ett boktryckeri – som ingen annan ville ha under de fattiga hungeråren – och utgav 1868–70 tidningen *Kansan Lehti* (Folkets Blad) som var stadens första egentliga tidning. Schildt hade emellertid inte tillräckligt tid för sitt blad och inte heller duktiga medarbetare, och därför blev tidningen bara en episod i redaktörens mångskiftande liv.

Schildts karriär som tidningsutgivare förblev kort, men under decennier verkade han som ivrig och ansedd medarbetare i talrika tidningar. Hans färgstarka bidrag publicerades i nästan alla dåtida finskspråkiga tidningar. Som skribent använde han oftast efternamnet Kilpinen som är en förfinskning av namnet Schildt. Här kommer vi in på doktor Schildts litterära verksamhet.

Schildt-Kilpinens förstlingsarbete var hans magistersavhandling, en finsk översättning av de två första kapitlen i Xenophons *Anabasis* (1832). Den första finskspråkiga avhandlingen hade försvarats bara en vecka tidigare, av Schildts svåger E. A. Ingman. Sin oftalmologiska doktorsavhandling fick Schildt inte utge på finska utan den utgavs på svenska.

Bland Kilpinens större skriftliga arbeten kan ytterligare nämnas översättningen till finska av Euklides klassiska geometri (1847) varifrån en mängd matematiska termer härstammar. Dessutom utgav han år 1889 ett litet originellt memoarverk.

Av största betydelse i Schildt-Kilpinens liv var utan tvivel hans verksamhet som finska språkets odlare, framför allt som ordskapare. Fastän han inte hade någon språkvetenskaplig utbildning lyckades han med hjälp av sina utmärkta praktiska insikter i finska dana en mängd nya ord som vann ett stadigt fotfäste i skriftspråket. I synnerhet på 1840-talet var han en framgångsrik ordskapare och åtskilliga av hans bildningar hör fortfarande till finska språkets centrala vardagliga ordförråd.

Som exempel kan nämnas att Kilpinen i Helsingfors *Morgonblad* 1842 publicerade ett förslag till nya finska ord av vilka följande används i dag: *esine* 'föremål' (ursprungligen 'objekt'; senare ville Kilpinen "förbättra" ordet till *esile*, men förgäves), *jalkine* 'skodon', *päätelmä* 'slutsats', *suure* (i matematik) 'storhet', *taide* 'konst', *tiiede* 'vetenskap'. Ur kulturell synvinkel är de två sistnämnda synnerligen viktiga. De har också noterats i Jyväskylä gatunamn i formerna *Tiedepolku* och *Taidepolku* (*polku* 'stig') liksom förresten också *Kilpisenkatu* (Kilpinengatan), *Vol-*

marinkatu och *Sananiekantie* (Ordskaparvägen).

I många sammanhang publicerade Kilpinen nyordslistor för att rekommendera neologismer för allmänt bruk. Ofta framträdde han under någon signatur och gjorde skickligt propaganda för sina alster.

För att illustrera vilken betydande roll Kilpinens neologismer spelar i finskan presenterar jag ett urval av hans mest representativa ord försedda med upplysningar om grundelementen:

edeltää 'föregå' (jfr t.ex. *edellä* 'framför')
elinvoima 'livskraft' (*elää* 'leva', *voima* 'kraft')
eristää 'isolera', *erittää* 'avsöndra', *erite* 'avsöndring' (*eri* 'skild')

happo 'syre' (*hapan* 'sur')

henkilö 'person', *henkinen* 'andlig' (*henki* 'ande, liv')

itsenäistyä 'bli självständig', *itsenäisyys* 'självständighet' (*itsenäinen* 'självständig', Lönnrots nyord; *itse* 'själv')

jalo 'ädel', *jaloistaa* 'förädla' (*jalo* 'ädel')

jauhe 'pulver' (*jauhaa* 'mala')

kaunokirjallinen 'skönlitterär' (*kauno-* 'skön-', *kirjallinen* 'skriftlig, litterär'; se följande)

kirje 'brev' (*kirja* 'bok', tidigare äv. 'brev')

kuvio 'figur' (*kuva* 'bild')

kylpylä 'badanstalt' (*kylpeä* 'bada')

laskenta 'räkning' (*laskea* 'räkna') – I dagens skola studerar visserligen även de minsta eleverna "matematiikka".

monipuolinen 'mångsidig' (*moni* 'mången', *puoli* 'sida')

myymälä 'butik' (*myydä* 'sälja')

myönteinen 'positiv' (*myöntää* 'medge; bevilja', Lönnrots ny-skapelse)

määritelmä 'definition' (*määrittää* 'definiera, bestämma')

olettaa 'anta' (*olla: ole-* 'vara')

opiskella 'studera', *oppilas* 'elev' (*oppia* 'lära sig')

rakenne 'struktur' (*rakentaa* 'bygga')

sairaala 'sjukhus' (*sairas* 'sjuk')

selviö 'axiom' (*selvä* 'klar')

siveellinen 'sedlig' (*siveä* 'kysk, anständig')

suhde 'förhållande, relation' (abstrahering från postp. *suhteen* 'med avseende på'), *suhteellinen* 'relativ'

toteuttaa 'förverkliga, genomföra' (*tosi: tote-* 'sann(ing), verklig(het)')

uudissana 'nyord' (*uudis-* 'ny-', *sana* 'ord')

vakituinen 'stadigvarande' (*vakaa* 'stadig, fast')
valmiste 'produkt' (*valmistaa* 'göra färdig, tillverka, producera')
vankila 'fängelse' (*vanki* 'fånge') – I Finland har man inte på allvar ifrågasatt ordet *vankila* för att ersätta det med något i stil med det svenska "kriminalvårdsanstalt". Likaså kallas intern (f.d. fånge) alltså *vanki* på finska.
vastakkainen 'motsatt' (*vastakkain* 'mitt emot')
vähentää 'subtrahera' (*vähä* 'liten')
väite 'påstående' (*väittää* 'påstå')
yhtiö 'bolag', *yksilö* 'individ', *yksityinen* 'privat' (*yksi*: *yhte-*
'ett')
yleinen 'allmän', *yleisö* 'publik' (jfr t.ex. *yleensä* 'i allmänhet')
ympyrä (i matematik) 'cirkel' (jfr *ympäri* 'omkring, runt om')

Martti Rapolas förteckning över gängse nyord som Kilpinen sannolikt har danat (eller i enstaka fall tagit i bruk ur folkets mun) omfattar drygt hundra uttryck. Ingen annan har skapat så många ord som alltså hör till finskans centrala ordförråd. Givetvis har inte på långt när alla Kilpinens alster haft någon framgång. Till exempel följande förslag, som bevisar hans överdrivna purism, blev inte accepterade:

jauhio (pro *mylly* 'mölla, kvarn'; jfr *jauhaa* 'mala')
lauluri (pro *lukkari* 'klockare'; jfr *laulaa* 'sjunga')
rohtola (pro *apteekki* 'apotek'; jfr *rohto* 'medicin')
tietine (pro *teoria* 'teori'; jfr *tietää* 'veta')
tosine (pro *historia*)

Det sistnämnda ordet (se härledning ovan, *toteuttaa*) lever fortfarande i Jyväskylä som namn på föreningen för studerandena i historia.

Kilpinens kungstanke som språkman var inte att lansera ett stort antal neologismer i skriftspråket, utan han ville framför allt genomdriva en omfattande rättskrivningsreform. För första gången tog han upp saken 1847, men dess rötter utgår från den berömda danske språkforskaren Rasmus Rask och dennes besök i Åbo 1818. Rask hade nämligen rekommenderat att finska språkmän skulle börja beteckna långa vokaler i skrift med accenttecken (t.ex. *á* i stället för *aa*). Det här skrivsättet omnämns som

en möjlighet i en abc-bok 1819. Idén togs upp igen 1843 av Kilpinens sväger Ingman på Finska Litteratursällskapets sammanträde men fick inget medhåll.

Kilpinen modifierade det tilltänkta nya skrivsättet genom att använda cirkumflex som tecken för lång vokal (alltså *â* i stället för *aa*). Och för att undvika för många tilläggstecken borde *ä* och *ö* ersättas med *æ* och *œ* (som senare byttes ut mot det tydligare danska *ø*). Kilpinen arbetade oförtrutet på att få sin nya ortografi införd. Han sände sina bidrag till tidningsredaktioner på det villkoret att de skulle tryckas enligt hans skrivsätt. För att bryta förläggarnas och redaktörernas motstånd subventionerade han inköp av nödvändig tryckutrustning. Han utlyste t.o.m. en litterär tävling och tryckte det vinnande förslaget – en finsk översättning av Runebergs Nadeschda – med sin ortografi.

Kilpinen lyckades få till stånd en livlig diskussion om den nya ortografin. Många centrala personer inom kulturlivet deltog i diskussionen, men Kilpinen fick inga betydande anhängare. Allmänt ansåg man att det nya skrivsättet var konstigt och onödigt. Det visade sig att också tidningsläsarna blev irriterade om tidningarna innehöll artiklar som var tryckta enligt Kilpinens skrivsätt. Det är högst sannolikt att den motvilja som Kilpinens egen-sinniga iver i rättskrivningsfrågan väckte också ledde till ett motstånd mot hans senare ordskapelser.

Men Kilpinen höll envist fast vid sina utsiktslösa strävanden. Han gick så långt att han år 1872 utvidgade reformen och började skriva diftongerna *uo*, *yö* och *ie* som *o*, *ø* och *e* med en punkt ovanför. (Också den tanken härstammar från Rasmus Rask.) Som ett resultat av hans oförtrutna kamp trycktes ett litet antal böcker enligt den nya ortografin, men Kilpinens ansträngningar förblev ändå bara en kuriositet i det finska skriftspråkets historia. – Kilpinens gravsten på gamla kyrkogården i Jyväskylä berättar ännu i dag med sin ortografi om hans försök att förnya den finska rättstavningen.

Wolmar Schildt-Kilpinen är ett övertygande bevis på att en djärv och ihärdig människa kan åstadkomma otroligt betydelsefulla resultat, även om hennes tankar ibland kan verka helt orealistiska. Jag tänker främst på fantasierna om ett universitet i 1840-talets lilleputtstad Jyväskylä. Kilpinens talrika och ännu levande neologismer visar också att en fyndig och framgångsrik

orddanare, åtminstone i ett visst skede av språkutvecklingen, har möjlighet att påverka utvecklingen i förvånansvärt hög grad. Å andra sidan visar Kilpinens verksamhet med all önskvärd tydlighet att språkgemenskapen inte godkänner vilka infall som helst.

Nye ord i nordisk

Av Einar Lundeby

En spesiell type ordbøker

Kan en ordbok være morsom? De fleste vil vel spontant svare nei og mene at noe tørrere enn lange ramser av ord neppe fins. En ordbok bruker vi til å finne opplysninger om ett ord av gangen: ortografien, bøyningen, betydningen – eventuelt motsvarigheten i et annet språk. Ordbøker egner seg ikke til å leses side for side!

Men kanskje det fins unntak? Nylig møtte jeg en mann som sa at han holdt på å lese en ordbok fortløpende – fordi han hadde stor glede av det! Det var *Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal*. Og hvorfor var den morsom å lese?

Det spesielle ved en nyordsbok er at den avspeiler en epoke gjennom de ord som er blitt aktuelle i tidsrommet. I dette tilfellet gjelder det altså etterkrigstida. Nye oppfinnelser og nye produkter, nyheter i sport og friluftsliv, nye ideer i samfunnslivet, nye fenomener i kunst og kultur – alt dette har fått språklige uttrykk som fins samlet i en nyordsbok for perioden. De som har levd i denne tida, må føle en gjenkjennelsens glede ved mange av disse ordene – kanskje vekkes det minner om den første gangen de møtte ordet. Så det er godt mulig at andre enn min omtalte venn kan lese flere sider i strekk av en nyordsbok uten å kjede seg!

Det var tilfeldig at det var ordboka over nye ord i *svensk* min venn var kommet over. For i årene 1982–86 har alle de tre sentralnordiske språkene fått sine nyordsbøker. Foruten den svenske fra 1986 foreligger *Nye ord i dansk 1955–75* (1984) og *Nyord i norsk 1945–1975* (1982). (At den danske starter registreringen seinere, skyldes at den danske språknemnda først kom til i 1955.)

Bakgrunn

Nyordsbøkene er altså et fellesnordisk tiltak, og er en av de viktigste fruktene av nordisk språksamarbeid etter krigen. Inn-

samlingen av nye ord begynte etter en felles nordisk plan i 1954. I februar det året ble det første nordiske språkmøtet etter krigen holdt. Møtestedet var Oslo, og deltakere var representanter for Nämnden för svensk språkvård, for Norsk språknemnd og for de to språknemndene i Finland; dessuten møtte to observatører fra Danmark, som enda ikke hadde fått noen språknemnd. Formålet med møtet var det sjølsagte: å styrke det nordiske språkfelleskapet så langt det var gjørlig.

På møtet holdt professor K. G. Ljunggren (Lund) foredrag om "nordisk samverkan vid upptagandet av nya ord". Han konstaterte at det iallfall var ett punkt på det nordiske språkrøktsprogrammet som det syntes å være full enighet om: "samgående i fråga om nya ord".

Tanken bakom var nok at kunne en få en slags styring med de nye ordene, kunne en sørge for at de ble fellesgods i de nordiske språkene og dermed styrke enheten.

Ljunggren framholdt som en første forutsetning for et slikt "samgående" at en for hvert språk registrerte de nye ordene som dukket opp. Neste steg ville så bli å studere det materiale som var kommet inn, med sikte på å få samme ord i bruk i alle tre språk.

Møtet var helt enig i Ljunggrens synsmåter, og vedtok en resolusjon som sier:

"Utsiktarna för ett nordiskt samarbete på språkvårdens område förefaller gynnsamma när det gäller ordförrådet. . . . Det är av intresse att härvid möjligheten prövas att vinna största möjliga överensstämmelse mellan språkbruket i de olika nordiska länderna."

Dermed kom arbeidet i gang med å samle og registrere nye ord, samme år i Norge og Sverige, og året etter i Danmark. Og denne virksomheten har vært drevet kontinuerlig inntil denne dag. Resultatet er de tre ordbøkene, som gir et enestående innblikk i språkernes vekst og utvikling i disse årene.

Omfang og opplegg

I utgangspunktet var det meningen at bøkene skulle følge samme regler for ordutvalg, omfang og redigering. Som de foreligger, er de likevel blitt forskjellige på mange punkter, noe som gjør

sammenligninger mellom dem vanskeligere. Det hadde vært å ønske at redaksjonene hadde planlagt mer sammen, så de kunne ha oppnådd større enhet.

Omfanget er blitt svært ulikt. I den svenske boka utgjør sjølve nyordsmaterialet 220 sider, i den norske 300 sider, mens det i den danske er på hele 520 sider (alle med 2 spalter). Av dette kan ikke sluttes noe om antallet nye ord i hvert språk. Danskene har ikke fått flere nye ord i tidsrommet enn de andre – tvert imot viser det seg ved nærmere ettersyn at den danske boka inneholder færre oppslagsord enn de andre. Den norske ordboka opplyser at den inneholder 7000–8000 ord, den svenske at den har ca. 7500, mens den danske kan beregnes til å ha 4500–5000 ord.

Hovedårsaken til at den danske boka er blitt så tykk, er den metoden danskene har valgt for å gi ordforklaringer. De lar nemlig ordene få sin forklaring ved sitater, og gir redaksjonelle definisjoner bare "Hvis betydningen ikke fremgår klart af citatene". Derfor er sitatene flere og lengre enn i de andre bøkene, og ordartiklene blir tilsvarende lengre. Metoden har den fordel at et nytt ords betydning ikke låses fast og avgrenses av en ordboksredaktør før ordet har stabilisert seg i språket. Men den har sine åpenbart svake sider også. Hvis en bruker raskt vil finne ut hva et nytt ord egentlig betyr (og det vil det ofte være tvil om), så må han pløye gjennom en rekke sitater, og den slutning han derav kan trekke om ordets betydning, vil likevel ikke alltid bli helt klar. Ta f.eks. uttrykket *stiv overlæbe*, karakterisert som 'bill(edlig) brug' og med hovedsitatet "bankkassereren med stiv overlæbe så forbløffet og afvisende ud, hvis folk sagde de havde fået en tikroneseddel for meget". En leser må spørre seg: Hva er det for en sinnstilstand den stive overleppa markerer? Han er neppe blitt særlig klokere av dette sitatet. – Den norske og den svenske boka har definisjoner av hvert ord, den svenske ofte bare det og ingen belegg. Det kan ikke nektes at den svenske boka dermed blir den mest praktiske å bruke hvis en er ute etter et ords betydning. Til gjengjeld blir nyanser i bruken bedre belyst ved sitatene i den norske og især i den danske boka.

Det har naturligvis vært et problem å bestemme hvilke ord som skulle få komme med i ordbøkene. På teknikkens og industriens områder dukker det ustanselig opp mange nye ord; noen blir værende innenfor sitt trange fagmiljø, andre trenger inn i all-

mennspråket. Ordbøkene har fulgt det prinsippet at et ord måtte være kommet en god del i bruk i allmennspråket dersom det skulle tas med. Men avgjørelsene her har måttet bygge på skjønn.

Alle bøkene har med datering av det første belegget, noe som er helt naturlig når det er *nye* ord som registreres. Men i grunnen vet en aldri sikkert om det første belegget en har funnet, virkelig er den første gang ordet ble brukt i språket. Bare en sjelden gang opptrer det nye ord som har en absolutt sikker tidsgrense bakover ('terminus ante quem non'). Det er tilfellet med ordet *sputnik*, som en med sikkerhet kan si ikke forekom i nordiske språk før høsten 1957 da sovjeterne foretok den første satellittoppskytingen.

Det norske og den svenske boka gir også i en viss utstrekning råd om ordvalget, idet de sier at en 'heller' bør bruke ett ord enn et annet. Mest er det råd om å velge et hjemlig ord heller enn et nytt fremmed. Den danske boka er ytterst tilbakeholden på dette punkt – i tråd med den tradisjonelle danske forsiktigheten ved språknormering. Som eksempel kan vi ta ordet *abstrakt*, som har fått en ny bruk som substantiv; alle bøkene har registrert det og forklart det. For norsk og svensk blir det tilrådd "heller" å bruke "sammendrag, referat" – i den danske føres bare opp 'resumé' som oversettelse, uten forslag om 'bedre' ord.

Et viktig punkt i ordartiklene – ut fra planleggingen av bøkene som et nordisk tiltak – er opplysningene til slutt under hvert ord om den (eventuelle) motsvarighet i de andre språkene. Det er nær sagt det eneste punktet hvor ordbøkernes nordiske sikte eksplisitt tilkjennegis. Det må glede ethvert nordisk hjerte å se hvor mye nytt språktilfang som er blitt samnordisk, men redaktørene har kanskje iblant tatt på forskott et samsvar som ikke er blitt realisert. Det står f.eks. i den svenske boka under *dator* 'no(rsk) dator' – men fenomenet heter (dessverre!) i norsk bare *datamaskin* (og i dansk *datamat*). De ulike navnene på denne nye maskintypen er nettopp et eksempel på at "samgåendet" om nye ord kan svikte.

Fremmed og hjemlig

De nye ordene og betydningsvariantene kan deles inn i slike som er hentet utenfra, og slike som er dannet på hjemlig grunn.

Lånegodset

Det fremmede ordstoffet er i stor utstrekning *direkte lån*, dvs. ord som er tatt opp i sin fremmede skikkelse, f.eks. i alle tre språk *stress*, *screening*, *playboy*. Men *oversettelseslån* er også tatt med, dvs. ord eller uttrykk som er dannet av eget språkmateriale for å gjengi fremmede ord, f.eks. *kroppbygging* (norsk og svensk) etter 'body building', *ansiktsløftning* etter 'face-lifting' (alle tre språk). Endelig har vi en slags nye lån når et eksisterende ord får en utvidelse av sin betydning ved at en ny bruk hentes utenfra, det er de såkalte *betydningslån*. Alle tre språk har f.eks. fått verbet *fryse* utvidet til også å bety 'tanse en film ved et bestemt bilde' ('fryse et bilde') etter engelsk *freeze*.

Hvor kommer de nye ordene fra? Alle ordbøkene opplyser om opphavet til de nye lånene, og har lister over hvilke ord som kommer fra hvert av de långivende språkene.

Alle vil vel på forhånd være klar over at det meste av det nye i ordforrådet kommer fra engelsk. Ordene er litt forskjellig sortert på listene, så det er ikke helt lett å foreta en sammenligning, men om en summerer alle slags lån, kommer en til at det for norsk er tatt med ca. 950 lån fra engelsk, derav ca. 550 direkte lån, for dansk er tallene henholdsvis ca. 1200 og 400, og for svensk er ordene av engelsk opphav ca. 1500, derav ca. 330 direkte lån. Optellingen er altså noe usikker, men tallene gir en pekepinn om omfanget av engelsk påvirkning på nordisk i vår tid. Ulikheten i antall skyldes delvis ulike kriterier for opptak i bøkene; de tre språkene er nok omtrent like utsatt for den engelske påvirkningen, men det er mulig at svensk er litt mindre tilbøyelig enn de to andre språkene til å ta opp direkte lån. Det ville være interessant å få en undersøkelse av de tre språkenes villighet til å akseptere det fremmede.

I sammenligning med flommen av engelsk blir tilsigene av ord fra andre språk beskjedne. Fra *tysk* nevner listene 76 lån til dansk, 37 til norsk og 78 til svensk. Når det gjelder *fransk*, har dansk hentet 37 ord fra dette språk, norsk 52 og svensk 50. Det er interessant at vi nå over hele Norden får omtrent like mange lån fra fransk som fra tysk. – Fra mer eksotiske språk kommer bare en og annen glose drivende: fra portugisisk *tanga*, fra russisk *gulag*, *troika*, *sputnik*, *astronaut*, fra japansk *judo*, *karate*.

Fra nordisk synspunkt er det ett spørsmål som særlig trenger seg på overfor denne registreringen: Er det stort sett de samme ordene som er tatt opp i de tre språkene? Noen statistikk som viser hvor mye likhet det er i lånene, er ikke utarbeidd, og det ville kreve mye arbeid å få den i stand. Men det inntrykk en får ved et mer overfladisk gjennomsyn, er at likheten i opptak av lånord er iøynefallende. Noe annet var heller ikke å vente ettersom de tre land har gjennomgått den samme tekniske, sosiale og kulturelle utvikling og har mottatt de samme impulser utenfra. Det er et gledelig trekk ved utviklingen sett fra nordisk synsvinkel at de nye ordene ikke synes å øke avstanden mellom de nordiske språkene, men snarere minsker den ved at prosenten av fellesord øker.

Av spesiell interesse i nordisk perspektiv er låning innbyrdes mellom dansk, norsk og svensk. Den har ikke noe stort omfang, men noen lån passerer da grensene – særlig én vei! *Svensk* har gitt 101 ord til norsk, 71 ord til dansk + 44 tilfeller av ”mulig påvirkning”. *Dansk* har levert 14 ord til norsk, men bare 7 til svensk. *Norsk* har hatt minst avsetning: 16 ord har danskene overtatt, svenskene bare 2 eller 3. Den språklige påvirkningen internt i Norden går altså i hovedsaken én vei: fra svensk til de to andre språkene – noe som ikke kan forundre ettersom Sverige har vært det dominerende landet i den perioden ordbøkene dekker – økonomisk og kulturelt. Nordmenn og dansker kan nok beklage mangelen på balanse i utvekslingen, men for forkjemperne for det nordiske språkfelleskapet er det jo positivt at så mange svenske ord og uttrykk blir samnordiske.

Hjemlig ordlagning

Tross alt er størsteparten av de nye ordene dannet av hjemlig materiale. (Til det hjemlige regnes da også fremmede ord eller affikser som er lånt tidligere og innforlivet med det egentlig nordiske.) Blant de nydannede ordene er de fleste sammensetninger.

Ser vi nærmere på disse sammensetningene, er det påfallende hvordan visse ord og ordelementer er blitt særlig populære, som førsteledd eller annetledd. Også når det gjelder utvalget av slike orddanningselementer, er det en merkelig parallellitet mellom de

tre språkene. Noen eksempler kan nevnes: *pakke*- (f.eks. *pakkeløsning*), *nær*- (*nærbutikk*, *nærdemokrati*), *-senter* (*ungdoms-senter*), *-forskning* (*fredsforskning*). Til å danne nye adjektiv er *-bevisst*, *-ferdig*, *-fri*, *-vennlig*, *-villig* særlig vanlige, f.eks. *prisbevisst*, *gryteferdig*, *strykefri*, *atomfri*, *kundevennlig*, *smørevillig*.

Også orddannelse med prefikser og suffikser har foregått i ganske stor utstrekning. Mange substantiv er f.eks. dannet med *anti*-, *gjen*-, *multi*-, *mini*-, *sam*-, *tele*-, *øko*-, og særlig mange med suffiksene *-bar*, *-isk* og *-istisk*. Den hyppigste dannelsesmåten for nye verb er å legge infinitivendingen til et substantiv eller adjektiv, så får en f.eks. *booke*, *køe*, *sjefe*, *stresse*. Som en ser, er mange av nydannelsene en blanding av egne og fremmede elementer.

Målsetningen og resultatet

Det er naturlig til slutt å minne om det som nyordsinnsamlingen siktet mot: å tjene som grunnlag for samnordisk språkrøkt. Når det hittil innsamlede materiale nå ligger foran oss i tre ordbøker, er det rimelig å spørre: Er det blitt et resultat som svarer til forventningene hos språkmøtet i 1954? Er ordbøkene tjenlige hjelpemidler i arbeidet for "samgående i fråga om nya ord"?

Først vil jeg svare med å peke på den betydning ordbøkene har i og med dokumentasjonen av det store samsvaret i tilveksten av nye ord. Både i innlåning av fremmede ord og i orddannelse på egen grunn har det vist seg at de tre nordiske språk går merkelig likt. Det skyldes naturligvis at samkvemmet mellom landene tross alt er livligere enn før. Situasjonen for det nordiske målstrevet er neppe så mørk som mange av oss i pessimistiske stunder har trodd! Og det bør stimulere til fortsatt innsats!

Jeg nevner også at ordbøkene sjølsagt kan tjene det praktiske formål som fremmedspråklige ordbøker ellers har: En kan lære hvert av de nordiske språkene å kjenne i sin dagsaktuelle form ved å studere nyordsbøkene.

Endelig *kan* de tjene til å øke fellesskapet i ordforråd. Hvert av språkene har noen nyttige nydannelser som de andre to med fordel kan ta opp. Hver ordbok inneholder en liten "ordskatt" som kan berike de to grannespråkene. For eksempel har svensk (og muligens dansk) fått ordet *nybrutalism* 'riktning inom arki-

tekturen kännetecknad av ej överklädda konstruktionselement, oputsade ytor o.d.' Norsk burde jo ta opp ordet; det er nok av 'nybrutale' bygninger i Norge, men språket mangler ord for fenomenet! – Norsk har ordet *penneglipp* 'noe feilskrevet' (engelsk 'slip of the pen'). Det mangler i dansk og svensk, iallfall i ordbøkene – ville det ikke være et nyttig ord å ta inn? – Dansk byr på morsomme ord som *dåselatter* "... ved dåselatter forstår man de bifallsytringer ... som følger efter hvert nummer i visse TV-programmer" og *moseskurv* "Let flettet babykurv med sødt indtræk". Det er ikke usannsynlig at de ville slå an i norsk og svensk hvis noen ville lansere dem!

Kanskje kan disse eksemplene (blant mange av samme art) stå som eksempler på det denne anmeldelsen begynte med: Nyordsbøker kan være morsom lesning!

Til slutt skal nevnes de personer som har gjort hovedinnsatsen og fortjener hovedæren for at de nordiske språk nå kanskje er best utstyrt i hele verden med ordbøker som er helt à jour:

For den danske ordboka er det Pia Riber Petersen under medvirkning av Jørgen Eriksen, for den norske har Vigleik Leira ansvaret, og den svenske er blitt til ved et samarbeid i Svenska språknämndens sekretariat mellom Ulla Clausén, Catharina Grünbaum og Birgitta Lindgren, under ledelse av Bertil Molde.

Om grannspråksförståelse. Hinder och möjligheter

Av Ulf Teleman

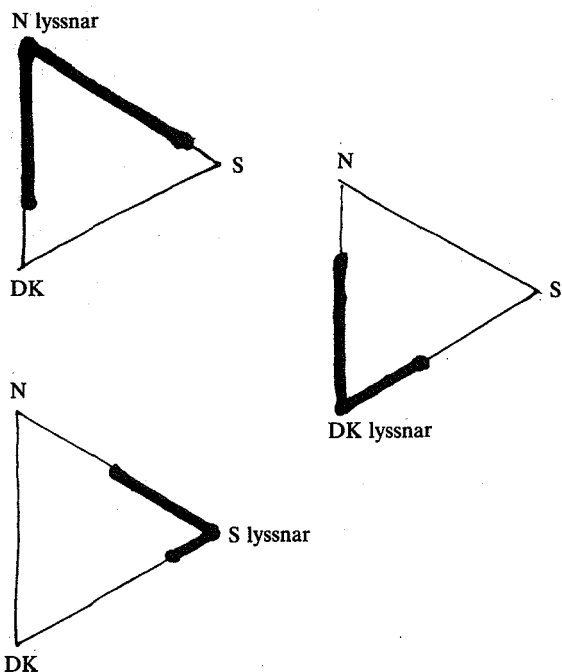
1. Förstår svenskar och danskar varandra?

Troligen är det lika lätt för en svensk att – utan särskild danskundervisning – förstå en dansk text som det är för honom att – efter åratal av engelskundervisning – förstå motsvarande engelska text. Ändå säljs det och läses väldigt lite danskspråkiga böcker i Sverige i jämförelse med textfloden på angloamerikanska.

Nu säger kanske någon att det finns fler bra böcker på angloamerikanska än på danska. Det kanske är sant, men jag tror att det finns en annan minst lika viktig förklaring. Det är alltid det politiskt-ekonomiska centrum som sätter normen för vad som är intressant och relevant i en kultur. Det är därför som alla nya idéer verkar kläckas i maktens centrum och sedan centrifugeras ut mot periferierna. Det är därför som vi ofta utan att reflektera över det föredrar en tarvligare text av angloamerikanskt ursprung framför en lika begriplig men klokare och roligare text från ett av våra grannländer.

I Norden har Sverige efter andra världskriget varit den ledande nationen. Detta är nog en viktig orsak till att svenskarna (Maurud 1976) är sämre än danskarna och norrmännen på att förstå de andra skandinaviska talspråken. Inbördes hörförståelse förhåller sig omvänt till politiskt mak, ekonomisk styrka, folkmängd. Norge leder över Danmark, som leder över Sverige. (Se figur 1.)

Under mina år i Danmark (1973–82) kunde jag lätt notera att kulturströmmen från Sverige till Danmark var kraftigare än i motsatt riktning. Det var inte bara det att de flesta danskar kunde se två svenska TV-program, medan det i Sverige bara var skåningarna som kunde se det enda danska TV-programmet. Nej, danska tidningar och etermedier hade mer stoff om Sverige än vad de motsvarande svenska organen gav om Danmark. Dansk

Figur 1. Internordisk hörförståelse. Diagrammen bygger på siffror i Maurud 1976. Avståndet mellan trianglarnas hörn betecknar full förståelse (dvs. som av det egna modersmålet). Den tjocka linjen visar hur mycket en lyssnare med visst modersmål förstår av de talspråk som anges i triangelns övriga hörn.

ungdom lyssnade på svensk rytmisk musik (med och utan text), medan liknande danska grupper knappast hade någon svensk publik.

Att Olof Palme skulle ha försökt tala danska i dansk radio och TV är en barock tanke – men hans partiledarkolleger i Danmark och Norge fann det rimligt att adaptera sitt språk i riktning mot svenska när de vände sig till svenska lyssnare och tittare ... (Nordenstam 1979).

Av olika skäl har Sveriges politiska och ekonomiska roll i Norden försvagats. Danmark växer alltmer in i den europeiska

marknaden. Det troliga är därför att de icke-språkliga förutsättningar för (viljan till) förståelse och för övning i att förstå är på väg att bli jämförbara, även om det nog inte finns någon anledning att tro att jämkningen sker uppåt.

Vi ska heller inte överdriva danskarnas förmåga och vilja att begripa svenska. Vid projektstudierna i Roskilde hamnade vi ofta i situationen att relevanta böcker var på andra språk än danska. Ändå hände det inte så sällan att studenterna när det kom till kritan läste en mindre central bok på danska än en nyttigare bok på svenska. Och trots att många danska kolleger menade sig förstå svenska perfekt, märkte vi svenskar snart att vi måste modifiera vårt språk om vi ville bli fullt förstådda. Inte minst i sammanträden och vid seminarier var förståelsetröskeln låg (medan problemen var mindre i samtal ansikte mot ansikte och i grupparbetet).

Slutet blev att nästan alla svenska lärare gick över till danska eller till en svenska som hade anpassats i dansk riktning. I intervjuer uppgav svenskarna som skäl önskan att bli bättre förstådda, samtidigt som man deklarerade ett visst obehag inför sin egen rotväliska och inte minst beklagade den reduktion i uttrycks- och tankeförmåga som följde med den språkliga manipulationen. Man tyckte sig ha svårare att tänka vidare, kreativt och stringent, medan man talade.

2. Vad måste vi kunna för att förstå varandra?

Låt oss nu se lite närmare på vad man rent allmänt behöver kunna för att lyssna och förstå. Processen har tre nödvändiga komponenter:

- (a) *Fonetik*: Man måste kunna uppfatta det fonetiska uttrycket (i rimlig utsträckning).
- (b) *Semantik* (grammatik och lexikon): Man måste (i rimlig utsträckning) kunna förstå orden och de grammatiska strukturernas betydelse.
- (c) *Pragmatik*: Man måste (i rimlig utsträckning) begripa vad yttrandet innebär, dvs. man måste kunna sätta in det i ett rimligt sammanhang, värdera dess konsekvenser etc.

Vad det innebär att uppfatta det fonetiska uttrycket ensamt (a) inser man lätt om man föreställer sig som lyssnare till ett nonsensyttrande som "tjick". Vi kan utmärkt väl uppfatta ordet utan att veta vad det betyder eller vad yttrandet i det aktuella sammanhanget innebär.

Att begripa ett ords eller uttrycks betydelse (b) är något som man gör när man tycker att man förstår lösryckta grammatiska meningar (som t.ex. när de används i grammatikundervisning). När vi hör *det regnade* eller *regnade det* vet vi ju vad *regna* betyder; vi vet också vad det betyder att *regna* förlängs till *regnade*; slutligen begriper vi vad som menas med att sätta *det* före eller efter *regnade*.

Det pragmatiska begripandet (c) är oundgängligt i praktisk kommunikation. Vi måste ju förstå vad talaren har menat med sitt yttrande *det regnade*, dvs. vi måste förstå vilken tid yttrandet avser och vi måste ha en idé om varför i all världen talaren väljer att kommentera vädret just när han gör det. Vi måste kunna avgöra hur intressant yttrandet är.

De tre komponenterna i förståelsen avser inte tre från varandra skilda processer utan de samverkar hela tiden. Vi behöver inte uppfatta alla ljud, inte ens alla ord. Vår bedömning av situationer och textsammanhang gör vissa repliker rimliga, andra inte. Och har vi redan identifierat vissa ord ger oss vår grammatik ledtrådar om vad som är möjligt och vad som inte är det i satsen för övrigt. På samma sätt kan vi använda vår fonotaktiska kunskap och vår kunskap om vilka ord det finns i lexikonet för att gissa vilka ord talaren yttrar, utan att vi har uppfattat alla ljuden i ordet.

Vad betyder nu detta för möjligheten att begripa grannspråk? Låt oss fortsätta med svenska och danska. Då kan vi till att börja med slå fast att *grammatiken (böjningsläran och syntaxen)* i det ena språket är så lik grammatiken i det andra, att skillnaderna knappast kan vålla besvär. Ser vi bort från böjningsformerna och formorden är det bara finsmakare som upptäcker olikheter. De flesta olikheterna stör oss lika litet som tryckfel i vårt eget språk. En svensk ser knappast att det står *et svensk universitet* (i st.f. *ett svenskt universitet*) eller *han tog den op* (i st.f. *han tog opp den*).

Lite knepigare är det med den tredje komponenten som förutsätter en gemensam *referensram* eller "*relevanshorisont*". På det hela taget måste man nog säga att skillnaderna här är större inom

språkgemenskaperna än mellan dem. När det gäller referensram är det antagligen lättare för en svensk byråkrat att tala med en dansk kollega än med en svensk kulturskribent. Eller en dansk venstresocialist har lättare för att komma överens med en svensk vpk-are än med en dam från Hellerup.

Men det är klart att förståelsens kvalitet ändå blir väldigt olika när samtalen gäller interna förhållanden i de båda länderna. När Poul Schlyter kommer på tal sätter den danske lyssnaren in den nya upplysningen i ett rikt nätverk av hållningar och tidigare kunskap om den danske statsministern, medan den svenske lyssnaren har svårt att dra några slutsatser som går utöver den grammatisk-lexikaliska betydelsen hos yttrandet.

I miljöer där ironi och understatement är viktiga inslag i samtalet kan det vara svårt att vara språklig outsider. Ironin innebär ju att talaren säger motsatsen av vad han menar. Om lyssnaren då inte begriper att den bokstavliga betydelsen är orimlig går ironin förlorad för honom. Och sådana missar är ofta förödande för det fortsatta samtalet. Om någon säger

Javel, Ritt Bjerregård är skidesød.

så måste man, för att förstå, nästan veta vad talaren vanligtvis menar om Ritt Bjerregård. Det förutsätter ju talaren att man gör, och gör man det inte blir man lätt uppfattad som en ovanligt tungfotad eller trögtänkt partner.

Den pragmatiska bearbetningen förutsätter att de andra komponenterna i förståelseprocessen fungerar relativt automatiskt. Om vi inte hinner begripa vad folk faktiskt säger, hinner vi heller inte räkna ut vad de egentligen menar. Det är som att läsa en bok på ett ovant främmande språk. Man blir ofta tvungen att läsa texten en gång för att förstå den lexikaliskt-grammatiskt och så en gång till för att begripa vad den innebär. Men när vi lyssnar så har vi bara en "läsning" på oss. Jag hade en elev i Roskilde som suckade efter en hörförståelseövning i svenska: "När du läser förstår jag allt, men efteråt när du frågar på innehållet kommer jag inte ihåg någonting." Den här eleven hade inte nått en tillräcklig grad av automatik på nivåerna (a) och (b): den mentala energin och tiden räckte inte till för honom när han skulle göra den viktiga pragmatiska bearbetningen, som är nödvändig för att man ska kunna relatera innehållet till vad man redan vet och därmed ha någon chans att komma ihåg det.

Återstår de avgörande stötestenarna, ordkunskapen och uttalet.

Förståelsen av grannspråkets *ord* måste vara lika svår för svenskar och danskar. Vissa högfrekventa ord är olika: svenskans *va* heter på danska *ikke (også)*, *vel*, villkorskonjunktionen heter på svenska *om* men på danska *hvis* etc. Eftersom de här orden är högfrekventa är de som regel lätta att lära. Från förståelsesynpunkt är de mellanfrekventa orden intressantare, de är inte knutna till bestämda ämnen men de har ändå semantisk tyngd:

ligeglad	likgiltig
true	hota
bevæge sig	röra sig
skikkelse	gestalt
lummer	kvav
folde	vika

Om lyssnaren inte kan dessa ord måste han räkna ut deras betydelse ur sammanhanget, men det kräver att man är en snabb och intelligent gissare och framför allt att "sammanhanget" inte innehåller för många andra ord vilkas betydelse måste gissas! Måste man hålla på för mycket med sådana beräkningar tappar man lätt tråden, dvs. man får inget sammanhang att bygga på vid förståelsen av nästa replik och nästa.

Trots att jag hade varit flera år i Danmark märkte jag ibland hur lätt det var att tappa tråden om man släppte av på uppmärksamheten. I Sverige kan jag lätt koppla av under ett sammanträde och lyssna med mitt undermedvetna för att gripa in igen om något intressant eller kontroversiellt kommer upp. Så inte i Danmark: där måste jag välja mellan att lyssna aktivt eller inte alls.

Innan vi lämnar lexikonet vill jag erinra om de lexikaliserade eller halvlexikaliserade fraser som betyder mycket i det talade samspelet. Om lyssnaren fastnar på den bokstavliga meningen där satsens innebörd räknats fram som en funktion av de ingående ordens i stället för att gå direkt på satsens konventionaliserade helhetsinnebörd, kan lätt konstiga situationer uppstå. En kollega till mig berättade om den förvirring som uppstod när han suckade i en samtalspaus:

Ja det är hårda bud.

Det automatiska lyssnandet och tolkandet bygger dels på att

man vet vad orden betyder och dels på att man kan känna igen orden när man hör dem uttalas i sitt sammanhang, att man raskt så att säga hittar ordets uppslagsform och kommer åt ordets betydelse i sin hjärnas lexikon.

Det är just igenkänningen av orden som kan vara svår för svenskarna och här kanske vi också har förklaringen till att svenskarna är sämre på att förstå talad danska än danskarna på att förstå talad svenska, medan båda är lika bra eller dåliga på att förstå varandras skriftspråk.

Både i svenskan och danskan kan man säga att stavningen ger en sorts uppslagsform, inte bara uppslagsformen för skrivna ord utan också en sorts standardiserad, abstrakt form som ligger till grund för varierande uttal. Man skulle kunna föreställa sig att vi utnyttjar denna uppslagform (och inte den finfonetiska) när vi ska finna ord i ett språk som vi behärskar dåligt och där vi vet att vi är bättre på skriften än på talet.

Det som gör danskan så svår att förstå för svensken är då att svensken har svårt att gå från det danska kursiva *uttalet* till ordens lexikaliska "uppslagsformer". Av två skäl är den här processen svårare för svenskar (som hör danska) än för danskar (som hör svenska). För det första reduceras de svagtoniga stavelserna kraftigare i danskan, vilket gör det svårt för svensken att "höra" var gränsen går mellan orden. Svensken tycker att allt flyter ihop. Inte så att danskarna skulle ha mer flyt i sitt tal än svenskarna. Problemet är att svensken inte tillräckligt tydligt hör de ändelser han väntar sig med sin svenska grammatik i huvudet, och då "hör" han inte heller var ordgränsen går mellan exempelvis betydelseord och svagtoniga formord. Dansken har lättare att "höra" ordgränserna i svenska eftersom de ändelser också han har i sin grammatik (men själv uttalar starkt reducerat) är mycket tydligare i svenskens tal och hjälper honom att segmentera den hörda texten.

För det andra har dansken inte minst under 1900-talet (Brink & Lund 1974) genomgått en hetsig fonetisk utveckling som gjort det svårare för en svensk att finna bokstäverna bakom ljuden. Ta ett ord som det danska *af*. Det har minst tre uttal:

- (1) tage hatten af [a(:)]
- (2) af Karen [ɑ]
- (3) aftage [au]

I (1) är vokalen så "flad" att den av flertalet svenskar uppfattas som /ä/. I exempel (2) hörs väl numera aldrig någon konsonant, svensken har alltså inget att gå efter när det gäller stavningen av ordets andra del. I exempel (3) företräds bokstaven *f* av [u] som för svensken aldrig leder tanken till *f*.

För dansken är läget annorlunda:

- (1) ta av hatten [a:v]
- (2) av Karin [a(v)]
- (3) avta(ga) [a:v]

Även om [v] kan saknas i (1) och (2) uttalas det dock relativt ofta, och även om regionala rundningar av [a] kan förekomma så är dock erfarenhetsmässigt det mörka [a] lätt att identifiera som ett *a* av danskarna, eftersom de har ungefär detta ljud i en del av sitt a-fonems kontexter. Och [v] kan inte heller i danskan vara uttal av annan bokstav än *v*.

Fallet *av* är typiskt. Det är generellt lättare för en dansk att från svenskt uttal hitta en stavad uppslagsform än det är för en svensk att utifrån danskt uttal hitta en stavad uppslagsform.

3. Motivation och strategier

Alldeles bortsett från lyssnarens/läsarens språkliga och pragmatiska erfarenhet är det ett par andra faktorer som bestämmer hur bra kommunikationen lyckas, nämligen talarens/skribentens och lyssnarens/läsarens ansträngningar.

Mottagarens ansträngning beror på hur motiverad han är att begripa, dvs. på hur stor hans vilja är att förstå det som sägs och att förstå den som säger det. Redan i inledningsavsnittet betonade jag hur språkförståelsen hänger ihop med attityd och övning. Den som vill begripa övar sig i att begripa och övningen avkastar inläring och därmed minskat behov av ansträngning i framtiden. I grannspråskommunikation gäller det som i all annan kommunikation därför att få mottagaren intresserad och sympatiskt inställd.

Vi svenska lärare vid Roskilde universitetscenter märkte ofta hur vår hörförståelse avtog med vår vilja att lyssna, vår vilja att spanna uppmärksamheten. Trötthet, ointresse, ilska gjorde att vi

föll tillbaka flera steg i utvecklingen. Också när vi varit länge i Danmark och tyckte oss fungera ansträngningsfritt i den språkliga miljön, blev vi ibland varse hur vi omedvetet måste lägga ner mer energi på att tala och förstå i Danmark än när vi opererade i svenska sammanhang. En kollega som arbetat flera år vid centret och t.o.m. hade sambo och barn i Danmark upplevde detta särskilt starkt när han åkte tillbaka över sundet och medverkade vid en svensk lärardag. Han drabbades av en märklig känsla av frihet och avspändhet när han fick dväljas i sitt riktiga modersmål:

Jag upplevde en enorm hemkänsla av att kunna sitta och förstå allting, just den där tryggheten som det innebär att sitta i ett sällskap där man uppfattar de allra finaste antydningar . . . Jag var alldeles salig. Jag pratade ur mig och satt och lyssnade och liksom njöt av att vara tillsammans med folk, där vi obehindrat kunde konversera och förstå varandra.

För en lyckosam kommunikation är förstås sändarens ansträngningar lika viktiga som mottagarens. Det är sändaren som väljer vad han vill säga och hur han säger det. Jag vill dra fram tre sorters strategier som innebär ansträngning för sändaren men som kan underlätta lyssnarens förståelsearbete.

(a) *Fonetiska strategier*

Viktigast av allt är att talaren fraserar ordentligt. Helst ska han göra pauser efter ordgrupper som hör ihop så att lyssnaren hinner avsöka ekot av det sagda utan att behöva ta in en ny sekvens under tiden. Ett knep kan vara att tänka på prästen som talar i en ekande kyrka. Om man låter varje fras liksom förklinga innan man börjar på nästa, ger man lyssnaren förståelsehjälp.

För svensken är det till stor nytta om dansken också artikulerar ändelser och småord tydligt. Försök tala som vid noggrant (lite ålderdomligt) radiotal så blir det lättare för den lyssnande svensken att utföra ordsegmenteringen.

Vid fritt tal kan det vara svårt att frasera och artikulera så här. Det känns lätt lite artificiellt, och man kan bli störd i sina egna tankegångar. Men tänk på att en talare inte talar för sig själv utan

till sina lyssnare: om ingen begriper talaren hjälper det inte stort om tankarna har varit utmärkta. (Om talaren läser i ett manuskript finns det ingen ursäkt för att inte frasera och artikulera på det vis som föreslås här.)

(b) *Lexikaliska strategier*

En person som är van vid att tala med folk från de andra skandinaviska länderna lär sig ofta vilka ord i det egna språket som är svårbegripliga för grannarna. Det blir då naturligt att byta ut orden mot synonymmer som är mer gångbara över gränserna. Kanske väljer man ord som *spörja* i st.f. *fråga*, *begynna* i st.f. *börja*. Nästa steg är att plocka in ord från motpartens språk i sitt eget tal.

Det kan vara svårt och alltför störande vid fritt tal att tänka på de enskilda orden. En annan strategi kunde vara att känna sig in i en viss stil, om vilken vi vet att den ger en mera förstälig text för grannspråkmottagaren. T.ex. vet vi att vardaglig svenska är svårare än neutral svenska för danskar och likaså tycks lite äldre svensk skönlitteratur vara lättare att läsa än moderna texter. Att det är så förvånar inte: vardagligt språk ligger längst bort från det standardiserade skriftspråkets kärna och den geografiska variationen blir större. Det är typiskt för äldre skönlitteratur att den i högre grad höll det vardagliga språket på större avstånd. Tillkommer dessutom att de skandinaviska skönlitteraturerna påverkade varandra under slutet av 1800-talet mer än vad som senare skett. Om vi vill känna in oss i ett stilläge som underlättar förståelsearbetet för grannspråkmottagare skulle vi alltså lägga band på vardagligheten och t.o.m. kanske försöka uttrycka oss lite ålderdomligt.

Men det är osäkert hur effektivt det är att manipulera sitt språk lexikaliskt. När jag iakttog mina kollegers språk i Roskilde hade jag snarast intrycket att man bytte ut ord för att inför sig själva understryka viljan att kommunicera med de danska mottagarna på dessas betingelser. De utbytta orden var ofta sådana som varje dansk student och lärare kände till. Jag gjorde ett par enkla test (inte helt invändningsfria, metodiskt) för att se om fonetisk eller lexikalisk manipulation hjälpte upp förståelsen men fann inga förbättringar gentemot den omanipulerade upplästa texten.

(Huvudskälet till att svenskar i Danmark och danskar i Sverige byter språk tror jag är socialpsykologiskt. Det är svårt att tala med varandra på olika språk. Det händer ibland att en engelsman och en tysk som förstår varandras språk kommer överens om att tala med varandra på varsitt modersmål. Det dröjer inte länge förrän en av dem har gett vika och gått över till den andres språk, trots att ingen hade något problem med begripligheten.)

(c) *Allmänt kommunikativa strategier*

Talaren kan också hjälpa lyssnaren med allmänt pedagogiska stödåtgärder:

- ge synonymer eller förklarande uttryck så att nyckelorden blir säkert förstådda
- sammanfatta med jämna mellanrum
- utnyttja dubbla kanaler vid tal: skriva på tavlan, använda arbetsprojektor eller stöd-papper, möjliggöra läppavläsning och ögonkontakt
- inbjuda till frågor och be om synpunkter successivt så att ingen tappar tråden i onödan.

(När vi svenska lärare undervisade danska studenter i Roskilde tvingades vi tillämpa sådana strategier och vi tog faktiskt ibland hem pedagogiska poäng på kuppen: studenterna tyckte det var lättare att följa med i vår undervisning än i våra danska kollegers!)

Det är allmänt känt att en svagare behärskning av koden och den där inbyggda redundansen gör mottagaren känslig för störningar, t.ex. icke-språkliga sidoljud eller samtidigt pågående samtal. Om man som kommunikant är herre över sådana miljöomständigheter ska man göra allt för att skapa en störningsfri omgivning: skrapande stolar, trafikbuller genom fönstret, prat och skratt i korridoren slår lätt ut grannspråksförståelsen.

Se om strategier mera utförligt i *Att förstå varandra i Norden* 1986.

4. Vad göra?

Vad ska skolan göra för att förbättra den interskandinaviska språkförståelsen, frågas det ofta. Låt mig dra några slutsatser av vad jag ovan har sagt om förutsättningarna för lyckosam förståelse.

På kort och lång sikt är den viktigaste åtgärden att *öka intresset* för de andra nordiska länderna och därmed motivationen att förstå dem och deras folk.

Därnäst är det angeläget att *öka exponeringen* för texter på de andra skandinaviska språken. Texterna bör därvid alltid motiveras av sitt innehåll, antingen det rör sig om skönlitteratur, facklitteratur eller andra texter. Tänk om man kunde använda en norsk lärobok i kemi och en dansk i humanbiologi vid svenska gymnasier! Eller varför inte byta lärare med gymnasier i grannländerna. Skulle inte svenska gymnasister kunna undervisa ett år av en dansk geografilärare eller av en norsk teckningslärare?

Det teoretiska språkstudiet ska inte i första hand stödja färdigheten i grannspråket utan liksom annan undervisning om grannlandet bidra till att öka kunskapen och intresset om landet i fråga. I vissa fall kan förstås teoretisk insikt vara till nytta för språkfärdigheten. Man kan ha glädje som svensk av systematisk undervisning i korrespondensen mellan danskt uttal – dansk stavning – svensk stavning och de språkhistoriska omständigheter som kan förklara sambanden. Man har säkert också glädje av allmänna teorier om språklig kommunikation och språkliga förståelseprocesser.

Formell träning i de andra skandinaviska språken ska sannolikt bedrivas sparsamt. I tillämpad lingvistik brukar man anta att eleven om han har nått "intermediate level" i det främmande språket utvecklas snabbast om han får använda språket funktionellt. Och när det gäller förståelse, både av tal och skrift, befinner sig skandinaver klart på mellannivå om man jämför med motsvarande elevs kunskaper i ett främmande språk. Övning i att läsa och lyssna är alltså den bästa vägen till förbättrad förståelse. Men det är inte osannolikt att viss strukturerad träning kan underlätta den spontana inläringen som följer av meningsfullt språkanvändande. Jag tänker framför allt på vikten av att vänja sig vid att se en skriven version av den text som man samtidigt hör

på det andra språket. TV-program som är textade för döva tittare borde vara idealiska som undervisningsmaterial i de skandinaviska grannländernas skolor.

Jag har flera gånger understrukit att viljan till språkförståelse måste vila på en grundläggande känsla av gemenskap. Än så länge finns det en sådan gemenskapskänsla mellan danskar och svenskar liksom mellan andra av Nordens folk, även om det kan verka som om enheten är på väg att splittras av politiskt, ekonomiskt och militärt samarbete åt annat håll. Arbetet på ökad språklig förståelse är samtidigt ett arbete på att bevara känslan av samhörighet, en investering i framtiden.

Litteratur:

Innehållet i den här artikeln bygger på en rad artiklar som jag har skrivit under årens lopp om dansk-svensk språkförståelse:

Samspråk på grannspråk. I: *Dialectology and Sociolinguistics. Essays in honor of Karl-Hampus Dahlstedt*. Umeå 1977. 234–243.

Om den dansk-svenska hörförståelsens betingelser. I: *Nysvenska studier* 59–60 (1979–80). 268–280.

En nordisk tv-satellit? Om behov av forskning i språkliga förutsättningar och konsekvenser. *Språkvård* 1979:4. 10–17.

Svensk, dansk eller skandinavisk? En interviewundersøgelse af svenske læreres sproglige situation ved et dansk universitet. ROLIG 14, 1978. Roskilde universitetscenter. (Tills. m. Niels Haastrup.)

Om förståelse i allmänhet och om förståelse via grannspråken i synnerhet. I: C.-C. Elert (utg.), *Internordisk språkförståelse*. Umeå 1981. 100–120.

Dansk-svensk hörförståelse: Är det orden eller uttalet som är mest hinder samma? I: C.-C. Elert (utg.), *Internordisk språkförståelse*. Umeå 1981. 64–84.

Dansk-svenska som dialekt. En strategi och en snabbkurs i svenskt uttal. I: K. Hyltenstam (utg.), *Svenska i invandrarperspektiv*. Lund 1979.

Referenser i övrigt:

Att förstå varandra i Norden – språkråd till nordbor i nordiskt samarbete. Nordiska rådet 1986.

Brink, L. & J. Lund, *Udtaleforskelle i Danmark*. København: Gjellerup. Maurud, Ø., *Nabospråksforståelse i Skandinavien*. Nordisk utredningsserie 1976:13.

Nordenstam, K., *Svenskan i Norge*. Språklig variation hos svenska invandrare i Bergen. Acta Universitatis Gothoburgensis. Göteborgs universitet 1979.

Nabosprogene, skolen og læreruddannelsen

Af Jørn Lund

Foredrag holdt ved konference om nabosprogsundervisning i Sydnorden. Gengivet efter manuskript.

Generelt finder jeg det vigtigt omhyggeligt at begrunde en nærmere beskæftigelse med nabosprog, uanset hvor i uddannelsessystemet man befinder sig. Den opgave springer vi ofte let hen over, dels fordi den kan bringe mindelser om den udvandede variant af ungdomsoprørets pædagogik ("lad os først ligesom snakke lidt om, hvad der ligesom motiverer og legitimerer undervisningens indhold i en større samfundsmæssig sammenhæng"), dels fordi vi i højere grad er vant til at analysere kritisk end at motivere konstruktivt. Og så er der det sproglige problem: Ordene står og griner lidt ad os, når vi skal tale om det nordiske fællesskab. Mindelserne om den kritikløse skandinavisme melder sig som en sær fortid, der ikke kan blive aktuel nutid. Lad os alligevel se lidt på, hvilke perspektiver der kan åbne sig, hvis man tager en tørn med det sydnordiske, for nu at blive i konferencens terminologi:

At vokse ind i en kultur og blive en del af den er en proces, der kan forløbe helt af sig selv, uden at den enkelte når til erkendelse af den. Man kan være et produkt af en dansk, norsk, svensk, islandsk, færøsk, finsk, en skandinavisk, en nordisk kultur uden at vide det.

Bevidstheden om kulturelle forudsætninger og deres betydning kan opstå på mange forskellige måder. Man kan gennem ophold i udlandet på egen hånd erfare, at hvad der er selvfølgelig et sted, er påfaldende et andet sted, hvad der er normalt hjemme, er afvigende ude osv.

En tilsvarende erkendelse kan erhverves på anden og tredje hånd gennem læsning, film og tv, uanset om stoffet er dokumentarisk eller fiktivt – men helt samme dybde giver den slags

oplevelser sjældent, selv om udbyttet også på dette område som regel svarer til den investerede energi. Børns indlevelse i fremmede kulturer kan være båret af en opslugende interesse, som lærere i orienteringsfagene kan nære og udbygge, hvad enten de samler sig om kulturer højt mod nord eller langt mod syd, eller konfronterer den nutidige vestlige civilisation med tidligere kulturtrin: stenalder, bronzealder osv.

Gevinsten er dobbelt: Dels udvider verden sig, det fremmede differentierer sig, dels bliver det velkendte sat i perspektiv: Også det hjemlige har sit særpræg og kunne være anderledes.

Det nordiske felt rummer særlige muligheder, fordi man her kan møde livsformer, der er anderledes uden at være fremmede. Værdigrundlaget er i mangt og meget fælles for de nordiske lande, og værdierne fortjener at indgå både som samtalestof og som fundament for undervisningen.

Det indebærer ikke nogen nyskandinavisme med indbygget selvføreligelse. Garantien herfor ligger bl.a. i en solid selvkritisk kulturtradition, der i perioder har gjort nordboere til tvivlsomme advokater for "den skandinaviske model", der ofte fremhæves internationalt, ikke mindst i udviklingslande med et nyt og skrøbeligt demokrati.

Men skal skolen pege på værdier, der er en indsats værd, kan det være udbytterigt at se på nogle af de nordiske.

Det nordiske demokrati hører til de mest stabile i verden. Her tænkes ikke blot på landenes styreform, men på den demokratiske omgangsform mellem mennesker med forskelligt udgangspunkt og forskellig funktion i arbejdslivet.

I sammenhæng hermed skal ses en respekt for anderledes tænkende, en udbredt human indstilling over for afvigere, en respekt for menneskelig værdighed også hos dem, der har svært ved at klare sig, eller som sætter sig uden for samfundets normer. Vil man være med til at videreføre den tradition, må man være parat til at gøre den til en realitet i elevernes bevidsthed. Minoriteter, ældre mennesker, syge, handicappede har heller ikke i Norden ideelle vilkår, men fundamentet for en bedre indsats er til stede og fortjener at blive synligt.

På tilsvarende måde kan man heller ikke i dag tale om nogen gennemført ligestilling af kønnene, men man må på den anden side karakterisere forholdene som mere jævnyrdige end de fles-

te andre steder.

Fælles for de nordiske kulturer er statens ret udstrakte indflydelse på samfundslivet, en faktor, der bl.a. sikrer en vidtgående social forsorg og en ret til uddannelse for alle, men som på den anden side kun i begrænset omfang hindrer den enkeltes valgfrihed. Nok kan der i hvert enkelt land være grupper, der finder statens indflydelse for gennemgribende, og andre grupper, der finder fx de økonomiske handlemuligheder for frie, men der er tale om skillelinier, ikke om afgrunde. Partierne til venstre og højre for den nordiske midterlinie når i almindelighed ikke til de yderligtgående standpunkter, der kendes andetstedsfra.

Åbenhed over for fremmed indflydelse kendetegner mange af de nordiske lande. Det indebærer ikke kritikløs accept af hvad som helst, men i lykkelige tilfælde mulighed for optagelse af vigtige impulser i kultur- og samfundsliv. Det regnes i Norden for en selvfølge, at skolen giver alle elever lejlighed til at stifte nærmere bekendtskab med mindst et ikke-nordisk sprog.

Den historiske baggrund for de beslægtede samfundsmæssige dannelser er ikke vanskelig at finde frem til. Både den ældre og nyere historie viser klare forbindelser mellem landene, konflikter og krige såvel som samarbejde og fællesskab. En nordisk union har eksisteret og har med mellemrum været forsøgt videreført i mere eller mindre gennemgribende form. Politisk, organisatorisk, videnskabeligt og kulturelt er det nordiske samarbejde ikke et postulat, der hentes frem ved særlige lejligheder, men en realitet af stor betydning.

Kunstnerisk har der gennem århundreder været livlige forbindelser mellem landene. Ikke alene har Danmark og Norge haft selvfølgelige kontaktflader gennem unionen 1380-1814, unægtelig mest på danske betingelser, men så sent som i slutningen af forrige århundrede var der i realiteten tale om et kulturelt fællesmarked. Strindberg, Ibsen, Bjørnson, Brandes m.fl. indgik ligesom malerne og komponisterne i et kredsløb og var åbne over for impulser både fra Norden og det øvrige Europa. I 30'erne og 40'erne var interessen for øget samarbejde af den særlige art, der opstår under akut pres fra en fælles fjende.

Det nordiske fælleskab står og falder ikke med, om eleverne gør sig alle sådanne forbindelser klart, men hvis ingen af dem bliver en del af deres bagage, er mulighederne for en styrkelse

begrænset.

Kulturelle værdier kan af mange elever opleves som postulater, og naturligvis kan en dramatisk nordisk kulturel oprustning kvæle enhver naturlig udvikling. Men ikke så få nordiske berøringsflader er indiskutable:

Det nordiske sprogfællesskab gør det muligt ved en beskeden indsats at udvide de litterære valgmuligheder til det tredobbelte, og det gælder både fag- og skønlitterære tekster. Kun få i verdens mange sprogsamfund kan så let opnå så meget.

Mange indbyggere bor i en længere eller kortere årrække i andre nordiske lande. Indvandrere kommer meget ofte fra nordiske nabolande. Den internordiske turisme er intens, reelt har de fleste danskere lejlighed til at knytte forbindelse med andre nordboere.

Det nordiske fællesskab er solidt nok og tåler udmærket at blive gået efter i sømmene – hvilket også er en forudsætning for at gøre det bedre!

Læreruddannelsen

Hovedprincippet må være, at stof fra nabosprogene integreres i det almindelige tekstarbejde, hvilket jo efterhånden indebærer, at det også inddrages i det ualmindelige! Jeg mener hermed, at man gør nabosprogene en bjørnetjeneste, hvis man kun læser dem i forbindelse med litterært tekstarbejde. Digtning kræver netop ofte kendskab til marginalsproglig kompetence, teksternes særlige særpræg, deres sproglige fingeraftryk, deres kunstneriske inspiration fordamper, hvis ordene oversættes til brede nationalsproglige synonymmer. Derimod tåler en avisartikel eller en tegneserie meget lettere en hårdhændet, informationsorienteret oversættelse.

Men som optakt til denne løbende integration af nabosprogs-tekster bør et selvstændigt modul orientere om nabosprogene og sprogsamfundene i Norden, om ligheder og forskelle. De lærerstuderendes let vakte interesse for sprogsociologi bør udnyttes. En sprogsociolog kan finde spændende stof i norsk sproghistorie, i færøsk og finsk sprog og sprogrøgt, i sammenligninger af dansk og svensk, i finlandssvenskens stilling før og nu, i islandsk puris-

me, i et overblik over dialekternes stilling i Norden i det 20. århundrede.

Sprog i Norden 1986 rummer flere afhandlinger, der kan bruges i et sådant arbejde: Det sprogsociologiske klima er spændende at udforske, og der er forskel på, hvordan det anskues de forskellige steder.

Skolen

Et problem for nabosprogsundervisningen har det overalt været, at modersmålsundervisningen har udvidet sit ansvarsfelt så voldsomt i de senere år. Lærerne har skullet sætte sig ind i så meget nyt stof, at det gammelkendte nabosprogsfelt er blevet yderligere marginaliseret. En saltvandsindsprøjtning er påkrævet. Som antydet kan man med fordel introducere nabo-nordisk stof inden for de nye områder. Hvorfor ikke sammenligne den hjemlige nyhedsdækning med tv-aviser fra nabolandene? Læs Kalle Anka, Donald Duck, Aku Anka og Anders And side om side. Læs de små sagprosaer: rubrikannoncer, illustrerede reklamer osv.

Opøv igen med små udtaleøvelser i skolen. Formålet skal ikke være at lære eleverne at tale nabosprog selv, men hvis de har prøvet at gøre sig bekendt med de fremmede lydsystemer, kommer de ikke så let til at fremstå som forrejninger af noget velkendt, og, vigtigt: høreopfattelsen styrkes. Selv svenske kan lære at forstå talt dansk ved at tage de eksotiske lyde i deres mund.

Inddrag nabosprogsstof i staveundervisningen. På fremmedordfeltet kan det være interessant at se på løsningerne i de andre lande, og elever i 3. klasse kan let nå til en erkendelse af, at *sykkel* og *sjekk* ikke er henrivende stavefejl, men en konsekvent norsk praksis.

Før og nu

Da jeg kom i skole, en almindelig folkeskole i en østjysk købstad, blev der (først i 50'erne) talt meget om det nordiske. Lærerne var begejstrede fortalere for alt nordisk. Det viste sig både i historietimerne, dansktimerne og sangtimerne, men også i geografitimerne. Vi læste Selma Lagerlöf, til vi var grønne i hovederne,

Bjørnsøns bondefortællinger terpede vi time efter time – jeg får stadig tårer i øjnene blot ved at tænke på skolemesterens historie – Runeberg og Sven Dufva var nære venner, og de nordiske sange skreg vi os hæse i.

En del af os tænkte i det stille: Hvad er der galt med disse norske, svenske og finske medborgere? Noget må der være på færde, ellers skal vi da ikke hele tiden høre om deres fortræffeligheder. Hvad er lærerne ude på? Og der må være klamt på Færøerne, siden vores lærerinde taler så lidenskabeligt om natur og vejr netop deroppe. – Det måtte være ligesom med negrene, om hvem vi altid med hvasse blikke fik indprentet, at de skam var lige så gode som os andre. Noget galt måtte der være, for i grunden havde vi alle på forhånd en naturlig respekt både for sorte og gule, norske, svenske, finner, islændinge, grønlandere, færinger og samer. Hvorfor skulle de pakkes så overdådigt ind i ord?

Den fejl skal vi ikke i vores iver gentage. Det skal netop helst være et naturligt indslag i modersmålsarbejdet og i samfundslivet, at vi inddrager den nære verden omkring os, det nordiske lokalsamfund. Det er godt, der er vigtigt, det åbner ud mod verden uden at være uoverskueligt.

Språksamarbeid i Norden 1986

Av Ståle Løland

Nordisk språksekretariat

Nordisk språksekretariat ble opprettet i 1978 som et samarbeidsorgan for språknemndene i Norden og andre som arbeider med nordiske språkspørsmål. Ifølge instruksjonen skal sekretariatet arbeide for å bevare og styrke det språklige fellesskapet i Norden og for å fremme den nordiske språkforståelsen. Dette skal sekretariatet gjøre blant annet ved å være rådgivende og koordinerende organ i nordiske språkspørsmål, ta initiativ til forskningsprosjekter, følge grannespråksundervisningen på alle utdanningsnivåer, samarbeide med massemediene, medvirke ved ordboksprosjekter, gi ut skrifter og arrangere nordiske møter om språkspørsmål.

Organisasjon

Nordisk språksekretariat blir ledet av et styre på tolv personer som representerer samtlige språknemnder i Norden. Styret utpeker blant sine medlemmer et arbeidsutvalg med en representant fra Dansk Sprognævn, en fra Forskningscentralen för de inhemska språken i Finland, en fra Norsk språkråd og en fra Svenska språknämnden. Formannen i styret er samtidig formann i arbeidsutvalget. Sekretariatets fellesnordiske administrasjon er plassert ved Norsk språkråd i Oslo. I 1986 har sekretariatet hatt tre ansatte: en sekretariatssjef, en pedagogisk konsulent og en administrasjonssekretær.

Møter og konferanser

Det årlige styremøtet i Nordisk språksekretariat ble holdt i Jyväskylä 11.-12. september i tilknytning til det 33. nordiske språkmøtet 12.-14. september. Hovedemnet for det nordiske språkmøtet

var "Normeringen av det offentlige talespråket". Hovedinnleggene fra møtet er publisert i dette nummeret av "Språk i Norden".

Arbeidsutvalget og de nordiske sekretærene i Dansk Sprog-nævn, Forskningscentralen för de inhemska språken i Finland, Norsk språkråd og Svenska språknämnden har hatt tre fellesmøter. Dessuten har det vært ett arbeidsutvalgsmøte og to sekretærmøter.

I 1986 har Språksekretariatet arrangert et kurs om grannespråksmetodikk for lærere på årstrinn 3 til 6 på Nordiska folkhögskolan i Kungälv 25.-27. august, og seminaret "Att förstå varandra i Sydnorden" på Schæffergården ved København 7.-9. november. Sekretariatet planlegger en konferanse om dansk-, norsk- og svenskundervisningen på Island, Færøyene og Grønland og en konferanse om nordisk tv-teksting.

Representanter for Språksekretariatet har som vanlig orientert om nordisk språksamarbeid og nordiske språkspørsmål ved møter, konferanser, kurs o.l. Sekretariatet samarbeider med morsmåslærernes og terminologisentralenes nordiske organer – Nordspråk og Nordterm – og deltar på deres fellesmøter.

Skrifter

I 1986 gav Nordisk språksekretariat ut disse skriftene: "Språk i Norden 1986", "De nordiske skriftspråkenes utvikling på 1800-tallet. Delrapport 3: Ideologier og språkstyring", "Att förstå varandra i Norden". Det siste er en revidert versjon av "Att tala nordiskt", men gir i tillegg praktiske råd om hvordan nordiske møter o.l. bør tilrettelegges for at kommunikasjonen skal bli best mulig.

Språksekretariatet har vært med på å utarbeide en innstilling til Nordisk ministerråd om "Nordiske språk i gymnas og yrkesutdanning" (utgitt i Nordisk ministerråds rapportserie 1986).

Språknemndenes rådgiving

Språksekretariatet har arbeidet videre med den undersøkelsen av språknemndenes telefonrådgiving som ble satt i gang i 1985. En foreløpig rapport om prosjektet er publisert i "Språk i Norden

1986". Når materialet er ferdigbehandlet, vil det bli gitt ut en egen rapport om undersøkelsen i Språksekretariatets rapportserie.

Grannespråksundervisningen

Språksekretariatet har i 1986 planlagt og til dels gjennomført en spørreundersøkelse blant nordiske morsmåslærere om grannespråksundervisningen i den videregående skolen (gymnaset). Sekretariatets pedagogiske konsulent har besøkt skoler og lærerutdanningsinstitusjoner og orientert om grannespråksundervisningen. Konsulenten har også vært med på å utarbeide læremidler, metodiske veiledninger o.l. for grannespråksundervisningen.

Nordisk lærebokpris

Språksekretariatet har foreslått for Nordisk ministerråd at det bør opprettes en nordisk lærebokpris for å stimulere interessen for det nordiske stoffet i læremidlene. Sekretariatet har sagt seg villig til å administrere arbeidet med en slik pris.

Uttalelser

I 1986 har Språksekretariatet uttalt seg om Samekulturutvalgets utredning "Samisk kultur og utdanning", om nynorsk som språk i Norden, om forslag til ny studieplan for allmennlærerutdanningen i Norge, om forslag til fagplan i norsk med samfunnskunnskap for yrkesfaglige studieretninger, videregående kurs 1 og om organiseringen av Nordterm. Dessuten har sekretariatet uttalt seg om flere søknader til Nordisk kulturfond om støtte til ordboksprosjekter: dansk-finsk ordbok, finsk-dansk-finsk lommeordbok, dansk-islandsk ordbok og Nordisk terminologiordliste.

Prioritering av ordboksprosjekter

Språksekretariatet har satt opp denne prioriteringslista over internordiske ordboksprosjekter: 1 dansk-norsk, 2 svensk-dansk, 3 svensk-norsk, 4 dansk-finsk, 5 norsk-dansk.

Frekvensbaserte ordlister

Språksekretariatet har satt i gang et prøveprosjekt med sikte på å utarbeide små internordiske ordlister basert på frekvensundersøkelser. I 1986 ble det utarbeidet en dansk-svensk og en norsk-svensk prøveordliste.

Forskningsprosjektet "Demokrati og språklig purisme"

Sekretariatet har begynt arbeidet med et prøveprosjekt med tittelen "Demokrati og språklig purisme". Prosjektet vil undersøke om språk med en puristisk tradisjon (f.eks. finsk og islandsk) er lettere å forstå for samfunnsmedlemmene enn språk med en mer åpen holdning til fremmedord (f.eks. svensk).

Samarbeidet med Nordiska språk- och informationscentret

Representanter for Nordiska språk- och informationscentret i Helsingfors og Nordisk språksekretariat har hatt to samarbeidsmøter i 1986 der en har diskutert saker av felles interesse, bl.a. samarbeidsprosjektene "Att förstå varandra i Norden" og seminaret "Att förstå varandra i Sydnorden". Språksekretariatet har deltatt i en planleggingsgruppe for konferansen "Olje i språkmaskineriet", som Språk- och informationscentret arrangerte i Oslo 5.-8. desember.

Den nordiske nyordsundersøkelsen

De nordiske språknemndene registrerer nye ord og uttrykk som blir brukt i massemedier, faglitteratur o.l. I 1986 gav Svenska språknämnden ut "Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal". Tidligere har Norsk språkråd (1982) og Dansk Sprognævn (1984) gitt ut tilsvarende ordbøker. Dermed er dette nordiske prosjektet avsluttet. Språksekretariatet vil i 1987 ta opp spørsmålet om en videreføring av prosjektet.

Språkspørsmål

I samarbeid med språknemndene har Språksekretariatet også i 1986 behandlet språkspørsmål med sikte på å komme fram til fellesnordiske anbefalinger. Det gjelder for eksempel spørsmål om nordiske avløserord for engelske uttrykk, geografiske navn, tekniske skriveregler og transkribering av fremmede alfabeter.

Nordspråk 1986

Av *Kyllikki Keravuori*

De nordiska modersmåls- och grannspråkläraryöreningarna fortsätter år 1987 sitt arbete för ökad språk- och kulturförståelse i Norden. I själva verket är det fråga om ett jubelår för det nordiska samarbetsorganet Nordspråk, som firar sitt tioårsjubileum i samband med årsmötet och konferensen i Stockholm i september, på vanligt sätt med gäster från Nordiska språksekretariatet, Nordiska språk- och informationscentret samt Nordiska ministerrådets sekretariat.

År 1986 arrangerades Nordspråks sommarkurs i Laugarvatn på Island, med ca 120 deltagare och föreläsare från alla nordiska länder. Temat var "Tradition och kreativitet i litteraturundervisningen". Sören Vinterberg öppnade kursen med ett föredrag som behandlade myten som litterär upplevelse, och Otto Hageberg gick in på tiden i litteraturen. Representanterna för värdlandet, forskare och lärare – påverkare och författare, Bergljót Kristiansdóttir, Heimir Pálsson och Einar Már Gudmundsson ledde sina åhörare vid handen till den isländska kulturens källor och dess nutid. Tove Fagerholm visade med ord och bild hur man får den litterära traditionen att leva i undervisningen. I vår långt utvecklade kultur är det just skrivandet som förmedlar vår tradition. Torgny Lindgren fick åhörarna att uppleva hur livet genom skrivandet förmedlas till läsaren, till senare generationer.

Också programmet för sommarkursen år 1987 på Hanaholmens kulturcentrum i Finland kommer att koncentrera sig på kulturens olika former. Meningen är att rikta blicken på vårt eget årtionde och också mot framtiden, med "80-talets kulturformer i Norden" som kursstema.

Nordspråks verksamhet planeras i huvudsak vid den årliga konferensen, som hösten 1986 hölls i Helsingfors. Till årets stora satsningar hörde en konferens i november på Lysebu om "kom-

parativ analyse av eksamensoppgåver og tilsvarande i grunnskolen". Diskussionen bör i ett senare skede tas upp också i fråga om gymnasieskolan. Nu planeras en gemensam undersökning av hur nordisk litteratur och kultur integreras i den historiska läsningen i gymnasiet.

I två års tid har skrivmetodikens varit ett aktuellt tema på Nordspråk-mötena. Den s.k. processkrivningen har vunnit insteg i flera nordiska länder. Till Nordtexts seminarium i Tällberg i mars hade även representanter för Nordspråks medlemsföreningar inbjudits.

Ett annat tema som ligger i luften är den databaserade undervisningen. På mötet i Helsingfors väckte temat livlig diskussion. I Finland har det finskspråkiga modersmålläraryrket, Äidinkielen opettajain liitto, under två års tid haft ett experiment på gång. Gagnelig information finns således tillgänglig. Experimentverksamheten gäller uttryckligen möjligheterna att kombinera databaserad undervisning och skrivträning.

Nordspråk är alltså en tämligen ung sammanslutning. Förberedelserna för det tionde verksamhetsåret går i arbetets tecken. När vi blickar tillbaka, ser vi som det viktigaste i verksamheten att Nordspråk fungerar som ett forum för både modersmåls- och grannspråklärare. Vi har fått utbyta tankar, diskutera gemensamma problem och söka gemensamma lösningar. Också utväxlingen av material, av skrifter, böcker, prov m.m. är viktig. Framför allt har vi lärt känna och förstå varandra. Vi har lärt oss att våra problem är gemensamma för all modersmålsundervisning, trots att också andra modersmål än de nordiska förekommer i vårt samfund.

Ny språklitteratur

PUBLIKASJONER FRA SPRÅKNEMNDENE

Dansk Sprognævn: Retskrivningsordbogen. Gyldendal, København 1986. 622 s.

Dansk Sprognævns største bedrift i 1986 var at udsende Retskrivningsordbogen. Den afløser Retskrivningsordbog. Udgivet af Dansk Sprognævn 1955. Ordforrådet er forøget stærkt i den nye ordbog, og kapitlet Retskrivningsregler er kraftigt udvidet i forhold til 1955-ordbogens Retskrivningsvejledning. Der har været rivende afsætning på ordbogen, som med 4. oplag i februar 1987 er trykt i 350 000 eksemplarer. I 4. oplag er der indført rettelser af de fejl de tre første oplag var skæmmet af.

Dansk Sprognævn: Årsberetning 1985. Duplikeret. 7 s.

Årsberetningen indeholder af sprogligt stof udelukkende varemærkesager.

Hansen, Erik og Henrik Galberg Jacobsen: Om den nye Retskrivningsordbog. Dansk Sprognævns Skrifter 12. Gyldendal, København 1986. 39 s.

Samtidig med Retskrivningsordbogen udsendte Dansk Sprognævn dette hefte, som bringer en kortfattet oversigt over hvad der er kommet til af nyheder og ændringer i Retskrivningsordbogen. Heftet er skrevet som et supplement og en kommentar til Retskrivningsordbogen, og det må understreges at det ikke kan erstatte ordbogen, men tværtimod forudsættes det at man har ordbogen ved hånden. Et oplag af heftet er tillige udsendt af Dansk lærerforening til foreningens medlemmer.

Íslensk málnefnd: Orðaskrá úr uppeldis- og sálarfræði (Pedagogisk-psykologisk ordbok). Íslensk-ensk, ensk-íslensk. Orðanefnd Kennaraháskóla Íslands tók saman. Rit Íslenskrar málnefndar 2. 253 s.

Íslensk málnefnd: Tölvuorðasafn (Dataordbok). Íslenskt-enskt, enskt-íslenskt. 2. útgáfa, aukin og endurbætt. Orðanefnd Skýrslutæknifélags Íslands tók saman. Rit Íslenskrar málnefndar 3. 207 s.

Kielikello, Finska språkbyråns informationsskrift, kom som tidligere ut med fyra nummer i en opplaga på ca 25 000 ex. Nummer 1 domineras av skrivregler i fråga om siffror och tecken, nummer 2 behandlar talspråk och talspråksnormering, nummer 3 innehåller förutom artiklar i språkvårdsfrågor en uppsats om finska efternamn, och nummer 4 innehåller bl.a. en artikel om fransk språkvård och en presentation av den nordiska undersökningen av språknämndernas telefonrådgivning.

Nordisk ministerråd (under medverknig av bl.a. Nordisk språksekretariat): Nordiske språk i gymnas og yrkesutdanning. København 1986. 250 s.

Rapporten er en utredning av grannespråksundervisningen i videregående skole (gymnas og yrkesutdanning) i Norden. Den munner ut i en rekke forslag med sikte på å forbedre undervisningen i nordiske grannespråk og nordiske språk som fremmedspråk. Forslagene gjelder blant annet: endringer i læreplanene, bedring av lærernes grunnutdanning, etterutdanning av lærerne, pedagogisk utviklingsarbeid, utvikling av læremidler, blant annet tekstantologier, videogrammer og andre AV-midler. Rapporten er utarbeidet av en arbeidsgruppe oppnevnt av Nordisk ministerråd og sammensatt av representanter for Nordispråk, Nordiska språk- og informationscentret og Nordisk språksekretariat.

Nordisk språksekretariat: Statsnavn og nasjonalitetsord. Nordisk språksekretariats skrifter 7. Utgitt i samarbeid med språknemndene i Norden 1987. Heftet inneholder en liste over navn på stater, innbyggernavn og nasjonalitetsadjektiv på dansk, norsk, svensk og finsk. 25 s.

Nordisk språksekretariat og Informasjonssenteret for språkundervisning: Nordisk grannespråkundervisning. Heftet inneholder et utvalg av materiell til bruk i grannespråksundervisningen i grunnskolen. 77 s.

Nordisk språksekretariats skrifter 6: Att förstå varandra i Norden – språkråd till nordbor i nordiskt samarbete. En handledning utgiven av Nordiska rådet, Nordiska språksekretariatet och Nordiska språk- och informationscentret. 1986. 50 s.

Att förstå varandra i Norden är namnet på en hjälpredda för nordbor som vill förstå och göra sig förstådda när de umgås med varandra. På femtio sidor får man råd om hur man bör tala för att bli uppfattad, vad man bör tänka på i sitt ordval och hur man över huvud taget undviker att få grus i maskineriet. Skillnaderna mellan danskan, norskan och svenskan belyses kortfattat, och kortfattat presenteras också de viktigaste uttalsreglerna i dessa tre språk och i finskan, isländskan, färöiskan och samiskan. Här förklaras också varför engelskan, tvärt emot vad många tror, inte är särskilt effektiv som umgängesspråk nordbor emellan. En ordlista på ca 400 danska, norska och svenska ord som ofta hindrar språkförståelsen avslutar skriften: gör man sig förtrogen med dem har man avverkat åtskilliga av de grundläggande hindren för utbytet med andra nordbor. Några avsnitt ägnas åt hur man med andra än rent språkliga medel underlättar språkförståelsen vid nordiska möten och konferenser. Här ges också råd om vad man bör tänka på när man talar genom tolk och hur man går till väga för att anlita tolkar.

Nordisk språksekretariats rapporter 7: De nordiske skriftspråkernes udvikling på 1800-tallet 3. 222 s.

Rapporten inneholder de forberedte innleggene fra et symposium om "Ideologier og språkstyring sett i forhold til de nordiske skriftspråkernes utvikling på 1800-tallet": *Erland Ulrich Jessen*: Nationalromantik: nationalisme, skandinavisme og historicisme, *Osmo Ikola*: Den nationalistiske ideologins roll i finska skriftspråkets utveckling under 1800-talet, *Bo Lindberg*: Nationalromantik och språkstyrning, *Ulf Teleman*: Språksyn och språkmetaforer hos några svenska språkvetare under 1800-talets andra hälft, *Kjell Venås*: Om utviklingslære og junggrammatikk i Noreg, *Lars Sellberg*: Rationalismen, *Carol Henriksen*: Rationalisme og sprogregulering i 1800-tallets Danmark, *Ernst Håkon Jahr*: Det sosialpolitiske perspektivet på skriftspråknormeringa i det 19. hundreåret (Noreg), *Jónas Kristjánsson*: Islandsk sprogpolitikk i 1800-tallet, *Jonas Frykman*: I folkets namn. Nordisk nationalism

som forskningsfält, *Jørn Lund*: "Sprogfeil hos folk af de simple classes", *Paavo Pulkkinen*: Om finska språkets status i 1800-talets samhälle, *Staffan Hellberg*: Om språkstyrning i det svenska skriftspråket under 1800-talet, *Allan Karker*: Sprogstyrning i Danmark i 1800-årene, *Einar Lundeby*: Språkstyringens kanaler i Norge i 1800-årene.

Norsk språkråd, Årsmelding 1986. Årsmeldingen inneholder lov og vedtekter for Norsk språkråd og gir en oversikt over rådets virksomhet i 1986.

Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal. Utg. av Svenska språknämnden. Ca. 7500 uppslagsord. Esselte Studium, Stockholm 1986. 306 s. (Anmäls på s. 00 och 00.)

Nyt fra Sprognævnet. 1986 nr. 1-4. 16 s. + 16 s. + 40 s. + 16 s.

Hvert nummer inneholder et udvalg af svar på sproglige spørsmål til nævnet, bogomtaler og artikler om sproglige forhold, herunder en rubrik om nye ord. Af artiklerne i de to første numre kan nævnes: *Erik Hansen*: 2000-tallet (om hvad vi skal kalde det næste århundrede), *Allan Karker*: Bekostning (om et ords betydningsskred), *Johs. Jensen*: Danske navne på nye grøn-sager (nr. 1); *Bente Holmberg*: Et supplement til Ordbog over det danske Sprog, *Pia Riber Petersen*: Ikke en kinamands chance og *Eva Villarsen Meldgaard*: Efternavne og ligestilling. Om personnavneloven af 1981 (nr. 2). Nummer 3 er et temanummer om den netop udsendte Retskrivningsordbogen. Af nummer 4's indhold kan nævnes *Henrik Galberg Jacobsen*: Biords-t, som er en gennemgang af Retskrivningsordbogens nye regler. Artiklen er den første i en serie om Retskrivningsreglerne i Retskrivningsordbogen.

Språkbruk, den finlandssvenska språkvårdens informationsblad, gavs som tidigare ut med två nummer i en upplaga på närmare 7000 exemplar. I nummer 1 presenteras bl.a. Sverigefinska språknämnden och Tekniska nomenklaturcentralen, medan temat i nummer 2 var språkvård, språknormer och finlandssvenska.

Språknytt, meldingsbladet for Norsk språkråd, kom i 1986 som vanlig med fire nummer, kvart på 20 sider. Opplaget var på om lag 17000. Bladet inneheld informasjon om arbeidet i Norsk språkråd, artiklar om språkspørsmål, bokmeldingar og omtale av språkmøte. Det har ei spørjespalte og ei spalte med nyord. *Språknytt* blir sendt gratis til alle skolar, universitet, offentlege bibliotek, aviser, Norsk rikskringkasting, kommune-, fylkes- og statskontor. Det har og mange private tingarar. Av artiklane i 1986 kan vi nemne: *Ole Henrik Magga*: Samisk språk, *Jostein Stokkeland*: Fjernsynsteksting – den ukjende kunst, *Birgitta Abrahamsson*: Satsa på grannspråken, *Gro Flaten*: Mer aktuelt språkstoff inn i norsktimene, *Kjell Venås*: Norsk salmebok, *Brit Mæhlum*: Er det noen dialekt på Svalbard, da?, *Else Bojsen*: Stavereformer? Nej tak. (Om den nye danske Retskrivningsordbogen), *Ståle Løland*: Nordisk språksekretariat.

Språkvård, Svenska språknämndens tidskrift, har som tidigare utgivits med fyra nummer. Ur innehållet kan nämnas följande. Nr 1: Engelskan i svenskan – en konferens (11 bidrag av språkvårdare, forskare, reklamfolk m.fl.). Nr 2: *Lars Gyllensten*, Att hälsa rätt; *Judith Chrystal*, Hotet från väster; *Mats Carlvik*, Hur man skriver datum; *Alvar Ellegård*, Om translitterering av andra alfabet; *Britta Eklund* Om särskrivning av sammansatta ord. Nr 3: *Bengt Sigurd*, Ärligt talat (om s.k. metakommenterande uttryck); *Sten Ewerth*, "Det låter fult!" (anmälan av Lars-Gunnar Anderssons bok *Fult språk*); *Jan Svensson*, Kommunikationsteknologin – en fara för svenska språket? Nr 4: *Karl-Hampus Dahlstedt*, Dahlstedts hundra ord; *Birgitta Lindgren*, Om nyord i svenskan; *Lars Henriksen*, Språkets hemlighet.

DANMARK

Af *Else Bojsen (EB)* og *Henrik Galberg Jacobsen (HGJ)*

Afzelius, Otto mfl.: Dansk grammatik for udlændinge. Specialpædagogisk Forlag, 1986. 157 s.

Bogen er "med et par rettelser og tilføjelser et uændret optryk af bogen af samme navn udsendt af dansk Flygtningehjælps Sprogskole i 1980". Den består af otte kapitler om de forskellige ordklasser, et om sammensætninger og afledninger, et om ledstilling og et om brugen af *det* eller *der* som formelt subjekt. Derudover indeholder bogen en række skemaer og oversigter, bl.a. over uregelmæssige verber ordnet såvel systematisk som alfabetisk. Et meget detaljeret stikordsregister gør bogen særdeles anvendelig som opslagsbog. *HGJ*

Anker-Møller, Søren, Hanne Jensen og Peter Stray Jørgensen: Politikens Slangordbog. 2. udgave. Politikens Forlag, København 1986. 301 s.

Hermed foreligger en revideret og forøget udgave af Politikens Slangordbog, som blev udførligt omtalt i *Sprog i Norden* 1983, s. 116f. Bogen rummer nu ca. 12.000 slangudtryk. Registret er blevet omarbejdet så at det nu til en vis grad kan bruges som en ordbog fra normaldansk til slang. *EB*

ARK. Sproginstitutionernes Arbejdsrapport. Handelshøjskolen i København. Distr.: Handelshøjskolen i København, Fabrikvej 7, DK-2000 Frederiksberg.

I denne serie arbejdsrapporter er der i 1986 kommet 5 numre, hvoraf der kan være grund til at nævne nr. 31 og 32: *Kirsten Haastrup: Fremmedsprogpædagogik.* Annoteret bibliografi. ARK 31. 39 s. og *H.-P. Kromann og Kirsten Haastrup (red.): Undervisning og sprogpædagogik.* Forsøg ved de videregående erhvervsproglige uddannelser. ARK 32. 116 s. *EB*

Brandt, Søren: Dansk Homograf-Ordbog. 20.000 flertydige ordformer. Hans Reitzels Forlag, København 1986. 192 s.

Ud over en sprogvidenskabelig introduktion består bogen af en systematisk del med 18 lister over homografer af bestemte typer,

som kan være relevante for forskellige sproglige undersøgelser. I bogens sidste halvdel er der en alfabetisk referenceliste indeholdende over 20 000 homografer. Listen er baseret på et grundmateriale af opslagsord og bøjningsformer som omfatter alle almindelige og mange ualmindelige nudanske ordformer. Ordbogen er resultatet af en homografundersøgelse gennemført i forbindelse med IBM Danmarks løbende arbejde med at udvikle edb-tilgængelige ordbøger til brug for tekstbehandlingsprodukter. *EB*

Burcharth, Nanna: Grammatik – en genvej til fremmedsprog. Eget forlag. Distribution: Nanna Burcharth, Kong Georgs Vej 13, DK-9000 Ålborg. 1986. 168 s.

Bogen er en tværsproglig grammatik, beregnet som basisgrammatik for sprogstuderende ved handelshøjskolerne. De grammatiske grundbegreber gennemgås og illustreres med eksempler fra dansk, tysk, engelsk og fransk. Bogen falder i to hoveddele: I første del gives en oversigt over sætningen og dens led, herunder en kort gennemgang af sætningsskemaet. I anden del gennemgås de enkelte ordklasser med underinddelinger, og der gøres rede for de grammatiske kategorier der er knyttet til de enkelte klasser. Antallet af grammatiske begreber der introduceres i bogen er forholdsvis stort, og dette i forening med at den er udstyret med et alfabetisk stikordsregister, gør at den også er anvendelig som opslagsbog. *HGJ*

Christensen, Britta og Christian Dreyer: Om retstavning. 2. udg. Hans Reitzels Forlag, København 1986. 106 s.

1. udgave kom i 1976 som det ene af de fire bind i serien "Hvad er rigtigt?" (omtalt i *Sprog i Norden* 1977, s. 74). Den nye udgave indeholder stort set det samme stof som førsteudgaven og er ligesom denne forsynet med opgaver og facitlister. Derudover er den nye udgave bragt i overensstemmelse med den nye Retskrivningsordbog. *HGJ*

Danske Folkemål. 28. bind. C. A. Reitzels Forlag, København 1986. 168 s.

Af dette binds indhold kan nævnes *Inge Lise Pedersen: Bondsk og ligefrem eller moderne og byagtig. En undersøgelse af holdninger til dialekt og dialekttalende på Fyn* og *Karen Margrethe*

Pedersen: Ledsætninger i saglige og anekdotiske tekster. En kvantitativ og kvalitativ undersøgelse. Den sidstnævnte artikel er en videreførelse af en undersøgelse som blev publiceret i Danske Folkemål, 26. bind under titlen "Når bønder fortæller" (omtalt i Sprog i Norden 1986, s. 115). Det foreliggende bind rummer også en nekrolog over professor Poul Andersen, skrevet af Christian Lisse. EB

Danske Studier 1986. C. A. Reitzels Forlag, København 1986. 173 s.

I dette bind, som næsten udelukkende beskæftiger sig med litterære emner, har *Poul Lindegård Hjorth* skrevet en nekrolog over professor Poul Andersen, som var en drivende kraft i Universitets-Jubilæets danske Samfund i mere end 50 år. EB

Detlef, Claus og Jørn Lund: Stavning. Dansk retskrivning – retskrivning i dansk. Under medvirken af Lene Møller. Udgivet af Dansk lærerforening, København 1986. 126 s.

Med denne bog vil forfatterne "bidrage til en effektivisering af undervisningen i stavning, således at tidsforbruget til disciplinen kan minimeres – og således at staveundervisningen i størst muligt omfang kan integreres i den øvrige undervisning".

Bogen er inddelt i tre hovedkapitler: Det historisk/sociologiske perspektiv, Det sproglige perspektiv (om principperne for dansk retskrivning, lette og svære ord og generelle bemærkninger om stavefejl) og Faseopdelt metodik (om staveundervisningens metodik gennem skoleforløbet i folkeskolen). Bogen rummer desuden en bilagsdel med dels et edb-program, dels kursusmaterialer for de ældste klasser. Til sidst er der en litteraturliste.

Bogen er skrevet for lærere i folkeskolen og lærerstuderende, men henvender sig også til sprogstuderende og andre der interesserer sig for dansk skriftsprog og stavning. EB

Hansen, Erik: Ping- og pampersprog. 2. udg. Hans Reitzels Forlag, København 1986.

Let revideret udgave af forfatterens bog fra 1971. 1. udgave er omtalt i Sprog i Norden 1972, s. 109. HGJ

Hansen, Gyde: Kontrastive Analyse des Artikelgebrauchs im Dänischen und Deutschen. Erhvervssproglige skrifter 10. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, København 1986. 407 s.

Bogen består af to hoveddele. I den første del, der fylder ca. en fjerdedel af hele bogen, opstilles semantiske, morfologiske, syntaktiske og fonologiske betingelser for artikelbrugen i dansk og tysk. I den anden del gives der et rigt udvalg af eksempler på begge sprog, ordnet efter de tidligere opstillede betingelser og med indskudte kommentarer til nogle af eksemplerne. *HGJ*

Heiberg, Beth: Kønsforskelle i sproget. Den nyeste debat. Annoteret bibliografi over skandinavisk litteratur 1979–1984. KVINFOs Bibliografiserie nr. 5. Forlaget KVINFO, Læderstræde 15, DK-1201 København K. 1986. 126 s.

Bibliografien er en lettere revideret udgave af en specialeopgave ved Danmarks Biblioteksskole 1985. Den indeholder 158 fyldigt annoterede arbejder samt 25 henvisninger til sekundært registreret litteratur. *HGJ*

Holberg-Ordbog. Ordbog over Ludvig Holbergs Sprog. Redigeret af Aage Hansen og Svend Eegholm-Pedersen under medvirken af Christopher Maaløe. Bd. IV: O-Sr. Det danske Sprog- og Litteraturselskab. C. A. Reitzels Forlag A/S, København 1986. 1542 sp.

Endnu et bind i dette storværk er udkommet, og igen kan man more sig ved gensynet med perler fra Holbergs ordforråd. For eksempel er artiklen *Permission* forsynet med herlige citater, hvor ordet er brugt som undskyldning for at man bruger et upassende, stødende, vulgært udtryk. Også et udtryk som at være *ilde opskjørtet* kalder på lystige minder fra komedierne. Bogstav *Q* fylder her lidt mere end i en moderne ordbog, naturligvis, for hos Holberg er kvinderne med *Q*. Værkets tidligere udsendte bind har været omtalt i *Sprog i Norden* 1983 s. 121 og *Sprog i Norden* 1985 s. 107f. *EB*

Haagensen, Hans: Dansk samtale. En lærebog i dansk for udlændinge. Forlaget Duplikon, København (Peter Bangs Vej 212, 2000 Frederiksberg) 1986. 125 s.

Bogen består først og fremmest af dialoger med tilhørende spørgsmål. *HGJ*

Haagensen, Hans: Ord og teksttavler til Dansk udtale. Vokaler m.m. Forlaget Duplikon, København (Peter Bangs Vej 212, 2000 Frederiksberg) 1986. 31 s.

Hæftet knytter sig til forfatterens udtalevejledning for udlændinge, "Dansk udtale – vokaler og prosodi" (omtalt i *Sprog i Norden* 1986, s. 118). *HGJ*

Jacobsen, Henrik Galberg: Supplement til Opslagsbog. Praktiske sprogproblemer. København, Schönberg, september 1986. 8 s.

Supplementet knytter sig til forfatterens bind i serien *Erhvervsdansk* (omtalt i *Sprog i Norden* 1986, s. 119) og bringer dette i overensstemmelse med reglerne i den nye *Retskrivningsordbog*. *EB*

Jespersen, Per: Danske tillægsord. 5908 opslagsord. SK-Forlag, Randerup 1986. 113 s.

Bogen er beregnet til brug i skolen fra 4. klassetrin og opefter. Den er udarbejdet for at inspirere eleverne til at nuancere deres sprog. Alle opslagsordene er forklaret, enten ved synonymer eller ved teksteksempler. *EB*

Kristensen, Kjeld: Dansk for svenskere. Under medvirken af *Lars Brink*. Liber Förlag, Stockholm 1986. 151 s.

Denne lærebog for svenske studerende falder i to dele. Del 1 omhandler udtale, og denne del er den fyldigste. Del 2 rummer kapitler om ordklasser, syntaks, sproghistorie og ordforråd. Bagest i bogen er der en kommenteret bogliste. Der er god mening i at tildele udtalen den største plads, for det er jo netop den moderne danske udtale der er den væsentligste forståelseshindring for svenskere. Forfatteren har anlagt et kontrastivt synspunkt i sin sproglære, men har samtidig tilstræbt at give en sammenhængende beskrivelse af dansk sprog. *EB*

Maegaard, Bente og Hanne Ruus: Hyppige Ord i Danske Aviser, Ugeblade og Fagblade. 1-2. Gyldendal, København 1986. 491 + 301 s.

Med disse to bind er publiceringen av DANWORD's ordhyppighedslistor afsluttet. De to første lister med hyppige ord i dansk udkom som bøger i 1981. De omfattede tekstarterne skønlitteratur for voksne og skønlitteratur for børn. Med de nu udsendte to bind er også de ikke-skønlitterære tekstarter aviser, ugeblade og fagblade dækket ind. De hyppige ord er her som for de to første tekstarters vedkommende både opstillet efter hyppighed (rangfrekvenslistor) og alfabetisk. I bind 1 er rangfrekvenslistor anført med hver af de tre tekstarter for sig, hvorimod de tre tekstarter i bind 2 er samordnet i én alfabetisk liste, der gør det muligt umiddelbart at sammenligne et ords hyppighed i de forskellige tekstarter. Se i øvrigt omtalen af de to første bøger i Sprog i Norden 1983, s. 125–126. *HGJ*

Mål & Måle. 10. årgang, nr. 4. Redigeret af Erik Hansen og Ole Togeby. G. E. C. Gad, København 1986. 32 s.

Af nummerets indhold kan nævnes *Stig Toftgaard Andersen*: Som katten om den varme grød (om idiomatik og fraseologi) og *Erik Hansen*: Omkring (om den lidt modeprægede brug af *omkring* i stedet for *om*) samt sprogbrevkassen "Sprogligheder". *EB*

Mål & Måle. 11. årgang, nr. 1–3. Redigeret af Erik Hansen, Ole Togeby og Carsten Elbro. G. E. C. Gad, København 1986 (nr. 1–2) og 1987 (nr. 3). 32 s. + 32 s. + 32 s.

Ud over sprogbrevkassen "Sprogligheder" indeholder årgangen bl.a. *Erik Hansen*: Er sproget logisk?, *Carsten Elbro*: Læseforståelse og *Ole Togeby*: Datamaskinen i modersmaalsundervisningen (nr. 1); *Ingrid Sørensen*: Kan man købe et ord? (om varemærker) og *Lars Henriksen*: Sprogets hemmelighed. En sprogspsykologisk vejledning i at få udbytte af at beskæftige sig med de nordiske nabosprog, samt *Erik Hansen*: Farvel igen! (om brugen af det lille ord *igen*) (nr. 2). Årgangens nr. 3 er et temanummer om læsning med *Mogens Jansen*: Læsefærdigheder og *Matthæus-tendens*. Lærer skoleelever at læse nutildags?, *Carsten Elbro*: Hurtiglæsning og *Eva Jacobsen*: Ordblind. *EB*

Nudansk Ordbog. 13. udgave. Politikens Forlag, København 1986. 2 bind. 1106 s.

Den nye udgave er revideret i overensstemmelse med Retskriv-

ningsordbogen, 1986, udgivet af Dansk Sprognævn. De nye stavemåder og bøjningsformer har medført ændringer i tusindtal i den alfabetiske del, og Retskrivningsvejledningen er nyskrevet og kraftigt udvidet. *EB*

NyS 16/17. Nydanske Studier og Almen Kommunikationsteori. Redigeret af Lars Heltoft og John E. Andersen. Akademisk Forlag, København 1986. 257 s.

Dette dobbeltnummer af *NyS* har fået overskriften "Sætningskemaet og dets stilling – 50 år efter". Det er udsendt som et "mærkeskrift" i anledning af 50-året for Paul Diderichsens sætningskema. Foruden et genoptryk af Diderichsens artikel "Dansk Sætningsanalyse. Dens Formaal og Metode" fra 1945 indeholder bindet 12 artikler om sætningskemaet. Af disse er 8 placeret under overskriften "Sætningskemaets stilling" (*John Ole Askedal, Hans Basbøll, Kurt Braunmüller, Erik Hansen, Lars Heltoft, Erik Vive Larsen, Hans-Peter Naumann, Christer Platzack*), mens 4 er rubriceret som "Videnskabs- og faghistorie" (*Jørgen Chr. Bang og Jørgen Døør, Frans Gregersen, Carol Henriksen, Niels Haastrup*). Herudover indeholder bindet Otto Glismanns artikel "Om tid og tempus", der især er inspireret og provokeret af Kjell Ivar Vannebos disputats "Tempus og Tidsreferanse". *HGJ*

Pragmatics and Linguistics. Festschrift for Jacob L. Mey on his 60th birthday 30th October 1986. Jørgen Dines Johansen & Harly Sonne (eds.) in collaboration with Hartmut Haberland. Odense, Odense University Press 1986. 248 s.

Festskriftet indeholder i alt 23 artikler om pragmatiske og lingvistiske emner skrevet af en international kreds af forskere. *HGJ*

Profiler. Nordisk Institut 1966–86 Odense Universitet. Odense Universitetsforlag, 1986. 623 s.

Bogen er udsendt i anledning af 20-året for oprettelsen af Nordisk Institut ved Odense Universitet og indeholder i alt 17 artikler af medarbejdere ved instituttet. Af de fem artikler med sprogligt emne kan to nævnes i denne forbindelse: *H. A. Koe-foed: Hvorfor har vi en retskrivningsordbog? og Hans Basbøll:*

Når genstande bliver så lette at de flyver – et grammatisk essay; Basbølls artikel handler om letledsreglen. Derudover indeholder bogen en bibliografi over forsknings- og formidlingsarbejder ved instituttet 1966–86, inklusive publicerede studenterarbejder og bedømte specialeafhandlinger. *HGJ*

Ringgaard, K: 1. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog. Aarhus Universitet, Århus 1987. 257 s.

Rapporten fra det første møde om “danskans beskrivning”, afholdt af Institut for Nordisk Sprog og Litteratur, Aarhus Universitet i oktober 1986, indeholder i alt 23 bidrag fra mødet. Af særlig interesse for sprognævnens arbejde er *Anne Duekilde: Hvad med modersmålsleksikografien?* og *Knud Sørensen: Engelsk indflydelse på moderne dansk syntaks.* *HGJ*

SAML. Skrifter om Anvendt og Matematisk Lingvistik. Nr. 11. Redigeret af Bente Mægaard og Henning Spang-Hanssen. Udgivet af Københavns Universitets Institut for Anvendt og Matematisk Lingvistik. København 1985. 140 A4-s. Distr.: SAML, Institut for Anvendt og Matematisk Lingvistik, Njalsgade 96, DK-2300 København S.

Af nummerets indhold kan nævnes: *Elisabeth Engberg-Pedersen: Sprogstatus.* Ordbøger som spejl af et sprogs status, *Bente Dalgaard, Anne Holmen og Svend Erik Olsen: Navngivning.* Nogle studier i personnavne og deres strukturelle og samfundsmæssige kontekst, *Charlotte Toubro: Edb i fremmedsprogsundervisningen.* Intelligent svarevaluering, *Jesper Hermann: Subjektbegrebet i sprogpsykologi* og *Esther Glahn: Datamatstøttet undervisning i fremmedsprogfagene.* *EB*

SAML. Skrifter om Anvendt og Matematisk Lingvistik. Nr. 12. Redigeret af Bente Mægaard og Henning Spang-Hanssen. Udgivet af Københavns Universitets Institut for Anvendt og Matematisk Lingvistik. København 1986. 167 A4-s. Distr.: SAML, Institut for Anvendt og Matematisk Lingvistik, Njalsgade 96, DK-2300 København S.

Af nummerets indhold kan nævnes: *Ole Ravnholt og Elisabeth Engberg-Pedersen: Børn og dig og mig.* Børns deiktiske brug af pronominer i talesprog og tegnsprog, *Hanne Jensen: Naturligt*

sprog som grænsefladesprog til edb-programmer, *Henrik Rue: Diderichsen på prolog* (som er en statusrapport for et større projekt med det mål at skrive en "bred" dansk analysegrammatik baseret på Paul Diderichsens "Elementær dansk grammatik" og udsat for Prolog), *Henning Spang-Hanssen: Ordstilling, omvendt. Bidrag til læren om at lave registre og Pernille Askerud: Samtaleanalysens tekstlighed – og dens paradoksale mulighed* (som er en "læsning af Derrida: Signatur – Tildragelse – Kontekst"). *EB*

Skrift, trit og retning. Indlæg fra en konference om skriftlig fremstilling. Tema/1 fra Direktoratet for Gymnasieskolerne og Højere Forberedelseseksamen, Amagertorv 14, DK-1160 København. (1986). 82 s.

Hæftet indeholder 10 indlæg fra en konference i april 1986 om skriftlig fremstilling arrangeret af Dansk Sprognævn og Direktoratet for Gymnasieskolerne og Højere Forberedelse. De fleste af indlæggene har umiddelbar interesse for alle der beskæftiger sig med sproglig rådgivning. Som eksempler på indlæg af særlig interesse for sprognævnens arbejde kan dog nævnes *Erik Hansen: Råd og vejledning i sproglige spørgsmål, Søren Brandt: Skriftsprogsnormer i edb-alderen, og Jørn Lund: Skrift, trit og retning?* *HGJ*

Skyum-Nielsen, Peder: Om sproglig normgivning 1-2. Danmarks Lærerhøjskole, København 1986. 269 + 107 s.

Bogen er en udgave af et arbejde der i hovedsagen var afsluttet i 1978, og som forfatteren – især på grund af tilvæksten inden for den relevante faglitteratur – har måttet afstå fra at føre op til dato. Dette forhold vil dog ikke være nogen større hindring for bogens brugbarhed, først og fremmest som opslagsbog, og der er næppe tvivl om at den – som forfatteren udtrykker håb om i forordet – vil kunne "gøre lidt gavn i sprognævnsarbejdet, i det danske og i det øvrige nordiske".

Bind 1 har undertitlen "Forløbsmodel og bibliografiske gennemgange". Den indeholder bl.a. en kritisk gennemgang af det teoretiske grundlag for sproglig normgivning i Danmark, herunder af grundlaget for Dansk Sprognævns virksomhed.

Bind 2 har undertitlen "Bibliografi – terminologisk og definito-

risk materiale". Bibliografien indeholder ca. 1100 arbejder, især på dansk, norsk, svensk, engelsk og tysk, med tilknytning til sprogrøgt og sproglig normgivning. I det terminologiske og definatoriske materiale er der samlet en række belæg på brug af termer der bruges i forbindelse med sproglig normgivning (*sprogvurdering, sprogrøgt, sprogpleje, sprogteknik, sprogstyring, sprogplanlægning* osv.). *HGJ*

SPRINT. Sproginstitutionernes tidsskrift. 1986, nr. 1–3. Udgivet af Handelshøjskolen i København. Hvert nummer er på 33 s. Distr.: *SPRINT*, Handelshøjskolen i København, Fabrikvej 7, DK-2000 Frederiksberg.

Af indholdet i de tre numre kan nævnes: *Frede Boje*: Eurotra – EF's maskinoversættelsessystem (nr. 1), *Henrik Galberg Jacobsen*: Den nye Retskrivningsordbog (nr. 2) og *Lisbet Pals Svendsen*: Jamen, hvad er det dog, de siger?? om arbejds sproget inden for valutahandel i bankverdenen. *EB*

Sproget og datamaskinerne. Udgivet af Modersmål-Selskabet. C. A. Reitzels Forlag A/S, København 1986. 122 s.

Bogen er den sjette debatbog i serien "Hvor går dansk hen?" og belyser emnet gennem ti artikler i populærvidenskabelig form. Af indholdet kan nævnes: *Bente Maegaard*: Sprogets fremtid i datamaskinerne, *Finn Sørensen*: Sprog som grænseflade – ja eller nej?, *Ebbe Spang-Hanssen*: Datamaten som redskab til analyse af naturlige sprog, *Hanne Ruus*: Sproget i edb-systemerne og *Peter Bøgh Andersen*: Edb, fagsprog og sprogpolitik. *EB*

Sprog og Samfund. Nyt fra Modersmål-Selskabet. 4. årgang, nr. 1–4. Redigeret af Rasmus Bjørgmose. Jørn Thomsen Offset ApS, Kolding 1986. 12 s. + 12 s. + 12 s. + 12 s.

Af årgangens indhold kan nævnes *Sven-Ole Mogensen*: Det lille sprog i det store fællesskab (om dansk i EF) (nr. 1), *Kjeld Kristensen*: "Tosprogethed" må være idealet. Lidt om kodeskift og talesprog (nr. 3) og *Bernt Olsson*: Til kamp mod det "svengelska" (om det nyoprettede Nya Tungomålgillet i Sverige og selskabets arbejde for et bedre svensk sprog) (nr. 4). *EB*

Togeby, Ole: Sprogbog. Grundbog i sprogundervisning. Dansk-lærerforeningen, København 1986. 184 s.

Ordet "sprogundervisning" i bogens titel skal forstås som undervisning i mundtlig og (især) skriftlig fremstilling på dansk. Bogen er beregnet for deltagere på den prøveforberedende voksenundervisning. Den handler om hvordan man kommunikerer godt, bl.a. ved at gøre rede for de generelle kommunikationskrav (ærlighed, relevans mv.), ved at gennemgå arbejdsfaserne i skriftlig fremstilling og ved at give råd mht. argumentation og komposition. Derudover har bogen et kapitel om sætninger og et kapitel om ord, der dels indeholder en kortfattet grammatisk beskrivelse (led, ledtyper, ordklasser), dels giver en kortfattet vejledning mht. tegnsætning og stavning. *HGJ*

FINLAND

Av *Charlotte von Herten (CvH)*, *Raija Lehtinen (RL)* och *Mikael Reuter (MR)*

von Bonsdorff, P. E., Sten Palmgren och Mikael Reuter, Svenskt lagspråk i Finland. En handbok. Justitieministeriet, Lagberedningsavdelningens publikation 2/1986, Helsingfors 1986. 220 s.

Handboken vänder sig främst till dem som skriver, översätter och granskar författningar och propositioner, men innehåller också uppgifter av intresse för andra som arbetar med svenska förvaltningstexter och juridiska texter i Finland.

De anvisningar som ges gäller både lagtekniska frågor och rent språkliga frågor. De senare omfattar dels typiskt finlandssvenska översättningsproblem, dels allmänsvenska språkvårds- och språkriktighetsfrågor inklusive skrivregler och regler för namnanvändning. Dessutom ingår information om lagböcker och andra hjälpmedel och en redogörelse för lagstiftningen i Finland och tillkomsten av den svenska versionen av lagar och förordningar. Boken avslutas med en kommenterad finsk-svensk ordlista på ca 50 sidor som upptar svåröversatta ord och uttryck i juridisk text.

Boken kan ha ett intresse också utanför Finland som en illustration av tvåspråkig lagstiftning och de översättningsproblem som hänför sig till denna. *MR*

Fackspråk och översättningsteori, VAKKI-seminarium VI, Vasa högskola, Institutionen för språk; Forskargruppen för översättningsteori och fackspråk, Vasa 1986. 254 s.

Av artiklarna i seminarierapporten kan främst nämnas Suomen objektiivisen genetiivin ruotsintamisesta där Ralf Vahtera diskuterar hur objektiv genitiv i finskan skall översättas till svenska. Frågan är av central betydelse när det gäller studiet av svenskt språkbruk i Finland. I rapporten ingår också artikeln Nödvändigt och icke-nödvändigt i fackspråk av Christer Laurén, Zur Beziehung zwischen fachsprachlicher und gemeinsprachlicher Bedeutung im Wörterbuch av Henrik Nikula, Dags att deklarerat – om språket i skattedeklarationsblanketterna av Anne Paavola m.m. *CvH*

Finlandssvenska-rikssvenska i svenskundervisningen i Finland, Seminarierapport nr 19, Nordiska språk- och informationscentret, Helsingfors 1986. 67 s.

Rapporten innehåller utskrifter och sammandrag av anföranden som hölls på Hanaholmens kulturcentrum 6-8 januari 1986. Seminariet var avsett för lärarutbildare vid institutionerna för nordiska språk och språkcenter i Finland och riktade sig också till språkforskare och språkvårdare. Bl.a. följande anföranden anknyter till språkvårdsproblematiken: Mikael Reuter: Vad är finlandssvenska? Birger Liljestrand: Finlandssvenskt tidnings-språk, Margareta Westman: Olika slag av svenska, Christina Melin: Ordböcker, finlandismer och språkriktighet. *CvH*

Hansén, Sven-Erik, Christer Laurén, Ulla Laurén, Viking Brunell och Bent Søndergaard: Boken om vårt modersmål, Söderström & Co. förlags Ab, Lovisa 1986. 260 s.

Boken är en antologi med forskningsöversikter och seminarierapporter och utgör ett inlägg i diskussionen om språksituationen och modersmålsundervisningen i den finlandssvenska skolan. I den inledande artikeln ger Sven-Erik Hansén en historisk överblick av modersmålsundervisningen och historiken bildar en bred bas för de övriga inläggen som är mer debatterande till karaktären. Christer Laurén presenterar ett föredrag som hölls för jämnt hundra år sedan av Karl Lindström och kommenterar den diskussion om språkundervisning som fördes inom Pedagogiska föreningen 1887 under rubriken Etablering av normer för skolans språkvård. Han redogör ytterligare för sin enkät Lärare om språkriktighet från 1982 (anmäld i Språk i Norden 1985) vars syfte var att undersöka modersmålslärares attityder till klassiska finlandssvenska språkriktighetsfrågor. Artikeln Tvåspråkiga barn i svensk skola – och deras språkbehärskning av Ulla Laurén baserar sig på en undersökning i vilken tvåspråkiga och enspråkiga elevers språkfel i uppsatser (årskurserna 3, 6 och 9) analyseras. Viking Brunell diskuterar skolspråkssvårigheter i artikeln Fritidsspråk och skolspråk. Han skisserar upp ett schema enligt vilket språksvårigheterna nivåbestäms och framkastar förslag till ändringar utgående från principen att det är skolan som skall komma barnen till mötes. Det sista inlägget av Bent Søndergaard, Sproglig-kulturell heterogenitet – en paedagogisk problem-

stilling i den finlandssvenske skole behandler problemet med modersmålsundervisning för elever med en heterogen språklig bakgrund som varierar från enspråkigt svensk till enspråkigt finsk. *CvH*

Ikola, Osmo (red): Nykysuomen käsikirja (Nufinsk handbok). Tredje, reviderade upplagan. Weilin + Göös 1986. 390 s.

Detta standardverk inom finsk språkvård kom ut första gången 1968 under namnet Suomen kielen käsikirja (finsk handbok), och har nu reviderats för andra gången och hunnit till åttonde tryckningen. Avsnittet om formulärskrivning (med modeller för platsansökningar etc.) har strukits. En nyhet är förteckningen över viktigare språkliga hjälpmedel. Nästan alla andra kapitel har utvidgats, bl.a. ord- och sakregistret, listan över främmande ord, ortnamnsförteckningen och listan över förkortningar. Också de grammatiska avsnitten (bl.a. objektsregler) har utvidgats. Som ordförande i finska språknämnden har redaktören varit i tillfälle att införa också de senaste språkliga rekommendationerna i handboken. *RL*

Nuutinen, Olli och Seija Tiisala: Sano minun sanoneen – Sanna mina ord. Werner Söderström Osakeyhtiö 1986. 191 s.

Med detta finsk-svenska ordspråkslexikon ger sig författarna in i det tvärvetenskapliga ingenmansland som ligger mellan språk och folkkultur och mellan grammatik och lexikon. Boken innehåller ca 1000 par ordspråk och talesätt på finska och svenska och är indelad i en finsk och en svensk uppslagsdel, bägge alfabetiserade efter det centrala ordet i respektive ordspråk. I den finska delen anges hela det finska ordspråket och den svenska motsvarigheten, medan den svenska delen är utformad som ett register över de svenska huvudorden med hänvisningar till motsvarande uppslagsord i den finska delen. Vill man t.ex. slå upp *skenet bedrar*, utgår man från *sken*, får en hänvisning till *kakku* och under detta uppslagsord står det finska talesättet *moni kakku päältä kaunis*. *CvH*

Studier i Nordisk filologi 66. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 532, Helsingfors 1986. 267 s.

Det sextiosjätte bandet av Studier i nordisk filologi upptas

nästan i sin helhet av Ann-Marie Ivars doktorsavhandling *Från Österbotten till Sörmland* (236 sidor av 267). I avhandlingen behandlas den språkliga anpassningen hos dialektalande österbottningar som utvandrat från Närpes i Finland till Eskilstuna i Sverige. Undersökningen är ett delprojekt i forskningsprogrammet *Urbanisering och språkförändring i Norden*, koordinerat från Uppsala universitet.

I samma band ingår artikeln *Egennamn* som förled i tidningsrubrikernas sammansättningar. Marianne Nordman redogör här för sin komparativa undersökning av egennamn i rubriker. Materialet är hämtat ur tre finlandssvenska dagstidningar och avsikten med undersökningen var att ta reda på vilket formellt skrivsätt som gynnas och att ställa resultatet mot de direktiv skrivregler och språkvårdslitteratur ger. Egennamnens semantiska roll i sammansättningarna granskas också. *CvH*

NORGE

Av *Ståle Løland (SL)* og *Åsta Norheim (ÅN)*

Birkeland, Bjarte: Essay i utval. Det Norske Samlaget 1986. 291 s.

Utvalet i denne boka viser Bjarte Birkeland som språkbrukar og fagmann frå 1949 til 1980. Samlinga inneheld særleg essay med emne frå nordisk språk og litteratur. Vi kan nemne *Johns A. Dale om Garborgs språk og stil*, *H.C. Andersen i norsk språkdrakt*, *Lyrikaren Elmer Diktonius*, *Nynorsk diktning etter Ivar Aasen* og *Tidsskrift og språk*. Boka har ei innleiing av Idar Stegane om "mannen og verket", og Sveinung Time har skrive eit etterord om det "sakleg-personlege essayet". Boka inneheld ein fylldig bibliografi over arbeida til Birkeland. *ÅN*

Birkeland, Bjarte og Bjørn Nic. Kvalsvik: Folkemål og danning. Nynorske lærebøker 1867–1915. Det Norske Samlaget 1986. 224 s.

Denne boka gjev eit oversyn over framveksten av nynorske lærebøker frå 1867 til 1915. Boka er ein del av forskingsprosjektet "Nynorsk litterær offentlegheit 1850–1915", som vart sett i gang ved Nordisk institutt, Universitetet i Bergen i 1983.

Forfattarane har lagt hovudvekta på lesebøkene, fordi lærebøkene i norskfaget vitnar mest om korleis det særigne nynorske kultursynet voks fram. Framstillinga er både ein gjennomgang av dei bøkene som vart brukte i skolen, og ei drøfting av det politiske ordskiftet om desse bøkene. Forfattarane analyserer verka til nokre av dei personane som laga abc-er og lesebøker på landsmål. Vi kan nemne Aasta Hansteen, P.A. Jensen, Andreas Austlid, Arne Garborg, Ivar Mortensson, Nordahl Rolfsen, Marius Hægstad, Matias Skard, Halvdan Koht, Bernt Støylen, Leiv Heggstad og Lars og Severin Eskeland. Boka inneheld register over alle lærebøker på landsmål i *alle* fag i perioden 1867–1915. *ÅN*

Hagland, Jan Ragnar: Riksstyring og språknorm. Spørsmålet om kongskanselliets rolle i norsk språkhistorie på 1200- og første halvdel av 1300-tallet. Novus Forlag 1986. 260 s.

Boka tek opp spørsmålet om kva kongskanselliet har hatt å seie for utviklinga av norsk skriftspråk mot slutten av det vi vanlegvis reknar for gammalnorsk tid i språkhistoria. Språkleg primærkjeldemateriale frå kongsadministrasjonen er såleis gjennomgått på nytt. Forfattaren har dessutan freista å klarleggje meir i detalj korleis kongens skrivartenester var organiserte. Føremålet har vore å etterprøve det synet fagtradisjonen har hatt på dette spørsmålet. Samla sett gjev denne undersøkinga grunn til å sjå bort frå kongsadministrasjonen som noka sterk normkraft på norsk skriftspråk i den perioden det her gjeld. Oppfatninga om at kongsadministrasjonen har vore berar av ei sterk trøndsk/vestlandsk skriftspråknorm synest dermed ikkje å kunne haldast ved lag, slik vi til no har vore vane med å finne det i skolebøker og språkhistoriske standardverk. *ÅN*

Hanto, Kristian Ihle: Ideologiar i norsk målreising. Novus Forlag 1986. 120 s.

Boka er ein analyse av dei ideologiske brytningane i norsk målreisingshistorie frå og med Ivar Aasen fram til midten av 1980-åra. Det har vore to hovudliner i målreisinga, den "nasjonale" og den "sosiale", og dei har skapt ulike variantar av ein høgnorskideologi og ein folkemålsideologi. Diskusjonen har gått om forholdet mellom dialektane og nynorsk skriftmål. Somme har sett dialektane som ein større verdi enn nynorsk skriftmål, medan andre har sett ein tradisjonalistisk nynorsk som det primære framfor dialektane. Det er heile tida tenkjemåtane og inspirasjonskjeldene til dei som har vore med i ordskiftet, forfattaren prøver å klargjere. Boka inneheld litteraturliste og ei samling studieemne. *ÅN*

Jahr, Ernst Håkon og Ove Lorentz (red.): Morfologi/Morphology. Novus Forlag 1985. 183 s.

Boka er den tredje i serien "Studier i norsk språkvitenskap". De to foregående tok opp norsk fonologi og prosodi. *Morfologi/Morphology* inneholder 14 artikler av i alt tolv forskere, pluss innledning og bibliografi ved redaktørene. Artikkene spenner i tid fra 1852 til 1984, og det er ni artikler på norsk, fem på engelsk. Fra et språkrøktssynspunkt er det interessant at flere artikler behandler genussystemet i norsk. *SL*

Johannessen, Georg: Rhetorica Norvegica. Landslaget for norsk-undervisning (LNU)/Cappelen 1987. 331 s.

Rhetorica Norvegica gir en innføring i retorikk for studenter og norsklærere. Den tar opp emner som retorikkens hovedbegreper, sentrale navn i retorikkens historie, retorisk tekstanalyse, morsmålsundervisningen og retorikken, humanioras vitenskaps- og faghistorie og klassisk retorikk. Forfatteren har ikke lagt opp boka som en tradisjonell lærebok, men fører hele tiden en dialog med leseren. *SL*

Mæhlum, Brit: Språklige variasjonsmønstre hos innflyttere i Oslo. Novus Forlag 1986. 302 s.

Boka er en studie av hvordan dialektformer og standardformer veksler hos en gruppe innflyttere i Oslo. Informantene er observert i to situasjoner – i samtale med en normalmålstalende og en dialekttalende person. Et sentralt utgangspunkt for analysen er språklig interferens. Forfatteren drøfter også årsaken til endringer av en opprinnelig dialekt i retning av et mer normalisert språk. Boka er en hovedfagsavhandling, og er preget av et tungt faglig begrepsapparat. *SL*

Mål og makt. 16. årgang. Nr. 1–4. Tidsskrift utgitt av Studentmålslaget i Oslo.

Av artiklene vil vi nevne: nr. 1: *Finn Gabrielsen: Nynorsk for byfolk og?*, nr. 2: *Roald Orheim: Språkstriden ligger død i Språkrådet*, *Kjell Venås: Med nynorsk i 100 år*, nr. 3/4: *Sylfest Lomheim: Det nynorske mennesket – finst det?*, *Else Berit Eikeland: Nynorsk berre til kakepynt?*, *Tove Bull og Eldbjørg Fosseng: Nei til sidemål – ja til jamstelling*, *Olav Randen: Målrørsla mellom folkerørsle og statsinstitusjon*, *Kjell Venås: Kvardagsspråk – høg-tidsspråk – normalmål.* *SL*

Maal og Minne. Hefte 1–2. Utgitt av Bymålslaget ved Einar Lundeby og Bjarne Fidjestøl.

Inneholder blant annet *Kjell Venås'* og *Alfred Jacobsens* opposisjonsinnlegg ved *Jan Ragnar Haglands* doktordisputas: Riksstyring og språknorm (se s. 116). *SL*

Nes, Oddvar: Norsk dialektbibliografi. Novus Forlag 1986. 467 s.

Denne boka er eit register over alle arbeid om norske dialektar i nynorsk tid, frå Jørgen Thomassøn ca. 1625 til våren 1985. Bibliografien inneheld 2633 titlar på arbeid av ca. 1130 norske og utanlandske forfattarar, med nøyaktige kjeldeopplysningar og kommentarar. Stoffet er henta frå dialektmonografiar, uprenta hovudoppgåver, festskrift, tidsskrift, leksika og lokalhistorisk litteratur. Avisartiklar og målprøver er ikkje medtekne. I tillegg til hovuddelen, som er ordna alfabetisk, er det og eit stort geografisk register og eit fullstendig forfatarregister. *ÅN*

Norskraft. Arbeidsskrift for nordisk språk og litteratur. Universitetet i Oslo. Nr. 49 og 51 1986.

Inneholder disse artiklene: *Finn Hauberg Mortensen:* Modersmålsfaget på universitetene, alternativer til nedbygning? *Kjell Lars Berge:* Tekst og talehandlingsteori, *Eivind Landmark:* Felt-skjema og syntaktisk analyse, *Arne Torp:* "The Decline and Rise of the ninth Vowel" og Noen betraktninger om r-lydens vesen, vanskjebne og uvesen i enkelte former av sørlig skandinavisk, *Arnfinn M. Vonen:* Semantisk analyse av egennavn – noen sentrale problemstillinger, *Helge Lødrup:* Noen sammenligningssetninger som ikke sammenligner, *John Ole Askedal:* Seleksjonsregler – syntaks, semantikk, pragmatikk? Noen uformelle betraktninger omkring et syntaktisk 20-årsminne. *SL*

Nyrnes, Aslaug: Det (ny)norske mennesket. Det Norske Samlaget 1985. 160 s.

Boka byggjer på ei hovudoppgåve ved Nordisk institutt, Universitetet i Bergen, og er ein tekstanalyse av familiebladet For Bygd og By (FBB), årgang 1927. Bladet kom ut 1912–1920, og var det første nynorske familiebladet på riksnivå. FBB ville ikkje berre vere eit språkleg alternativ til dansk-norske vekeblad, men skulle formidle "norskt mål og kultur". Forfattaren ser FBB som eit ledd i arbeidet for å etablere ei nynorsk kulturell norm. Som hjelpemiddel i analysen har ho dikta opp eit historisk subjekt, idealtypen "det (ny)norske mennesket", og les FBB som ein utviklingsroman om dette mennesket. Forfattaren bestemmer landskapet det (ny)norske mennesket veks opp i, og følgjer det gjennom den kulturelle prosessen. *Det (ny)norske mennesket*

inneheld mykje underhaldande lesnad, og avdekkjer i røynda eit kulturmonster som rådde innanfor målrørsle og frilynd ungdomslagsrørsle i første halvdel av dette hundreåret. Forfattaren strekar under at boka er eit *tekststudium* og ikkje eit generelt kulturhistorisk studium. Såleis svarar ho ikkje på *om* eller *kvar* det (ny)norske mennesket finst i dag, eller om det nokon gong har funnest. Den einaste sikre konklusjonen ein kan dra av boka, er at det har funnest menneske som har ønskt å formidle ideala som pregar FBB.

Det (ny)norske mennesket føyer seg inn i rekkja av bøker som har kome dei siste åra, om Noreg og nordmenn sedde gjennom antropologbriller. Dessverre er stoffet i delar av boka behandla såpass teoretisk at framstillinga her og der kan bli noko tunglesen. Bak i boka er det fyldig noteapparat og litteraturliste. *ÅN*

Sandøy, Helge: "Han er åt og kjem seg." Om ein vestnordisk aspektkonstruksjon. Nordisk institutt, Universitetet i Bergen 1986. 149 s.

Boka er ei drøfting av den islandske konstruksjonen *vera að gera etthvað* og dei tilsvarende konstruksjonane i norsk (*vera at álog*) og i færøysk (*vera at at*). Forfattaren ser på utbreiinga og funksjonen av konstruksjonen i notidsmåla, først og fremst i norsk. Han viser at det som har vorte rekna som ein særilandsk aspektkonstruksjon, eigentleg er ein felles vestnordisk konstruksjon. Forfattaren hevdar at ved å samanlikne moderne norsk og færøysk med det vi veit om norrønt og moderne islandsk, er det mogleg å rekonstruere ei historisk utvikling av konstruksjonen.

Boka har ei fyldig litteraturliste. *ÅN*

Språklig Samling. 27. årgang. Nr. 1–4. Tidsskrift utgitt av Landslaget for språklig samling.

Hvert nummer konsentrerer seg om et hovedemne: Minoriteter og norskopplæring (nr. 1), Navn (nr. 2), Å skrive radikalt bokmål (nr. 3), Dansk rettskrivning – fra mayonnaise til majonæse (nr. 4). Det siste gjør greie for den såkalte "majonæsekrigen" i Danmark i forbindelse med utgivelsen av den nye "Rettskrivningsordbogen". Striden dreier seg om nasjonalisering av fremmedord. *SL*

Steinfeld, Torill: På skriftens vilkår. Et bidrag til morsmålsfagets historie. J. W. Cappelens Forlag AS 1986. 244 s.

På skriftens vilkår er ei bok om framveksten av morsmålsfaget i skolen. Boka handlar om morsmålet sin plass i latinskolen og i allmugeskolen fram til den perioden då sjølv faget vart etablert. Framstillinga er tredelt. Første delen tek for seg latinskolen på 1500- og 1600-talet, der morsmålet i praksis nesten var tabu. Andre delen handlar om framveksten av eit eige morsmålsfag i latinskolen. Siste delen av boka fortel om allmugeskolen og morsmålet. Framstillinga blir ført fram til skolelova av 1889, som innførte norsk som eige undervisningsfag i folkeskolen. Til slutt dreg forfattaren nokre trådar mellom dei to fagtradisjonane som hadde vorte etablerte – i den lærde skolen og i allmugeskolen. Forfattaren legg hovudvekta på ideane og grunngjevinga som låg bak språkpraksisen og språkundervisninga i skolen. Bak i boka er det noteapparat og litteraturliste. Boka er utstyrt med mange interessante illustrasjonar. *ÅN*

Trondheimsskrifter i anvendt språkvitenskap nr. 1 og 2. Utgitt av Institutt for anvendt språkvitenskap, Universitetet i Trondheim 1985.

Dette er en ny serie som skal inneholde arbeidsnotater (“working papers”) om emner fra anvendt språkvitenskap. Av artiklene i de to første numrene kan vi nevne: *Lars S. Evensen: Hva er anvendt språkvitenskap?*, *Elisabeth Ingram: Fagspråk for studenter*, *Lars S. Evensen: Nordic Cooperation on Discourse-Level Performance Analyses – A Presentation of the NORDWRITE Project.* *SL*

SVERIGE

Av *Ulla Clausén (UC)*, *Catharina Grünbaum (CG)*, *Birgitta Lindgren (BL)*, *Margareta Westman (MW)* och *Lena Witt (LW)*

Allén, Sture, Loman, Bengt & Sigurd, Bengt: Svenska Akademien och svenska språket. Tre studier. Norstedts, Stockholm 1986. 275 s.

Svenska Akademien firade 200-årsjubileum 1986 och till jubileet utgavs en serie om åtta böcker för att på olika sätt belysa Akademien och dess arbete under de år som gått sedan Gustav III instiftade den. Denna volym behandlar i tre studier de språkliga sidorna av verksamheten. Bengt Loman har skrivit om tiden fram till slutet av 1800-talet: "En Inrättning, ägnad endast till Språkets förbättring." Nästa avsnitt, "Ordboken, ordlistan och några andra av Svenska Akademiens insatser under 1900-talet", har författats av Bengt Sigurd. I det sista avsnittet, "Inför tredje seklet", diskuterar Sture Allén tänkbara arbetsuppgifter under 2000-talet. Boken bygger på källor i Akademiens eget arkiv och ger en tankeväckande översikt av Akademiens språkarbete genom åren. *UC*

Andersson, Lars-Gunnar & Ralph, Bo: Sicket mål. Tryckt hos Novum Grafiska AB, Göteborg 1986. 157 s.

Grunden till den här boken är författarens program i lokalradion om göteborgska. Titeln har lånats från fotbollsarenan Ullevi i Ljustavla, där texten "Sicket mål" tänds när det blir mål. Samtidigt kan frasen betyda "Ett sådant språk!".

I korta lättlästa artiklar behandlas olika ord och uttryck ur göteborgsspråket. Samtidigt lyckas författarna hålla lokalchauvismen i band någorlunda, och de resonerar både roligt och klokt om det mesta. Emellertid kan läsaren få svårt att värja sig för den tanken att göteborgskan är ett språk för manliga fotbollsspelare. Ett rent flickord tas upp bland de cirka 150 som diskuteras, nämligen *kovägen*, om att hoppa in från fel håll när flickorna hoppar slängrep. Men boken är rent nöjsam att läsa. Man får också dels tillfälle att pröva sina egna kunskaper genom tipskupper (vad annars?), dels anledning att fundera över hur utbredda över landet en del ord kan vara och ändå kallas "göteborgs-

ka". Fast *parra* 'känslan av att det går undan' är nog riktig göteborgska. I Stockholm heter (hette) det *sula*. MW

Begripliga beslut. Statens institut för personalutveckling, Solna 1986. 13 s.

Denna lilla skrift som utarbetats av SIPU på uppdrag av regeringen vänder sig till statliga myndigheter för att visa hur man lämpligen kan utforma beslut som gäller enskilda medborgare. Perspektivet är sålunda mottagarens, och råd ges om hur ett beslut bör disponeras och formuleras för att bli lättillgängligt och begripligt för den enskilda människan. UC

Ericssons-svenska. Utg. av Telefonaktiebolaget LM Ericsson, avdelningen för koncernstandard, Stockholm 1983. 248 s.

Denna bok har utgivits av Ericsson i syfte att standardisera först och främst det språk som används i operatörsinstruktioner. En "Ericsson-engelska" har tidigare utkommit. "Ericsson-svenska" innefattar en "kontrollerad grammatik" där passivum är bannlyst, där endast tre tempus tillåts (presens, imperfekt, futurum) och där användningen av hjälpverb är starkt begränsad. Dessutom finns en "Ericsson-ordlista" som innehåller de ord som är tillåtna på en grundläggande nivå (för texter av normal svårighetsgrad) samt på en högre nivå (för komplicerade texter). "Ericsson-svenska" verkar kanske vara ett skämtsamt bidrag i George Orwells efterföljd men är tyvärr tillkommen på fullt allvar. En sådan svenska vill vi inte ha. UC

Flodell, Gunvor: Misiones-svenska. Språkbevarande och språkpåverkan i en sydamerikansk talgemenskap. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 17. Uppsala 1986. 189 s.

Under årtiondena kring sekelskiftet utvandrade några tusental svenskar från olika landsändar till södra Brasilien, där de gick skiftande öden till mötes. En del av dem hamnade i det argentiniska nybyggarområdet Misiones, där svenskan lever än i dag, om än som det synes på gränsen till att duka under för spanskan.

Författaren till Misiones-svenska bodde under ett decennium i svenskolonin och gjorde där ett hundratal inspelningar av första, andra och tredje generationen svensktalande, kompletterade

med intervjuer och språkliga acceptabilitetstest. Materialet har analyserats med avseende på uttal, morfologi, syntax, ordförråd och särskilda dialektala drag. Som väntat blir de spanska inslagen och interferenserna mer frekventa ju längre fram i generationerna man kommer, men graden av svenskhet varierar också med individen, med familjerna – några använder fortfarande svenska som hemspråk – och med samtalsämnet. Allt pekar dock på att svenskans dagar i Misiones är räknade.

Som bakgrund till den språkliga beskrivningen redovisas också den språkliga och sociala miljö som Misionessvenskarna kom att leva i. Ämnet belyses över huvud taget mångsidigt i denna avhandling, vars författare är väl förtrogen såväl med metoderna som med den verklighet hon undersöker. *CG*

Jørgensen, Nils och Svensson, Jan: Nusvensk grammatik. Liber, Malmö 1986. 216 s.

Denna grammatik är avsedd för den akademiska grundutbildningen. Den ger en grundläggande beskrivning av den moderna svenskans struktur och samtidigt en överblick över grundläggande grammatisk teori.

I huvudsak är stoffet disponerat enligt gängse mönster i en grammatik med en inledande presentation av ordklasserna följda av syntaxen. Men under huvudrubriken *Ordet* rymms förutom avsnittet om ordklasser också avsnitt om ordbildning och ord betydelse, och det syntaktiska stoffet presenteras i två kapitel: *Frasen* och *Satsen*. Dessutom ingår i boken ett avsnitt om textlingvistik och en överblick över formaliserade språkbeskrivningar.

Författarna demonstrerar också olika teorier och beskrivningsätt genom att själva tillämpa dem i sin egen framställning. *BL*

Lange, Sven: Barns språkutveckling. En problemorienterad forskningsöversikt. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet. MINS 20. Stockholm 1986. 70 s.

Barnspråkforskaren Sven Lange presenterar här en översikt över forskning och över frågeställningar inom olika områden av ämnet Barnets språkliga utveckling. Till översikten hör också litteraturlistor. *CG*

Lindblad, Inga-Britt: Lokalradiospråk. En studie av tre lokalradiostationers sändningar. Acta Universitatis Umensis. Umeå 1985. 210 s.

I denna doktorsavhandling undersöks och jämförs nyhetsspråk från tre lokalradiostationer: Radio Gotland, Radio Östergötland och Radio Västerbotten. En utgångspunkt för undersökningen blev de intentioner som låg bakom införandet av lokalradio i Sverige och därtill medarbetarnas uttryckta ambitioner.

Ett centralt begrepp i arbetet har varit det Lindblad kallar *lokalradiospråkets kommunikativa avstånd*. Detta avstånd sägs påverkas, dels av utomspråkliga faktorer såsom lokalsamhällets struktur, medieideologin och medarbetarnas ambitioner, dels av innehållsliga faktorer såsom ämnen och vilka personer som omtalas, och dels av språkliga faktorer såsom halten av regionalt färgat tal, av kontaktskapande prat, av nyhetstexternas struktur och av graden av språklig komplexitet.

I slutet sammanfattas resultaten av undersökningen och relateras till utomspråklig verklighet och värderingar. Diskussionen är inte alltid helt övertygande men den utgör ett intressant försök på ett i Sverige föga utforskat område. *MW*

Myndigheternas föreskrifter. Handbok i författningsskrivning. Statsrådsberedningen, Stockholm 1986. 176 s. (Boken kan rekvideras från Statsrådsberedningens bibliotek, 103 33 Stockholm.)

Denna bok har utarbetats av statsrådsberedningen med anledning av att riksdagen våren 1984 antog en proposition om förenkling av myndigheternas föreskrifter, anvisningar och råd. Boken riktar sig i första hand till de tjänstemän utanför regeringskansliet som sysslar med författningsskrivning men är av intresse också för andra myndigheter som vill få en inblick i samhällets regelgivning. Här finns bl.a. avsnitt som behandlar de juridiska ramarna för myndigheternas författningsarbete, den formella utformningen av författningarna och inte minst innehåll, disposition och språk i författningar. *UC*

Nikula, Henrik: Dependensgrammatik. Ord och stil 16. Liber, Malmö 1986. 134 s.

Det här är den första introduktionen på svenska av den hittills föga kända form av grammatik som kallas *dependensgrammatik*.

Traditionell grammatik bygger vanligen på idén att grammatiska enheter, t.ex. en sats, består av mindre delar – konstituenten (satsdelar) – eller att mindre enheter bildar större enheter. Dependensgrammatik bygger på en annan relation, nämligen det beroendeförhållande (dependens) som finns mellan olika enheter. Förekomsten av ett adjektiv (attribut) i en substantivfras är t.ex. beroende av substantivet. Dependensgrammatiken lägger stor vikt vid verbets syntaktiska roll. Verbet (predikatet) är ju det som skapar en sats. Verbet sägs ha en viss valens, dvs. verbet ses som ett ord som oftast kräver en utfyllnad i form av substantiv (som subjekt, objekt osv.) för att kunna fungera i en sats. (Jfr valens om atomer). Dependensgrammatik kallas ibland också *valensgrammatik*. BL

Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal. Utg. av Svenska språknämnden. Esselte Studium, Solna 1986. 306 s.

Med *Nyord i svenskan* fullbordas projektet "den nordiska nyordsundersökningen". (*Nyord i norsk 1945–75* kom 1982, *Nyord i dansk 1955–1975* kom 1984. Registreringen av nya ord sker dock fortlöpande.) *Nyord i svenskan* innehåller ca 7500 ord ur efterkrigstidens ordförråd, hämtade ur Svenska språknämndens nyordsarkiv och kompletterade med ord ur Svenska Akademiens ordboks samlingar. Källorna är i första hand dagspress och tidskrifter, men även uppslagsböcker, ordböcker och facklitteratur har lämnat bidrag, liksom norska och danska nyordslistor. En del exempel har också hämtats från skönlitteraturen, men i mindre utsträckning.

I likhet med den norska men i motsats till den danska ordboken ger *Nyord i svenskan* definitioner av uppslagsorden. Belägg ges där de har ansetts betydande för ordets bruk eller på annat sätt intressanta. Orden är alltid daterade, antingen genom det äldsta kända belägget eller genom en ungefärlig tidsuppgift. I alla tre nyordsböckerna uppges vad orden heter på grannspråken i den mån de har direkta motsvarigheter, och här framgår det tydligt hur likartad ordförrådets utveckling är i de nordiska länderna.

Nyordsboken är försedd med listor över lånord från olika länder samt med en baklängesordlista. Den innehåller också ett kortare avsnitt om ordbildning i dagens svenska. Ordboken är

deskriptiv, vilket innebär att språknämnden inte garanterar ordens lämplighet. I vissa fall ges dock rekommendationer, t.ex. "abstract, hellre: referat, sammanfattning". Främmande ord har också i största möjliga utsträckning anpassats efter inhemska mönster i fråga om stavning, böjning och uttal, t.ex. *musikal* [-'ka:l] -en, -er, äv. *musical* [oftast eng. uttal]. (Jfr vidare Einar Lundebys diskussion av de tre nyordsböckerna på s. 62.) CG

Nordlund, småskrifter från Institutionen för nordiska språk i Lund.

Nr 7. *Ulf Teleman (red)*: Det offentliga språkbruket och dess villkor under 1700-talet. Rapport från symposiet "Samhällsutveckling och språkbrukshistoria", Lund 1984, med 12 bidrag representerande språkvetenskap, historia, idé- och lärdomshistoria, kyrkohistoria, rättshistoria, ekonomisk historia, litteraturvetenskap, kulturgeografi, folklivsforskning.

Nr 8. *Lars Svensson*: Förteckning över bibliografier rörande 1700-talets bokproduktion. Ett urval. 1985.

Nr 9. *Jan Svensson (red)*: Vad ska vi med Grammatiken till? Rapport från det tredje ämnesdidaktiska seminariet i nordiska språk, Lund 1985.

Nr 10. Ur innehållet: *Eva Mårtensson*: Det nya niandet. 1986. CG

Rapporter från Avdelningen för forskning och utbildning i modern svenska (FUMS). FUMS, Box 1834, 751 48 Uppsala.

Bland rapporterna kan nämnas:

Ulla Börestam: Dansk-svensk språkförståelse på Jyllands västkust. En punktstudie. (Nr 126)

Kent Larsson: Lite om samtal, läsundervisning och språkutveckling. (Nr 121)

Anna Malmberg: Manlig och kvinnlig samtalsmiljö – finns det? (Nr 128)

Klaus Schubert: Tiltal och samhällsstruktur. (Nr 122) CG

Santesson, Lillemor: Tryckt hos *Salvius*. En undersökning om språkvården på ett 1700-talstryckeri med särskild hänsyn till ortografi och morfologi. Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Studentlitteratur, Lund 1986. 327 s.

Denna doktorsavhandling i nordiska språk undersöker vilken betydelse ett visst tryckeri haft för standardiseringen av svensk stavning och ordböjning under 1700-talets senare hälft, en period då det skrivna språket i stort fick den form som än i dag är norm. Det tryckeri som undersöks är dåtidens största och viktigaste, nämligen Lars Salvius tryckeri. Ett antal texter därifrån jämförs med tidigare upplagor av samma texter från andra tryckerier. Bl.a. undersöks hur Salvius ställde sig till ortografiska växlingar som *giöra-göra* och morfologiska som *skadeligit-skadligt*, *läggialägga*. Salvius språkvårdande korrigeringar jämförs också med dåvarande språknormer. Författaren visar att Salvius ibland tog ställning mot det rådande bruket i syfte att uppnå ett enhetligt och systematiskt språk. *BL*

SLÅ 86:Språk. Svenskläraryöreningens årsskrift 1986. 224 s.

De senaste årgångarna av Svenskläraryöreningens årsskrift har utformats som temanummer, vilket avsevärt har höjt publikationens läsvärde. Årets volym behandlar språket ur olika aspekter.

Några av bidragen är litterära-stilistiska, t.ex. *Torgny Lindgrens* "Vi är till brädden fyllda av språk" – om författarens bevekelsegrunder för att skriva (läsaren får på köpet två Lindgrenska berättelser), och *Kerstin Ekmans* akademital om den svenska psalmboken.

Bland de mer språkligt inriktade uppsatserna kan nämnas *Solveig Hammarbäcks* "En får lov te å kunna skreftspråket" – om skolelevers problem med att ordna innehållet och ge uttryck åt det i utredande uppsatser, *Siv Strömbäcks* om styckeindelningens betydelse i elevernas skrivande, *Lars-Gunnar Anderssons* om olika rådande uppfattningar om vad dialekt är – folk mål, socialt idiom, fult språk m.m., och *Tor Hultmans* om gymnasisters sätt att behandla ett antal dikter om språk – tämligen nedslående både beträffande elevernas resultat och det centrala provets upplägning.

Ulf Teleman presenterar det stora projektet "Svenska Akademiens grammatik", som kommer att ta hänsyn till många hittills försummade sidor av språket, inte minst det talade, och som avses bli en kunskapskälla för många områden: undervisning och läromedelsframställning i svenska som modersmål och som främmande språk, lexikografi, översättning, språkforskning och

språkvård. *Margareta Westman* skiver om olika talspråksformer i skrift – i ordlistor och i press – och om lärares attityder till dem. *Lars Huldén* skriver om finlandssvenskan med en viss befogad dysterhet inför sverigesvenskarnas okunnighet om svenskan och svenskarna i Finland. *Ove Oskarsson* skriver om ”Teknikens språk” – om facktermer och systematisering, och *Ingela Josefson* diskuterar vad som händer när datalagrad information får ersätta individuella kunskaper och erfarenheter. *Bo Seltén* tar upp ämnet engelska i svenskan, inte minst sådana engelskspråkiga företeelser som inte finns i engelskan, men som kommer att finnas med i författarens ”Svensk ordbok”, som är under utarbetande. CG

Svenska i skolan. En fortbildningstidskrift för alla som undervisar i svenska. Fortbildningsavdelningarna i Linköping och Malmö. Liber Utbildningsförlaget, 162 89 Stockholm.

Svenska i skolan utkommer med fyra temanummer årligen. De 28 nummer som publicerats sedan tidskriftens början 1980 har haft följande teman. (Här bör f.ö. sägas att under de ibland vaga eller intetsägande titlarna döljer sig oftast ett gediget och tankeväckande innehåll. Svenska i skolan rekommenderas.)

1. Upptäckter i språket, 2. Litteraturläsning, 3. Invandrarna och språket, 4. Svenskämnet och Lgr 80, 5. Skriva, 6. Barns och ungdoms läsning, 7. Lokalt utvecklingsarbete, 8. Vardagsspråk och språkvardag, 9. Lyrik, 10. Inför Lgr 80, 11. Masskulturen och eleverna, 12. Läs- och skrivmöjligheter, 13. Tema, 14. Bibliotekets roll, 15. Litteraturpedagogik, 16. Svenska som främmande språk/Svenska som andraspråk, 17. 1984, 18. Grundläggande färdigheter i svenska, 19. Svenska och andra ämnen, 20. Kulturarvet, 21. Drama, 22. Språken i språket, 23. Läsa-skriva-skapa, 24. Skolan och kulturen, 25. Om kultur och okultur, 26. Kulturarbetarna i skolan, 27. Grannspråk, 28. Läromedel. CG

Svenska i tid och otid. Vänskrift till Gun Widmark från doktoranderna i Uppsala. Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet, 1986. 238 s.

I denna vänskrift har samlats 25 korta bidrag i skilda ämnen, t.ex. invandrarundervisning, uppsatsskrivning, dansk-svensk

språkförståelse, finlandssvenska, språksociologi och läkares och patienters olika bruk av sjukdomsuttryck. CG

Svenska Akademiens ordlista över svenska språket. 11 uppl. Norstedts, Stockholm 1986. 674 s.

Den elfte upplagan av Svenska Akademiens ordlista (SAOL) följer linjen från den föregående genom minskningen av antalet uppslagsord (ca 120 000 mot ca 155 000 i nionde upplagan), medan förklaringarna blivit fler. Reduktionen har gått ut över sammansättningarna, särskilt äldre sådana. Den nya upplagan innehåller däremot åtskilliga nya ord från 1970- och 80-talet.

Stavningsformer som saknar stöd i språkbruket har tagits bort, t.ex. *vaksin* (vaccin) och *modärn* (modern), och vissa främmande former som är vanliga har satts in, t.ex. *zebra* som alternativ till *sebra* (för första gången i SAOL:s historia). Däremot är ordlistan ytterst återhållsam med s-plural, och över huvud taget prioriteras inhemsk regelbunden ordbildning. Sålunda har nu sammansättningsformen *media-* satts på andra plats och försetts med *äv.*, medan *medie-* har placerats som huvudform, och den regelbundna svaga böjningen *närvara*, *närvarade*, *närvarat* har till sist vunnit insteg i ordlistan. CG

Svensk ordbok. Red. Sture Allén, Språkdata, Göteborg. Esselte Studium, Solna 1986. XXI + 1513 s.

I det svenska ordboksbeståndet har det länge saknats en större ordbok för gemene man. Illustrerad svensk ordbok är i vissa avseenden föråldrad, och Bonniers svenska ordbok redovisar i princip endast uppslagsorden, deras böjning, uttal och betydelse. Svensk ordbok är en definitionsordbok, utplagd efter liknande mönster som Longman's, Duden och Larousse. Det innebär att betydelsen hos uppslagsorden anges genom beskrivningar och att synonymer används endast som komplement. Stort utrymme ägnas också åt fraser och konstruktioner. Ordartiklarna innehåller dessutom uppgifter om böjning, uttal, ordbildning med uppslagsordet (t.ex. *ord* . . .; ordbildning; ordbok; modeord; skällsord), stilvärde, fackområde m.m. Ungefär 100 000 ord och fraser, däribland många nyord och främmande ord, ingår i ordboken. Med Svensk ordbok fylls en lucka i det svenska ordboksbeståndet.

Svensk ordbok är ett resultat av projektet "Lexikalisk databas"

som drivs vid institutionen för språklig databehandling (Språkdata) vid Göteborgs universitet. Ordboken bygger till stora delar på materialet i Språkdatats samlingar av nutida svenska, den s.k. Språkbanken, och arbetet har skett med hjälp av datorer. CG

Thelander, Kerstin: Politikerspråk i könsperspektiv. Ord och stil 17. Liber, Malmö 1986. 181 s.

Politikernas språk har ofta beskrivits i negativa ordalag som mångordigt och tillkrånglat, abstrakt och obegripligt. Ibland har det också karakteriserats som typiskt manligt. I denna avhandling ställs bl.a. den intressanta frågan om den traditionella manliga normen i det politiska språket har varit ett hinder för kvinnornas tillträde till den offentliga debatten, och om de politiskt aktiva kvinnorna varit tvungna att anpassa sig till den rådande normen för att bli accepterade som politiker.

Avhandlingen ger först en beskrivning av politikernas egen syn på politikerspråket, baserad på intervjuer med ett 70-tal manliga och kvinnliga politiker. De intervjuade tillfrågas bl.a. om vad som påverkat deras utveckling som politiska talare, och om de anser att det finns språkliga skillnader mellan manliga och kvinnliga politiker. Mot bakgrunden av intervjuarens redovisas sedan några punktundersökningar av det politiska språket, dels i de oftast formellare debattinläggen vid riksdagens sammanträden, dels i de mer informella intervjuarens. Resultaten från undersökningarna pekar på skillnader mellan manligt och kvinnligt politikerspråk som i vissa fall går stick i stäv mot den uppfattning som framförts i intervjuerna. Så bekräftas t.ex. inte de intervjuades uppfattning att enkelhet och vardaglighet skulle utmärka det kvinnliga offentliga språket till skillnad mot det manliga. Tvärtom visar sig kvinnorna i riksdagsmaterialet ha ett komplexare språk med längre ord och meningar än vad männen visar. Författaren drar slutsatsen att detta troligen är resultatet av kvinnlig anpassning till situationen. Frågan om det offentliga språket i sina traditionella former varit ett hinder för kvinnorna i politiken kan därmed besvaras med nej. Författaren ställer slutligen frågan hur pass typiska de kvinnliga riksdagsledamöterna är för övriga politiskt aktiva kvinnor och om deras taktik att anpassa sitt språk till en redan färdig norm är den rätta vägen att underlätta kvinnors inträde i politiken. LW

TNCs Skrivregler. 4. omarbetade utgåvan. Tekniska nomenklaturcentralens publikationer 83, Stockholm 1986. 97 s.

Den fjärde utgåvan av TNC:s skrivregler är en omarbetning och utvidgning av den föregående. Ändringarna rör bl.a. avstavning, där den morfematiska avstavningen sätts före avstavning enligt enkonsonantsregeln, förkortningar, där förkortningar utan punkt fått en starkare ställning genom att punktlösa förkortningar genomgående används i skriften. Nytt är ett avsnitt om ordböjning och ordbildning samt ett avsnitt om särskilda textelement, dvs. uppställningar, tabeller, figurer, textmarkeringar o.d. TNC:s skrivregler överensstämmer i sak väsentligen med de regler som ges av Svenska språknämnden. *CG*

Translation Studies in Scandinavia edited by Lars Wollin and Hans Lindquist. Proceedings from The Scandinavian Symposium on Translation Theory II. Lund Studies in English 75. Liber, Malmö 1986. 149 s.

I denna volym har samlats inläggen från fyra talare (Bertil Malmberg, Lund; Albrecht Neubert, Leipzig; Peter Newmark, Guildford; Bengt Sigurd, Lund) vid det symposium som hölls i Lund den 14–15 juni 1986 för att diskutera översättningsproblem. Dessutom har elva andra artiklar inom ämnesområdet bifogats, bland dem Martin Gellerstams "Translationese in Swedish novels translated from English". *UC*

TT-språket. Utg. av Tidningarnas telegrambyrå, Stockholm 1986. 40 s.

"Nytryck av 1983 års upplaga" står det på omslaget till TT-språket, minibibeln för journalister, redaktörer och många andra språkproducenter. Emellertid är den nya upplagan rejält omdisponerad, och förhoppningsvis skall det nu vara lättare att hitta vad man söker. Vissa tillägg har också gjorts.

TT-språket innehåller sådana nyttigheter som kortfattade skrivregler, stilistiska råd samt förteckningar över ord vars rätta bruk ibland vållar besvär, t.ex. *avvisa-utvisa*, *gripa-anhålla*, *häkta-arrestera*. *CG*

Viberg, Åke, Ballardini, Kerstin och Stjärnlöf, Sune: Svensk grammatik på svenska. Mål. Natur och Kultur, Stockholm 1986. 183 s.

Denna grammatik vänder sig till utlänningar som är nybörjare i svenska. Det här är den svenska versionen av en svensk grammatik som också kommit ut på de vanligaste invandrarspråken i Sverige. Hittills har 8 versioner förutom den svenska utkommit och 3 andra är under arbete. Boken ingår i läromedlet Mål. I den svenska versionen finns i många avsnitt särskilda kommentarer som vänder sig direkt till lärarna. Här redogörs för hur de olika versionerna skiljer sig åt i presentationen av avsnittet i fråga, och här ges upplysningar om skillnader mellan olika språk och svenskan.

Dispositionen skiljer sig från andra grammatikor. Författarna har nämligen eftersträvat att anpassa dispositionen efter en naturlig inlärningsgång. Det betyder t.ex. att eleven först får lära sig att bilda fullständiga satser som han efterhand får lära sig att variera. Vidare att dispositionen är cyklisk, dvs. företeelser som traditionellt brukar presenteras på *ett* ställe i grammatiken presenteras här i omgångar. Efterhand som kunskapen om ett visst moment på så sätt byggs på repeteras tidigare avsnitt om samma moment.

Förutom det vanliga grammatiska stoffet finns också ett kapitel om uttal och stavning samt ett kapitel som vill visa hur viktiga delar av ordförrådet kan läras in på ett systematiskt sätt. Det betydelseområde som valts är uttryck för befintlighet och förflyttning. *BL*

Åkerblom, Rune: Att skriva teknisk dokumentation. Vägledning till mera läsarinriktad teknisk dokumentation. Telefonaktiebolaget LM Ericsson, avdelningen för koncernstandard. Stockholm 1983. 33 s.

Denna handledning är tänkt att användas som underlag i lärlädda kurser men också vid självstudier. Syftet att tänka på mottagaren är visserligen vällovligt, men häftet ger huvudsakligen information om läsbarhet och LIX och alltför litet av sådant som en tekniker kan behöva känna till för att skriva lättlästa och informativa dokument. *UC*

Nye ordbøger og ordlister

DANMARK

- Albeck, Ulla, Rode, Mikal og Timmermann, Erik: Dansk Synonymordbog.* Syvende reviderede udgave ved Bent L. Møller. 2. oplag. Schultz Forlag, København 1986. 363 s.
- Alm, Gustaf, Veltman, Han og Vollbrecht, Klaus: Beskæringsbogen.* Oversættelse og faglig bearbejdelse: Mette Østergaard. Politikens Forlag, København 1986. 96 s. (Dansk-latinsk og latinsk-dansk planteregister: s. 94-96).
- Anker-Møller, Søren, Jensen, Hanne og Jørgensen, Peter Stray: Politikens Slangordbog.* 2. udgave. Politikens Forlag, København 1986. 293 s.
- Bang, Jørgen: Fremmedordbog.* 13. udgave. Munksgaard, København 1986. 443 s.
- Bennike, Holger: Salmeordbog eller konkordans til den danske salmebog.* 2. udgave. Vajsenhusets Forlag, København 1985. 575 s.
- Brandt, Søren: Dansk Homograf-Ordbog. 20 000 flertydige ordformer.* Hans Reitzels Forlag, København 1986. 192 s.
- Brüel, Sven og Nielsen, Niels Åge: Gyldendals Fremmedordbog.* 9. udgave, 3. oplag. Gyldendal, København 1986. 624 s.
- Clausen, Jens: Edb mini-ordbog.* SAM-DATA, København 1985. 32 s.
- Dansk Dataordbog.* Medicinsk Forlag, Ølstykke 1985. 258 s. (Engelsk alfabetisk register: s. 205-256).
- Danske svampenavne.* Foreningen til Svampekundskabens Fremme, København 1985. 87 s.
- Dansk Sprognævn: Retskrivningsordbogen.* 1.-3. oplag. I kommission hos Gyldendal, København 1986. 622 s. - 4. oplag (med rettelser), 1987.
- Dixon, Bernard (hovedredaktør): Mennesket og lægevidenskaben.* Oversat og bearbejdet af Jerk W. Langer. Politikens Forlag, København 1986. 256 s. (Ordlister: s. 249-251).

- EDB-ordbog. Opslagsbog for EDB-udtryk.* 5. reviderede udgave. LEC, Landbrugets EDB-Center, Risskov 1986. 70 s.
- Espegaard, Arne: Vendsysselsk Ordbog V, Supplementsbind.* Institut for Jysk Sprog- og Kulturforskning, Århus 1986. 169 s.
- Frenning, Tommy: Politikens Foto/1. Optagelsesteknik.* 8. stærkt reviderede udgave. Politikens Forlag, København 1983. 280 s. (Ordforklaringer: s. 269–275).
- Frenning, Tommy: Politikens Foto/2. Det færdige billede.* 8. stærkt reviderede udgave. Politikens Forlag, København 1984. 255 s. (Ordforklaringer: s. 243–250).
- Frodelund, H. P.: Dansk-Interlingua ordbog (edition major), Del 1–4.* Dansk Interlingua Union, Odense 1985–1986. 175 s.
- Gevind. Terminologi for cylindriske gevind.* Dansk Standard. DS/ISO 5408. Dansk Standardiseringsråd, København 1986. 8 s.
- Graae, Lisbet & Gustav: Køkkenordbogen.* Lademann, København 1980. 65 s.
- Holm, Birger Reker: Lær om fagudtryk i dansk. Opslagsbog.* Gyldendal, København 1985. 91 s.
- Hvem Hvad Hvor 1987.* Politikens Forlag, København 1986. 416 s. (Nye ord: s. 341–342).
- Jesperen, Per: Danske tillægsord. 5908 opslagsord.* 2. oplag. SK-Forlag, Randerup 1986. 113 s.
- Johannesen, Ole Stig: Dansk-fransk synonymordbog. Meningsbeslægtede franske ord og vendinger.* Akademisk Forlag, København 1986. 272 s.
- Jørgensen, Dolly, Jordal, Tove, Andersen, Jan & Smith, Viktor: Naturgassystemer på russisk og dansk. Terminologisk analyse og opslagsværk.* Samfundslitteratur, København 1986. 218 s. (Dansk stikordsregister: s. 208–211, Russisk stikordsregister: s. 212–214).
- Kort og godt.* Statsanstalten for Livsforsikring, København 1986. 24 s. (Ordliste: s. 17–24).
- Kvindens Hvem Hvad Hvor 1987.* Politikens Forlag, København 1986. 224 s. (Helseleksikon: s. 77–114).
- Maegaard, Bente og Ruus, Hanne: Hyppige Ord i Danske Aviser, Ugeblade og Fagblade, Bind 1 og 2.* Gyldendal, København 1986. 491 s. + 301 s.
- Merværdiagiften i fællesskabsdokumenter. Nisproget vokabular.*

- Commission des Communautés européennes. Terminologi og edb-anvendelser TAI, Bruxelles 1986 (fransk, engelsk, tysk, italiensk, nederlandsk, dansk, græsk, spansk, portugisisk). 223 s. + alfabetiske registre.
- Miljøordbog*. Amtsrådsforeningen i Danmark, København 1986. 131 s.
- Nerheim, Hjördis og Rossvær, Viggo: Filosofiens historie fra Sokrates til Wittgenstein*. Oversættelse og biografier: Niels Christian Stefansen. Politikens Forlag, København 1986. 272 s. (Personer og begreber: s. 270–272).
- Nissen, Gunnar: Hvad betyder forkortelsen?* Branner og Korch, København 1986.
- Nordiske navne på plantesygdomme og patogener*. Det kgl. danske Landhusholdningsselskab, København 1985 [dansk, engelsk, finsk, islandsk, norsk, svensk]. 547 s.
- Nudansk Ordbog*. 13. udgave. 2 bind. Politikens Forlag, København 1986. 1106 s.
- Ordliste – ord fra den pædagogiske debat samt folkeskolens funktioner*. Landsforeningen Skole og Samfund, København 1986. 25 s.
- Overfladebeskaffenhed. Parametre, deres værdier samt generelle regler for specifikation af krav*. Dansk Standard. DS/ISO 468. Dansk Standardiseringsråd, København 1986. 4 s.
- Parker, Julia & Derek: Drømme. Tolkning & symboler*. Oversat fra engelsk af Anne Lockhart, Lone Madsen og Kirsten Borum. Politikens Forlag, København 1986. 224 s. (Ordliste: s. 216–218).
- Plast- och gummiteknisk ordlista. Sv-eng-fra-ty-da-no-fi*. TNC 84. Tekniska nomenklaturcentralen, Stockholm 1986. 356 s.
- Politikens Dataleksikon 1–3*. (Leksikon A–K, Leksikon L–Å og Billedordbog). Politikens Forlag, København 1986. 604 s. + 301 s. (Stikordsregister i Billedordbog: s. 294–301).
- Sportens Fremmedordbog*. Dansk – Engelsk – Fransk – Tysk – Italiensk – Spansk. Kylling & Søn, Helsingør 1986. 76 s.
- Tobaksvokabular* Commission des Communautés européennes. Terminologi og edb-anvendelser, Bruxelles 1986 (fransk, engelsk, tysk, italiensk, nederlandsk, dansk, spansk, portugisisk, græsk). 228 s. + alfabetiske registre.
- Vater, Pia og Winding, Ulla: Spansk-dansk Ordbog*. Gyldendal,

- København 1986. 680 s.
- Vinfremstilling*. Commission des Communautés européennes. Terminologicentralen, Bruxelles 1985 (fransk, engelsk, tysk, italiensk, nederlandsk, dansk, spansk, portugisisk, græsk). 201 s. + alfabetiske registre.
- Øjenværn. Terminologi*. Dansk Standard. DS 2322.1. Dansk Standardiseringsråd, København 1986. 7 s.
- Økonomi – Finanser – Penge I. Nisproget glosar*. Commission des Communautés européennes. Terminologi og edb-anvendelser, Bruxelles 1985 (fransk, engelsk, tysk, italiensk, nederlandsk, dansk, græsk, spansk, portugisisk). 767 s.
- Økonomi – Finanser – Penge II. Nisproget glosar*. Commission des Communautés européennes. Terminologi og edb-anvendelser, Bruxelles 1985 (fransk, engelsk, tysk, italiensk, nederlandsk, dansk, græsk, spansk, portugisisk). 37 s. + alfabetiske registre.

FINLAND

- Agopov, Ulla – Koivu, Tarja: Suomalais-venäläinen maataloussanasto* (finsk-rysk ordlista för lantbruk). Translatio Rustica 1986. 282 s.
- Englanti–suomi–englanti lentoyhtiösanasto* (engelsk-finsk ordlista för flygbolag). Helsinki: Finnair 1986. 389 s.
- Hytönen, Ahti: Suomalais-espanjalainen sanakirja* (finsk-spansk ordbok). Espoo: Tietoteos 1986. 500 s.
- Kiinteistöarviointisanasto* (finsk ordlista för fastighetsvärdering). Suomen Kiinteistöarviointiyhdistys r.y. Helsinki: Rakentajain Kustannus Oy 1986. 54 s.
- Laurila, Juha – Hattari, Anneli: Paper and board dictionary – theory, manufacture and products. Pappers- och kartongordbok – teori, tillverkning och produkter*. Engelsk-finsk-svensk-tysk-fransk-spansk. Helsingfors: The Finnish Paper and Timber Journal, Publishing Co. 1986. 839 s.
- Lukkari, Nestori: Saksalais-suomalainen konepajatekniikan sanasto* (tysk-finsk ordlista för verkstadsteknik). Utvidgad upplaga. Helsinki: Käyttökirjat Oy 1985. 554 s.
- Maatalouskoneiden sanasto. Kasvinsuojelukoneet, -välineet ja -*

- menetelmät. Ordlista för lantbruksmaskiner. Växtskyddsmaskiner och metoder.* Finsk-svensk-engelsk. SFS 5131. Helsingfors: Suomen Standardisoimisliitto – Finlands Standardiseringsförbund 1986. 28 s.
- Metrologia. Mittaustekniikan perussanaston täydennys. Metrologi. Tillägg till grundtermer för mätteknik.* Finsk-engelsk-fransktysk-svensk. SFS 5223. Helsingfors: Suomen Standardisoimisliitto – Finlands Standardiseringsförbund 1986. 25 s.
- Mölsä, Anneli – Krogerus-Therman, Iselin – Raatikainen, Ritva – Tolvanen, Sinikka: Hoitotyön (nursing) ammattisanasto. Vårdterminologi.* Finsk-svensk-engelsk. Helsinki: Sairaanhoidajien koulutussäätiö 1985. 126 s.
- Nuutinen, Olli – Tiisala, Seija: Sano minun sanoneen. Sanna mina ord.* (Motsvarande talesätt på finska och svenska.) Porvoo: WSOY 1986. 187 s.
- Peltonen, Seppo – Nykänen, Kari: Tiedonsiirron sanakirja* (finsk-engelsk ordbok över dataöverföring: finska förklaringar). Kouvolaa: Tietoportti Ky. 1986. 155 s.
- Penttilä, Seppo: Verosanasto* (finsk skatteordlista). Helsinki: Taloustieto ry. 1986. 284 s.
- Suuri kuvasanakirja englanti – suomi. A visual glossary.* Red. Reginald Bragonier Jr. och David Fisher; översatt till finska (engelsk-finsk). Andra upplagan. Porvoo: WSOY 1986. 564 s.
- Sähköteknillinen sanasto. Eristimet. Elektroteknisk ordlista. Isolatörer.* Finsk-fransk-engelsk-rysk-tysk-spansk-italiensk-holländsk-polsk-svensk. SFS 5239. Helsingfors: Suomen Standardisoimisliitto – Finlands Standardiseringsförbund 1986. 25 s.
- Sähköteknillinen sanasto. Kaukokäyttö. Elektroteknisk ordlista. Fjärrstyrning.* Finsk-fransk-engelsk-rysk-tysk-spansk-italiensk-holländsk-polsk-svensk. SFS 5241. Helsingfors: Suomen Standardisoimisliitto – Finlands Standardiseringsförbund 1986. 47 s.
- Sähköteknillinen sanasto. Sähkömittaustekniikka. Elektroteknisk ordlista. Elektrisk mätteknik* Finsk-fransk-engelsk-rysk-tysk-spansk-italiensk-holländsk-polsk-svensk. SFS 5197. Helsingfors: Suomen Standardisoimisliitto – Finlands Standardiseringsförbund 1986. 113 s.
- Sähköteknillinen sanasto. Sähköreleet. Elektroteknisk ordlista. Elektriska reläer.* Finsk-fransk-engelsk-rysk-tysk-spansk-italiensk-holländsk-polsk-svensk. SFS 4486. 2 uppl. Helsingfors:

Suomen Standardisoimisliitto – Finlands Standardiseringsförbund 1986. 59 s.

Talvitie, Jyrki K. – Malm, Gösta: Soumalais – ruotsalainen teknikan ja kaupan sanakirja. Finsk – svensk fackordbok (över teknik och handel). Espoo: Tietoteos 1986. 459 s.

Talvitie, Yrjö – Talvitie, Jyrki K.: Ruotsalais-suomalainen teknikan ja kaupan sanakirja. Svensk-finsk fackordbok (över teknik och handel). Andra reviderade upplagan. Espoo: Tietoteos 1986. 359 s.

Terminologian sanasto. Terminologiordlista. Finsk-svensk-norsk-engelsk-tysk. TSK 9. Helsingfors: Tekniikan Sanastokeskus – Centralen för Teknisk Terminologi 1986. 56 s.

Törmä-Aunola, Tuula: Mainonnan ammattisanasto (finsk fackordlista för reklambranschen). Helsinki: Mark Kustannus 1985. 331 s.

Vakuutusalan sanakirja: suomi-ruotsi-englanti. Försäkringsordbok: svenska-finska-engelska. Helsingfors: Vakuutusalan Kustannus Oy – Försäkringsbranschens Förlags Ab 1986. 375 s.

Ydinsanoja. Kärntekniska ord. Finsk-svensk-engelsk-tysk-franskrusk. Minisanasto – miniordlista. Helsingfors: Tekniikan Sanastokeskus – Centralen för Teknisk Terminologi 1986. 14 s.

NORGE

Berulfsen, Bjarne og Herbert Svenkerud: Cappelens store engelsk-norsk ordbok. 3. oppl. Oslo: Cappelen, 1985. 1376 s.

Bøe, Einar og Elbjørg Gui Wold: Økonomisk minilex. Oslo: Cappelen, 1986. 248 s.

Drevon, Robert: Damms synonymordbok. Oslo: Damm, 1985. 136 s.

Follestad, Sverre: Engelske idiommer: engelske ord og vendinger for muntlig og skriftlig bruk. 3. utg. 2. oppl. Oslo: Kunnskapsforlaget, 1985. 607 s.

Grevskott, Eiliv: Teknisk engelsk for fagoperatører. Oslo: Universitetsforlaget, 1985. 219 s.

Gulbrandsen, Egil: Juridisk leksikon 6. utvidede og rev. utg. Oslo: Kunnskapsforlaget, 1984. 220 s.

Guttu, Tor, Kåre Skadberg og Inge Wettergren-Jensen: Riksmåls-

- ordboken*. Utgitt av det Norske akademi for sprog og litteratur. 4. oppl. Oslo: Kunnskapsforlaget, 1986. 814 s.
- Hauge, Sheldon: Glossary of terms used in electrical installations in buildings*. Oslo: Elektroinstallatørenes landsforbund: Universitetsforlaget, 1985. Norsk-engelsk, engelsk-norsk. 163 s.
- Holst, Sigurd M.: Ordlite: fisk på fire språk*. Norsk, engelsk, tysk og fransk. Oslo: Fiskeridepartementet, 1986. 48 s.
- Lillebø, Arild: Økonomiske ord og uttrykk*. Oslo: A/S Hjemmet-Fagpresseforlaget, 1986. 280 s.
- Lundeby, Einar: Lexi: nye ord – vanskelige ord – fremmedord*. 2. utg. Oslo: Kunnskapsforlaget, 1984. 444 s.
- Norges teknisk-naturvitenskapelige forskningsråd: Anbefalt emneordliste for fagområdene arbeidsmiljø, bygg og anlegg, energi, forurensning, samfunnsforskning*. Oslo: NTNF, 1985. 48 s.
- Norges teknisk-naturvitenskapelige forskningsråd: Anbefalt emneordliste for fagområdene elektronikk og data, marin virksomhet, metallurgi, oljeteknologi, prosesseteknikk, verkstedindustri*. Oslo: NTNF, 1985. 63 s.
- Norges teknisk-naturvitenskapelige forskningsråd. Anbefalt emneordliste for NTNFs fagområder: hovedliste*. Oslo: NTNF, 1985. 57 s.
- Rommetveit, Magne: På godt norsk*. Synonymordbok med omsetjingar frå bokmål til nynorsk. 2. utg. Oslo: NKS-Forlaget, 1986. 222 s.
- Rådet for teknisk terminologi: Ordbok for automatiseringsteknikk*. Norsk-tysk-engelsk. 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget, 1986. 119 s.
- Rådet for teknisk terminologi: Ordbok for energiteknikk*. Norsk-tysk-engelsk-fransk-svensk. Oslo: Universitetsforlaget, 1986. 168 s.
- Rådet for teknisk terminologi: Ordbok for restprodukter og avfallshåndtering*. Norsk-tysk-engelsk-fransk-svensk. Oslo: Universitetsforlaget. 1986. 103 s.

SVERIGE

Den svenska förteckningen har utarbetats av Tekniska nomenklaturcentralen (TNC) och Svenska språknämnden.

ADB-ordbok Red. Lars Stenström och Olle Karlqvist. 3. uppl. Sv-Eng. Ca 900 termer med def., 300 förkortningar. Studentlitteratur, Lund 1985. 180 s.

ADB-ordboken. Kort och enkelt om våra vanligaste ADB-termer. 2. uppl. Ca 700 termer med förklaringar. Liber, Malmö 1985. 104 s. Ill.

Bonniers svenska ordbok. Utarb. av Irene Györki, Sten Malmström och Peter A. Sjögren. Ny, utökad upplaga. Ca 50 000 ord. Bonnier Fakta, Stockholm 1986. Ill.

Dagrin, Bengt: Fula ordboken. Lindblad, Stockholm 1985. 215 s.

Dickson, Harald, Luukkainen, P. A., Sandelin, Bo: Termer i nationalekonomi. Innebörd och sammanhang. Liber, Malmö 1986. 217 s.

Egersten, Erik, Selander, Einar: Engelska byggetermer. Engelsk-svensk och svensk-engelsk ordlista. 2 250 termer. Svensk byggtjänst, Stockholm 1986.

Facktermer inom utrikeshandelsregleringen. Utg. av Kommerskollegium. 3. uppl. Liber/Allmänna förlaget, Stockholm 1986. 149 s.

Forest dictionary = Lilla skogsordlistan. Engelsk-svensk, svensk-engelsk. Ca 3 500 termer. Temaförlaget, Osby 1982. 75 s.

Hedén, Stig: Grafiska ord i dataåldern 2. rev. uppl. Ca 600 termer med definitioner. Liber, Stockholm 1985. 51 s. Ill.

Jönsson, Kenneth, Månsson, Hans Ola: PC-ordboken. Ca 600 termer med def. Studentlitteratur, Lund 1985. 90 s. Ill.

Lexikon för livet. En allmogekvinnas ordspråk, ordstäv och talesätt. Ca 1 800 ordspråk och talesätt med kommentarer. LTs förlag, Stockholm 1986.

Lögie, Gordon: Glossary of planning and development. Eng-Fra-It-Ned-Sv-Ty. Ca 1 600 termer. Elsevier, Amsterdam 1986. 254 s.

Nordisk gummiteknisk ordbok = The Scandinavian rubber hand book. 7. uppl. Sveriges gummitekniska förening, Stockholm 1983. 43 s. Ill.

Nordisk projektterminologi = Nordic project management termi-

- nology*. Eng-Da-No-Is-Sv-Fi. Ca 250 termer med def. på engelska. Nordnet, 1985. 195 s.
- Nordisk yrkesklassificering*. Svensk grundstandard. Systematisk förteckning över yrkesområden, yrkesgrupper, yrkesfamiljer och individualyrken med kodnummer och definitioner. Ny utg. Arbetsmarknadsstyrelsen. Liber, Stockholm 1983. 207 s.
- Norstedts dataordbok*. Svensk version av Webster's New World Dictionary of computer terms. 2. utökade och rev. uppl. Ca 6000 svenska och engelska termer med definitioner Norstedts, Stockholm 1986. 512 s. Ill.
- Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal* Utg. av Svenska språknämnden. Ca 7500 uppslagsord. Esselte Studium, Solna 1986. 306 s. (Anmäls på s. 62 och 126.)
- Pettersson, Rune: Nya medier. Termer och begrepp*. 2. utökade och omarb. uppl. Ca 3000 termer med definitioner Esselte Studium, Solna 1986.
- Plast- och gummiteknisk ordlista* 3. utg. Sv-Eng-Fra-Ty-Da-No-Fi. Standardiseringskommissionen i Sverige, Tekniska nomenklaturcentralen (TNC 84). SIS, 1986. 356 s.
- Sandström, Carl Ivar: Psykologisk ordbok*. Avslutad med en personförteckning, ett urval statistiska formler samt en engelsk-svensk ordlista. 14 uppl. Ca 4000 termer med def. A&W läromedel, 1979.
- Skogsordlista*. Red.: Henning Hamilton. Eng-Sv. Ca 5000 termer. Utg. Sveriges skogsvårdsförbund, Djursholm 1983.
- Stannow, Henrik: Musikjuridik från A till Ö*. Ordlista med förklaringar och kommentarer. Ca 200 termer. STIM, Stockholm 1984. 107 s.
- Stora uppslagsboken*. Utarb. av Lennart Tham och Jan Ulf. Ca 90000 uppslagsord. Informationsförlaget, Stockholm 1985. 1128 s.
- Svenska Akademiens ordlista*. 11. uppl. Ca 120000 ord. Norstedts, Stockholm 1986. 674 s. (Anmäls på s. 130.)
- Svensk-kroatiskt lexikon*. Lexin, språklexikon för invandrare. Ca 18000 ord med förklaringar. Skolöverstyrelsen och Statens institut för läromedelsinformation. Esselte Studium, Solna 1985. 568 + 64 bildsidor. Ill.
- Svenska ord – med uttal och förklaringar*. Lexin – språklexikon för invandrare. Ca 16000 ord med förklaringar. Skolöverstyrel-

sen och Statens institut för läromedelsinformation. Esselte Studium, Solna 1984. 649 + 79 bildsidor. Ill.

Svensk-serbokroatiskt lexikon Lexin, språklexikon för invandrade. Ca 18 000 ord med förklaringar. Skolöverstyrelsen och Statens institut för läromedelsinformation. Esselte Studium, Solna 1985. 596 + 64 bildsidor. Ill.

Svensk ordbok. Utarbetad vid Språkdata, Göteborg. Ca 100 000 ord och fraser med definitioner. Esselte Studium, Solna 1986. XXI + 1 513 s. (Anmäls på s. 130.)

Textbehandling: ordlista. 2. utg. Standardiseringskommissionen i Sverige, SIS, 1986. 58 s.

Om forfatterne

- Else Bojsen*, f. 1942. Amanuensis i Dansk Sprognævn siden 1979.
- Ulla Clausén*, f. 1940. Fil.dr. Forskningsassistent ved Svenska språknämnden sedan 1977.
- Henrik Galberg Jacobsen*, f. 1944. Amanuensis i Dansk Sprognævn siden 1972.
- Catharina Grünbaum*, f. 1944. Fil.mag. Forskningsassistent ved Svenska språknämnden sedan 1974.
- Charlotte von Herten*, f. 1952. Hum.kand., talterapeut. Forskare vid Svenska språkbyrån (i Finland) sedan 1982.
- Esko Koivusalo*, f. 1936. Chef för Finska språkbyrån (tidigare Institutionen för nufinska) sedan 1974.
- Raija Lehtinen* f. 1946. Fil.kand. Forskare vid Finska språkbyrån sedan 1981.
- Birgitta Lindgren*, f. 1945. Forskningsassistent vid Svenska språknämnden sedan 1974.
- Jørn Lund*, f. 1946. Professor ved Danmarks Lærerhøjskole siden 1980. Medlem af Dansk Sprognævn siden 1980.
- Einar Lundebj*, f. 1914. Professor ved Universitetet i Oslo 1971–84. Medlem av Norsk språkråd siden 1980.
- Ståle Løland*, f. 1945. Cand.philol. Daglig leder av Nordisk språksekretariat siden 1978.
- Åsta Norheim*, f. 1948. Cand.philol. Konsulent i Norsk språkråd siden 1981.
- Paavo Pulkkinen* f. 1930. Bitr.prof. i finska vid Jyväskylä universitet sedan 1968. Medl. av finska språknämnden sedan 1979 (vice ordf. sedan 1982).
- Mikael Reuter*, f. 1943. Fil.lic. Forskare vid Svenska språkbyrån (i Finland) och sekreterare för Svenska språknämnden i Finland sedan 1976.
- Ulf Teleman* f. 1934. Professor i allmän och nordisk språkveten-

skap vid Roskilde Universitetscenter 1973–1982, i svenska vid Lunds universitet sedan 1982.

Kjell Venås f. 1927. Professor ved Universitetet i Oslo. Medlem av Norsk språkråd siden 1980, varamedlem siden 1972.

Margareta Westman, f. 1936. Docent. Föreståndare för Svenska språknämndens sekretariat sedan 1985.

Gun Widmark f. 1920. Professor i nordiska språk vid Göteborgs universitet sedan 1970, i svenska vid Uppsala universitet 1973–1986.

Lena Witt f. 1936. Fil.mag. Forskningsassistent vid Svenska språknämnden sedan 1981.

Årets nummer av Språk i Norden inneholder hovedinnleggene fra det 33. nordiske språkmøtet i Jyväskylä 1986; Esko Koivusalo: Normer for det offentliga talspråket, Jørn Lund: Sproget i radio og tv, Kjell Venås: Dialekt og talemålsnormering i skulen, Gun Widmark: Växelverkan mellan tal och skrift, Paavo Pulkkinen: Wolmar Schildt-Kilpinen – ordskapare från Jyväskylä. Dessuten skriver Einar Lundebø om "Nye ord i nordisk", Ulf Teleman "Om grannspråksförståelse. Hinder och möjligheter" og Jørn Lund om "Grannspråken, skolan och lärarutbildningen". Som vanlig inneholder skriftet rapporter om språksamarbeidet i Norden, omtaler av ny nordisk språklitteratur og lister over nye ordbøker.

Utgitt av Nordisk språksekretariat

SKRIFTER

Språk i Norden – årsskrift.

Bibliografi over læremidler til grannespråksundervisningen i grunnskolen (1982, ny rev. utg. 1987). 77 s.

Språkene i Norden (1983) – beskrivelser av samtlige språk i Norden bortsett fra innvandrerspråkene. 170 s.

Barn i Norden (1984) – tekstantologi for årstrinn 3–6 i grunnskolen. 102 s.

Att forstå varandra i Norden (1986) – utvidet og revidert utgave av "Att tala nordiskt" (1980) med språklig veiledning og praktiske råd om hvordan nordiske møter o.l. bør legges opp. 49 s.

Statsnavn og nasjonalitetsord (1987) – liste over navn på stater, innbyggernavn og nasjonalitetsadjektiv på dansk, norsk, svensk og finsk. 25 s.

RAPPORTER

Nordterm – terminologisk samarbeid i Norden (1979). 43 s.

Internordiske ordbøker (1981) – artikler om ordboksarbeid og oversikt over internordiske ordbøker. 55 s.

Nordisk språkplanlegging (1981) – artikler om nordisk språkplanlegging, utviklingen av ordforrådet, nordisk rettskrivning m.m. 153 s.

Språkdok 1981 – oversikt over språkvitenskapelige prosjekter i Norden. 56 s.

Språk og samfunn i Norden etter 1945 (1985) – artikler om de nordiske språkenes utvikling etter 1945. 205 s.

De nordiske skriftspråkenes utvikling på 1800-tallet (1–3)

- 1: Skolens og lese- og skriveferdighetens betydning for de nordiske skriftspråkenes utvikling på 1800-tallet (1984). 256 s.
- 2: Behovet for og bruken av skrift i 1800-tallets forvaltning, næringsliv og privatkommunikasjon (1985). 295 s.
- 3: Ideologier og språkstyring (1986). 222 s.